

મહારાજાધિરાજ,

ગોપીચંદ. નાટક મોહોદુ.

ત્રીઅંકી.

સ્થનાર,

શેઠ હરીલાલ મુળચંદ—અમદાવાદ

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર,

સાકેરલાલ બુલાખીદાસ બુકસેલર.

ઠે. રીચીરોડ—અમદાવાદ

—૦—

આવૃત્તિ ૨ છ

પ્રેત ૧૦૦૦

સર્વ હક સ્વામીન રાખ્યા છે

શ્રી સત્યપ્રકાશ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં શ્રી નમચંદ નંદા
લયદત્તયા પ્રવાભાઇ સકરાભાઇ ગાધીએ બાંધ્યું
અમદાવાદ.

સને ૧૯૧૨

કીમત રૂ ૦—૮—૦

પહેલી આવૃત્તિ પ્રથમે આ આવૃત્તિ છે.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કાર્ય સંઘ સંગ્રહ ૨૬૬

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કવિગણિત સમગ્ર]

અનુક્રમાંક ૪૨૬૬

૧૪૬

પુસ્તક ૪ ગુજરાતી ગોત્રમંદુક વાંચ

પ્રિય ૬ ૨

શ્રી પરમાત્મા નમઃ

હારાજ ગોપીચંદનું નાટક.

ત્રીઅંકી.

સ્થળ—રંગભૂમિ.

પાત્ર—મુત્રધાર, વિદુષક અને નટી.

મુત્રધાર—(બે હાથ જોડી સરસ્વતીની સ્તુતિ કરે છે).

માલીની ઇંદની રાહ.

જય જય સુખદાહ, જારતિ મુજ માઈ;
ચરણ ચરણ ચકું કું, આપનું ઉરમાંડી.
પરમ સુખ કું પામું, આપથી મુજ માતા;
જનમ મુજ મનમોહન, મનમોહન મનમોહન;
મનમોહન મુજ નિવારી, સદ્વિદ્યા વધારે;
સદન વદન વાસી, મુજ કીર્તિ પ્રસારે,
હૃદે હરિ તત્ત્વ નમિને, મુજશિરે હાથ સ્થાપી;
કરો જનમ કૃતાસ્થ, શુભ આશિષ આપી.

(સભા તરફ જોઈ નમીને) અહો આર્ચનક્રિયા અને બહેનો !
આજે આપને આ ભવનમાં પધારેલાં જોઈ મારો આનંદ સાગર પો-
તાની માળમાં રહેતો નથી. આપના મનરંજનાર્થે અને સદુપદેશ દેવા
માટે શ્રી રાજનગર નિવાસી શેઠ હરિલાલ વિરમિત શ્રી ગ્રામ બંગાળા-
ધિપતિ મહારાજ ગોપીચંદનું નાટક ભજવી બતાવવામાં આવશે. તેમાં
જે કંઈ આપની દ્રષ્ટિએ હોય દેખવામાં આવે તે દર શુભર કરી પપ-
પાળીની માફક સાર મહણુ કરશે. એવી સરવ પ્રત્યે મારી પ્રાર્થના છે,
(એવામાં વિચિત્ર વેધે વિદુષક પ્રવેશ કરેછે. સર્વેને બિચ્છોડ્યા જોઈ).

વિદુષક—(મનમાં મઠવાઈ) ઓહો હો ! હીક થયું જે આ
 અને આવ્યો આંતરિતો (લાડુ વાગતો હોય એમ બતાવી) લાડુ ઉ-
 ડવાના હોય એમ બતાવ્યો છે. (પેટ પંપાળી) હારા ! આજ હીક
 મન પડ્યો. ત્રણ દીવસના કેસાં દ્યકનો બદલો આજ હીક વળશે.
 આજ એટલી બધી જોળીયા નાખું કે ફરી ત્રણ દીવસ સુધી ખા-
 વુંજ ન પડે. રોજ ખાવાની મહેનત કેણુ કરે ? એમ કરતાં વળી
 વચમાં કાંઈ થજમાન મળ્યો તો કોઈ લેવાશે. (જરા વિચારી) પણ
 આણેતો આખી ચોરાશી નોતરી છે ને બંદાને ઘેર નોતડું નહીં એ
 શું ? સાળા જોરને મળવા દે પછી વાત ? હશે. એ બુલ્લો તો ખેર
 પણ આપણે શા માટે બુલ્લું જોઈએ ? આ વાત, ધરધણીના કાને તો
 નો જર નાંખવી ત્યારે આસ ઇવ ઝટ, અને પંચી જી સદ આંહી
 વિચારમાં ઝોટી થઈ શું દી વળશે ? (સુત્રધાર પાસે આવી તેના કાન
 પકડી) કેમ રે ? આ બધાને બધે વાર નોતરાં ને બંદાને એકવાર નહીં
 એ શું ? ? શું અમે કાંઈ નાતબહાર છીએ કે ?

સુત્રધાર—(કાન ઓઝલી કાન પંપાળતો ઝુસેથી.) અરે
 મુરખ ! આ શું ? કાંઈ નીનિ રીનિ સમજે છે કે નહીં ? બસ, લા-
 ડુમાંજ ધ્યાન !

વિદુષક—બસ, લાડુમાંજ ધ્યાન, અને તેપરજ મરતાન—ઝિના
 પરજ અમારી મિતિ, અને એજ અમારી નીનિ રીનિ પણ તેં કેમ
 કરી અનિનિ !

સુત્રધાર—આંહી શું થયતું છે તે તું જાણે છે ?

વિદુષક—અરે ! કેમ ન જાણું ? જાણું ત્યારેતો આવ્યો શું,
 મને આંધળો સમજે છે ? જો જો, મારી બમરણ જેવી આંખ ! (એમ
 હાંધી તેના અંગ પર પસે છે. તે દુર ખસી જરા ચીકાકન.)

સુત્રધાર—અરે ! આશું ? રહેરમાં વસી જંગમની રીતિ ક્યાંથી
 શીખ્યો ? કાંઈ સમજે છે કે નહીં ?

વિદુષક—કેમ ન સમજી સમજીનેજ આંહી આવ્યો છું લે હવે
 પત્રાળાં કાઢવાની કેટલી વાર છે !

સુત્રધાર—અરે બાઈ ! તું જે પારે છે તે અજે નથી પણ હું
 કહું તેમ કરેતો તે તને અજે મળજે ખરા.

વિદુષક—(રાજ થતો) તો બંદા રાજ્ય રાજ પણ કહેતો ખરો ?
કે અથવા બધાને એકતા કરવાનું શું પ્રયોજન છે ?

મુત્રધાર—સાંભળ.

સિંધ દેશમાં કડલી નગરનો રાંર પાવરસાગળ એ રાહ,
બરત શુભિમાં મોક બંગળા, રોહેર એક સારં;

વસે અધારે વર્ણુ વાસો પણ નહીં નાદ કાઢ.

વિદુષક—(આશ્ચર્યતાથી) હં !

મુત્રધાર—કુમનાર ધરેધર ધૂમી, બહુ આનંદ માન;

વિદુષક—(આશ્ચર્યતાથી) એમ કે ? !

મુત્રધાર—ઝાડે વારંવાર પણ નહીં, એક ડગણું આનં.

વિદુષક—વાહ !

મુત્રધાર—વિદ્યાદેવી વસ કરવાને, નરનારી કુચુતા;

વિદુષક—એમકે ? !

મુત્રધાર—દુષ્ટિ આપે ન્યાય બસબસ, રાખે નહીં ન્યુનતા.

વિદુષક—સામ્રાટ !

મુત્રધાર—કળા કેળવી ધન મેળવે, ધધારી લેખ;

હાટ હવેલી મુક્તાં ઉપાધ્ય, આવે નહીં ધોષા.

વિદુષક—(ખુશ થતો) વાહ !

મુત્રધાર—એવા રાજ્ય તથો મહારાજ, દુરવિર ગોપીચરં;

તસ માતા મૈનાવતી બાણે, બીજે પુનમચંદ.

વિદુષક—હં !

મુત્રધાર—ગુણ ગણુનો બંડાર અનૂપમ, વિદ્યા કળા નિધાન;

અર બલધરના ઉપદેશે, યહ તે વૈરાગ્યવાન.

વિદુષક—હીક !

મુત્રધાર—જોક વાપકા સુણી રાજ્યએ, કીધું અધટિત કામ,

અર બલધરને કુપમાંહી, નાંખ્યો તેને તામ.

વિદુષક—(શોકાકુર વદને) અરસરસ બહુ ખોટું કર્યું.

મુત્રધાર—ગેરખના મુખથી કનિદને, યહ નિજ અર બાણ;

રાતો માતો ચઢને આગો, રખતી કરવા હાણ.

વિદુષક—પછી.

મુત્રધાર—મૈનાવતી નિજ વિનય રહી, કીધા કનિદને સાંત;

અર કેપેથી પુત્ર બચાવ, નો પુછ્યો જતાંત.

વિદુષક—વાહ ?

સુત્રધાર—નિજ ગુફની બગાડાણી જાણી, દાનિહ દરખો મન;
ગોપીચંદ બચાવા આપું, મૈનાવતીને વચન.

વિદુષક—શાખાસ ! શાખાસ !

સુત્રધાર—ગુફ જાલધરના ગુણ દેખી, પામવા ભવનો પાર,
સર્વ ઉપરથી મોહ ઉતારી, દુર કથો સંસાર,

વિદુષક—ધન્ય છે જેવા સાહસિક નરોને.

સુત્રધાર—જેવા પુન્યશાળી પુરુષનું, નાટક કરવું આજ;
તે જેવા આદ્યે પધાર્યો, સધળો આદ્ય સમાજ

વિદુષક—એમકે ? ! હીક !

સુત્રધાર—અને તથીજ વૈરાગ્યરત્ન જોઈ નિરકત થયેલા પ્રેક્ષકોના
મન, રંજન કરવાને તારા હસમુખા સ્વભાવની સ્થળે સ્થળે જરૂર પડશે;
માટે જો તું આ કાર્યમાં મને યોગ્ય મદદ કરીશ તો તારી મનેચ્છ
પુર્ણ કરવા પછત પડીશ નહીં,

વિદુષક—(ખુશી થતો) એમ છે તો બંદા તારી મરજને આ-
ધીન છે, (એવામાં નદી પ્રવેશ કરી સુત્રધારને નમાને)

નદી—પ્રાણુનાથ ? આપ શા વિચારમાં ઉભા છો ? પાત્રા સર્વ
તૈયાર છે. પ્રયોગ શરૂ કરવાને કેટલો સમય બાકી છે. ?

સુત્રધાર—પ્રિયા ! હવે કોઈ પણ વિલંબ નથી. ફક્ત તમારા
સુસ્વરથી આ સભા જનોના મનરંજન કરો એટલે બસ.

નદી—શો વિષય ચર્ચવા આપતા છે ?

સુત્રધાર—વર્ષાઋતુનું વર્ણન કરાવો હીક,

નદી—જેવી પ્રાર્થનાની મરજ.

બંબરા.

છે વર્ષાઋતુ સુખકારી, જોઈ આનંદ થાય નરનારી; કિ
વિજળીને જોઈ ચમકાટ, થાય વિયોગીને ગહરાટ;

આખા પિયુષ દણુ શું ધારી, છે વર્ષા

ગડ ગણત કરી ધન મરજે, બિચ્છે કામની જોખન ભર જે;

તજી રિશ પિયુ પાસે જનારી, છે વર્ષા

જોસે મિઠા જોસ બપેલા, મોર નાચે મનમન મૈઠવિદા

આપ મધાર રમ કૃષિકારી છે વર્ષા

હીલી હરિયાળી ખિસે, બાળો આનંદથી સીવે;
અત્ર ઉત્પન્ન થાયે ભારી, છે વર્ષા
ચાલ ધાસ પાણી અપાર, જે પશુ પંખીનો આધાર;
વળી વનરપતિ ખીસનારી, છે વર્ષા.

વિદુષક—(ગામન સાંભળી ખુશી થઈ) વાહ ! બાર્ઈ વાહ !
નારી બામડી પશુ તારા જેવી છે ને શું ? (નેપથ્યમાં) હાલ હાલ મારી
આ શી દશા થઈ ?

નરી—(તે સાંભળી) પ્રાણુભાવ ! ચાલો ચાલો પાત્રો પ્રયોગ
શરૂ કરવાને પધારવા લાગ્યાં.

સુત્રધાર—અમકે ?? ચાલો ત્યારે. (સુત્રધાર તથા નરી નમ
છે, તેથી)

વિદુષક—(સભા તરફ જોઈ) જોયું કે ? માળો કેવો બામલો !
બામડીના કહેવાથી નાહો, પશુ આ બામડીની ખખર હીધી ? પણ ક્યે
શું કરે ? એની સિદ્ધાન્ત અસૌકારિક છે. ત્યાં વીસ નખી વળગી કે કુ-
નિઆને કરી અગમી. ચાલબાર્ઈ ચાલ. આંહી વધુ વખત ખોડી થઈયું
તો લાડુથી છેલ થઈયું અને ઉલટા મુરખમાં ગથાઈયું. (નમ છે.)

અંક ૧ લો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ—મૈનાવતીના મહેલ.

પાત્ર—મૈનાવતી અને દાસી.

મૈનાવતી—(ઝાકતુર વદને લમણે હાથ દઈ)

ગજલ.

હાલ હાલ મારી આ, શી દશા થઈ;
પનિના મરણથી, દુખી થઈ ગઈ. હાલ
રાજને વૈભવ સો, થય ન કામના;
ખાવા ધાવ બાવને, બગીચા ખામ આ હાલ.
હાલ હું કેના આધાર છું અહીં રહી, હાલ,
પુત્રને આધાર જન માંહીથી ગયો,
અધુ વયમાંહીથી નેધારો તે થયો;

સુજ જાર તેનાથી કેમ જશે વહી, હાથ

પ્રગ્મને પુણ્ય પ્રેમથી કે પાળશે અરે,

આપના વિયોગ દુઃખે ઝૂરી તે મરે;

દયા હોયુ મરને સ્વામિ આત્માં શું વહી. હાથ

(ગદ્ય આંધુ વપાવતી) અરેરે પ્રભુ ! તેં અમારી આ શી ખતી કરી ! શું તને અમારા સુખની છાંં આવી ? કે પુર્વ ભવે કરેલાં પા-
પની સિક્કા આપી ? હે અનાથના નાથ ! અમો સનથને શા માટે અ-
નાથ ક્યાં ? કૃપાળુ છતાં છપાંળું કેમ થયો ? મારી નહીં પણ મારા
બાળક પુત્રની પણ દયા ન આવી ? કાઢી ઉપર કટક ? કેળને કૃપા-
હીના માર ? પુષ્પને સુપને સંતાપ ? આ શું ? જગત વસુલ છતાં
જનોને દુઃખ શું ? અરેરે ! હવે મારા દિવસો દુઃખમાં શી રીતે જશે ?
પ્રગ્મની પીઠ કોણ બાળશે ? આ રાજનું અને બાળકનું શું થશે ? અરે
હવે પતિ વિરહે ટવતું થયા છે. આ કરતાં હે પ્રભુ ! મનેજ તારી
હજુરમાં બોલાવી મેરી હતી. સો મરજે પણ સોનો પાલાણુંદાર ન
મરશે. (દાસી પ્રવેશ કરી.)

દાસી—(મૈનાવતીની આંખમાં આંસુ ભેર્ય) બાઈ, બાઈ, આ
શું ? આતે આંધુ કે ચોમાસુ ? આમ ક્યાં મુખી કરશે ? આમ કરે
કાંઈ દેખવાનું છે ! પંડીત પુરોહિત વાક્ય છે કે “ મતં ન શોભ્યામી ”
માટે ગર્ભ વસ્તુનો શોભ્ય શો ! મરતો ટવતો સંસાર છે. જે જન્મ્યું તે
જરૂર જવાનુંજ છે. જો ડાહર ચર્ચ કાપાને પાડ્યો તો બાળરાગ્મનો બ-
ચાવ શી રીતે થશે ? એક હાથે પણ દબારોનો નારા ચર્ચ સકે છે.
પણ જો બે હાથ જરો તો બહુજ માઠી વસ્તે થશે. આપ સમજી છે,
હ આપને વધારે શું કહું ?

મૈનાવતી—દાસી, તારું કહેતું સત્ય છે. મનને ઘણું સમજાતું છું
પણ પતિના સુખની સ્મૃતિ થવાથી મન રોકાયું રહેતું નથી રોજ તે
મને મારી અને પ્રગ્મના ઉપર રમેલ ! (એવામાં લોકોને સોર બહાર
સાંભળી દાસી પ્રવે) દાસી ! જોને, માર્ગમાં પ્રણામલ સારો થાય છે ?

દાસી—(બહાર જઈ આવી) બાઈ સાહેબ ! આપણે આનં-
દોષાનમાં બહુધર નામના કોઈ ચોતી પધારેલા છે તેમના દર્શનાર્થે
જની પ્રગ્મનો શોરગોષાર છે.

મૈનાવતી—એમકે ?? ત્યારે આપણે એ મહાંતના હર્ષન કરવા જઈએ તો કેમ ?

દાસી—જેવી બાઈ સાહેબની મરણ ? (મનમાં) હીક થયું એથી બાઈ સાહેબનો સંતાપ કાંઈ એમણે યશી ખરો, બોધ, માણસને અમૃતપાન સમાન છે. (ચાસન) હીક ! હાંકે સવારે પ્રાતઃમરણ ક્યા પછી જઈએ તો કેમ ?

મૈનાવતી—હીક, હીક એજ સમય હીક છે.

દાસી—અજોગનો સમય થયો છે મારે હોઠો તો સાફ.

મૈનાવતી—ચાલો. (બને જાય છે).

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ—ગોપીચંદની કચેરી.

પાત્ર—પ્રતિહાર—વિદુષક—પ્રધાન—ગોપીચંદ અને સિંદના દુઃખથી દુઃખિ થનાર પ્રજા વીરે.

પ્રતિહાર—(નેપથ્યમાં) ગૌઆઠાણ પ્રતિપાળ, ક્ષત્રિયકુળ જુવણ, શિપુમહર્ષન, પ્રજા પીડકર, નેકનામદાર ગૌડખંભાળાધિપની મહારાજા ગોપીચંદને ધણી ખમા આ—આ—આ—(નેહી સાંભળી બધા દયસ્ય બેસે છે.)

વિદુષક—રંગીલા, મરહરા, કચેરીના શુંગર, ધરના અંગાર, સ્ત્રિના શિપુ, મહારાજાના માનીતા, કામની કરના પ્રસાદ જમનાર, શ્રાદ્ધ-ભદ્ર મહારાજા વિદુષકને ધણી ખમા આ—આ—આ

પ્રધાન—(વિદુષક પ્રત્યે) કેમ અલ્યા ગાઠાણ ! તને પણ રાજા થવાનું મન થાય છે ?

વિદુષક—વાહરે વાહ મારા પ્રધાનજી સાહેબ ! તમે આટલા દીવસ ઉંઘમાં હો, એમ જણાય છે. જો બધા રાજાઓને તમારા જેવા પ્રધાન મળે તો પ્રજાનું મુખ પચવારમાં ટળે, શત્રુને આનંદ મળે, ને રાજાઓ સ્થુવગડામાં રહીને.

પ્રધાન—(જરા ગુસ્સાથી) અલ્યા એમ કેમ બોલે છે ?

વિદુષક—તમે જ્યારે કુંભકર્ણુ જેવા થયા ત્યારે મારે શું કહેવું ! બંદાનેતો મહારાજાએ ક્યારના રાજાના રાજા બનાવ્યા છે. કહો જોઈએ કે બંદાનો દુકમ રાજા માને છે કે ગંદા રાજાનો દુકમ માને છે ? (સ્મિ-

વામાં ગોપીચંદ કચેરીમાં પ્રવેશ કરે છે. સર્વ ઊભા થઈ પ્રણામ કરે છે. ગોપીચંદ રાજ્યાસનપર બિરાજ્યા પછી)

ગોપીચંદ—પ્રધાનશ્રી ! મારા પિતાશીના મરણ અગાઉની બાકી રહેલી જમાબંધી વસુલ થઈ કે કેમ ?

પ્રધાન—પ્રતેશ ! બધી ખરી તો વસુલ થઈ ગઈ છે, અને જે બાકી છે તે વસુલ થવાની તૈયારીમાં છે.

ગોપીચંદ—હીક ! પણ પેલી સીમાડની નકરારનું શું થયું ? કાંઈ નિવેડો આવે તેમ છે કે નહિ ?

પ્રધાન—મરીમ પરવર ! પંચાત કરતાં પણ હાથ પતે તેનું કાગનું નથી પછી જે થાય તે ખરૂં. (જિવામાં બહાર જાયો દેશાદક્ષ સાંભળી પ્રતિહાર પ્રત્યે)

ગોપીચંદ—બહાર જઈ ખબર લાવો કે આટલો બધો ધાંધાટ શાને થાય છે ? (પ્રતિહાર, બહાર જઈ આવી.)

પ્રતિહાર—કૃપાનાથ ! ન્યાયમંદીરના દ્વારપાસે કેટલાક ફરીયાદીઓ દાદ મેળવવા આવેલા છે તેઓ અંદર આવવાની આજ્ઞા માગે છે તેના આ બધા ધાંધાટ છે. હુકમ હોય તો તેઓને અંદર પ્રવેશ કરાઈ.

ગોપીચંદ—ફિના વિધવે આવવા લો. (પ્રતિહાર બહાર જઈ સર્વને બોલાવી લાવે છે. સર્વને શોભતુર વદને (નિહાળી) મારી ખારી પ્રભ ! તમારે વદન શોભતુર કેમ છે ? જે સંકટ હોય તે જલદી કહો તમારું કુખ દુઃખ દુઃખ દુર કરવા તૈયાર છું.

સર્વફરીયાદી—હો સરદારજી મોરા આવોને સિંહ શિકારમે. એ રાહ હો સરદાર હમારા, આવી હલોને આપ નહારને. એ ટેક.

અમો દાખવિએ સજેઆવી, બરાણો જમ્મલમાં;

દીન પ્રત્યે આવી અમ કામે, એક માણસને ખાલ્લો,

પ્રથમ ભાગ પહાડોની માંડી, બેઠ્યાં મારગ રોક;

ગામ ઉત્તરનું ગોરખું ને વળી, દુઃખિ અવર બહુ લોક હો.

સેજ સાંભળતાં વાત સિંહની, કામની કથને સાંભ;

ધત્તા ધરમાં બાર બારણે, એમ ધડા ધડ થાય. હો.

૧ લો ફરીયાદી—કૃપાનાથ ! આ ગામના સીમાડે ભાંખરામાં કે ત્યાં બંને બાણુ પથારના ટેકરા છે અને વચમાં સાંકડો ચારમ છે અને ત્યાં વળી પુલંગ ઝાડી છે તે માર્ગમાં આપ સિં-

હ અને સિંહણ વાસો કરી રહ્યા છે, જેથી કરી અરસ પરસ કાંઈ પણ વહેવાર કરવા બને આમોના જનો અસકત છે. વળી તેઓએ અંધારી રાતે ફરવા નીકળી કાંઈ જનોના પાણુ કાઢી નાંખ્યા છે અને હજુ પણ તેઓ પાણુ કાઢના બધ છે. જે સત્તર ઉપાપ લેવામાં નહીં આવે તો ફેટલા આમો ઉત્તર કરશે તે કાંઈ કહી શકતું નથી.

૨ જે ફરીયાદી—માબાપ, સિંહેતો માંડ નખેદ કાઢ્યું. મારો એકનો એક છેકરો રાતની રાતમાં ઉપાડી લઈ મયોરે મારા બાપ ! (કહી રૂએ છે)

સ્વામી—બાપડી ? નખેદાબા હાવજો અમને તો રાગતા ક્યાં જોના ઉપર અમારો રોડશાનો આધાર તેનો જ નાહ. અરેરે હવે અમને કું કરીશું, ને કું ખાઈશું. (ઉઠા નિસાસો નાંખે છે.)

બિહુત—અરે મરીબ પરવર ! મારા છેતરમાં બન્ને નારોએ છુદી મારા ઉસરેલાં પાનતું નખેદ વાળ્યું. એટલું કરતાં સતાં પણ નહીં ધરાતાં માણ આલેલા બળદને પણ ખાઈ જ્યાં કું હવે હામાને કું જ્યાંબ લઈ ? ને આંધી લાવી તેનો બળદ આપી.

વિદુષક—(અસહ્ય) બાપા, બાપા, સત્તર તૈયારી કરો ને જાલદીથી એ સિંહ સિંહણને મારી નાંખે. જે મને થશે તુકશાન, તો નમને કરીશ હેરાન. તેથી સોકનાં બળશે પેટ, અને મનમાં ધરશે ખેદ. જે આપને જ્યાંને આળસ થતી હોય તો બંદાને કુકમ કરો કે (ફરીયાદી તરફ આંખળી કરીને) આ લોકના બળતાં મનને મંગા નદીમાં લઈ જઈ શાંત કરી આવે.

આપીચંદ—(રડા નેત્રે) ચુપ રહે મુરખ ! આ વેળાએ મરકરી કે ? કોંધાવેશે સરધારા પ્રત્યે.)

હે સરધારો મારા, ચાલોને સિંહ શિકારને એ ટેક.

તાલી ધરો તલવાર હાથમાં, કમર ધરો કટાર

મળની ખાતર ફરી જંગમાં, સિંહ કરો જઈ દાર. હે.

કરો સેનાપતિ કુકમ સર્વને, ઉભા અખીર સૈ બંદા

(પ્રતિદાર પ્રત્યે) લોડા ઉપર કરો સળાઈ, (સૈ પ્રત્યે) દોડ્યા નગરે ડાંગલ હે.

(સેનાપતિ બધ છે)

વિદુષક—કૃપાનાથ ! પાસી પિપ્પમાં શા માટે પડોછો ? અ-

વર જનના હવ માટે આપનો હવ શા માટે બેખમમાં નાખ્યોછો ? એ તે રાજાઓનાં કામ છે ! પ્રભુએ આપને રાજા, મુખ અને વૈ-ભવ મેળવવાને બનાવ્યા છે, કે આવી આવી વેદ કરવાને ? રાજા-ઓએ તો હમેશાં જનતાનામાં શુદ્ધતાન રહી મેળમળ માણવી, સમ-રંગ ઉપલવા, અને દુનિયાના દરેક મુખનો લાવો લેવો તમે જ્યાં જાતે ને પોતે કામ કરશો તો હજારો વૈતનું વ્યય કરી આટલા આ-દમીઓ રાખવાનું મું પ્રયોજન છે ?

ગાંધીજી—શું રાજાને ઘેર જાન્યા એટલે રાજા ચર્ચ બા ? રાજા પાસે ધન ક્યાંથી આવે છે ? જેના ધનથી આપણે મુખ બો-લીએ છીએ, તેના દુઃખ તરફ દ્રષ્ટિ ન કરવી ? તેને સુખી કરવાનાં સા-ધન ન થોળ્યાં ? મો સારી રાજામણે લાગે છે ? પ્રભુપ્રતિનો અર્થ સમજો છે કે બસ બાકીજ જાણે છે ?

વિદુષક—હાં, હાં સમજીશું મહારાજ ! પતિ એટલે દુઃક કર-નાર ધર્મીએ જિ ઉપર દુઃખ કરવો, અને રાજાએ પ્રજા ઉપર દુઃખ કરવો. એજ કે બીજુ ?

ગાંધીજી—દુઃખ કરી કરવી દુઃખ આપવું, પણ તેના મુખ તરફ ન જોવું કેમ ?

સેનાપતિ—(આવી) મહારાજ ! સર્વ લોકોને તૈયાર ચર્ચ માં-દે ઉશુ છે. હજા આખીજ ખોટી છે.

ગાંધીજી—માથા (સર્વ જામ છે).

પ્રવેશ ૩ એ

સ્થાન—આનંદોધનમાં ગુરૂ બાલંદની પર્ણિકુટી.

પાત્ર—બાલંદ—તેના ચેલાઓ—ઉપદેશ સાંભળવા આવેલા ન-અર નરનારીઓ અને પાછળથી મૈનાવતી તથા દસી વીગેરે.

બાલંદ—(સર્વ લોક સમુખ બેઠેલા છે તેમને, ઉંચા આસન પર બેસી) બાલંદો ? પદ સંસાર, કે જીસમે તુમ મન આહો, વોહી સંસારકી માયા જુડી હવ. દેખો, જાન અપને પર કદ આતા હવ તમ પરિજન અલગ હો જાતે હવ. ઈતનેસેં પન

સંતુષ્ટ નહીં હોતે અપના મુખ દેખનેમેળી રાજી નહી. કાંઈ સંભેત્તે
બેઠા હો. જામતો મુઠું મચકાડે તિસ્કાર બરી દેખકે મનમેં હનરે
જાલીઆં દેતે હમ ઔરત જો અપના મુખ દુઃખડી અડવી બાબીદાર
હમ વો અપશબ્દ સુનાનેમેં ઔર વિષત દેનેમેં કુછ બાકી રખતી નહીં
હમ. સંસારકાં વ્યવહારકું જો અપને મુખ માનતે હવે વોહી અપનેકુ
ઈસ જનમમેં કપ દેનેવાલા હમ ઔર યહ દુનિઆ છેડે બાદ અધીગતી
દેને વાલા હમ (એટલામાં મૈનાવતી તથા દાસી આવે છે તે બાલંદના
આસનથી થોડે દુરથી.)

દાસી—(મૈનાકી પ્રત્યે) બાર્થ સાહેબ ? લોકાના મુખથી
જેવી પ્રસંસા સાંભળી હતી તેજ પ્રમાણે સમથું જોવામાં આવે
છે. જુઝ્યાને, યોગીરાજ રાત્રી વૃત્તિથી વાણી દ્વારા બોધ રૂપી અમન
જળ કેતું વરસાવી રહ્યા છે ? મધનું ત્રિંદુ ગુહવાને માણસ મોંઢ દાડી
બેસી રહે તેમ મુખ ફાડી બેઠેલા જોવામાં આવે છે.

મૈનાવતી—જાણે કાંઈ રમત ગમતનો પ્રયોગ ન થતો હોય, તેમ
સર્વે કોંકે ફરે યોગીદના મુખ સાસુ જોઈ રહ્યા ! વાહ ! તેમની
વક્તવ્યતા ! આસો આપણે પણ તેના થોડા ધણો લાભ લઈએ (જન્ને
મહારાજ પાસે આવી નમસ્કાર કરી બધાં ઘેરાં બેઠાં છે ત્યાં જઈએ છે.)

બાલંદ—સખ સહોદર અપને અપને સ્વાર્થ કે સંગેહમ અપની
પાસ માલમતા હોગી તમ સખ સહોદર અપનેકું માન મરત બાસ જુલા-
વેગા. ઔર મીઠી નજરસેં દેખેગા. ખન જળ ઉનકા કર્મમેં હરકત પહેાં-
ચતી હમ તમ પીછટાલ પાડનેમેં કુછ બાકી રખતે નહીં હમ. ઊરા વાસ્તે
પરીજનકી મોહજલકું તોડે અપનો ઉર્ધ ગતિ જાનેકા ઉપાય યોગના.
દાસીપર બી મોહ નહીં રખના એ હીજ મોહ મારના હમ. દામ,
કોષ, લોભ અને માન એ ચારોશત્યાગ કરના. વો ચાર અપનેકું
ડુબાને વાલા હમ, ઔર દુઃખ દેનેવાલા હમ. અપના સગા સ્નેહી ગુજર
જાવે ઉસકે પીછે શોક કરના ઔર રડરડ કે અંખસે હેરાન હોના
ઔર કુટના પીટના વો બડી બુલ હમ. કયું કે વોહી સમસેં શીર પીછે
ઉનકી સંગ જનમ ધરનેહી આવસ્ય પડતી હમ. મરા દુવા ઉર્ધ ગતિ
જાવેનખતો અગ્ન અગર અધીગતિ જાવે તો અપના કીયા દુવા મુઠીન

કેમલે જોકે ઉત્તરી સંગ અધિગતિ જોકે દુઃખ ભોગના પડના હય. ઈસ રહ્યા કુટના વે અપનેકું ઝીર મૂતકું દુઃખાનેકા કામ હય. જો અપનેકું તરના હોવે ઝીર મૂતક તારના હોવેતો ઉસકે પીછે ખુમ નન, મન, ઝીર ધનસેં ધર્મ કરો, ભોગકું મન ભોગો. ભોગ, કાયાકું રોગી જનાનેવાલા હય. દેખો, શાસ્ત્રકારકામી કહેના મહયકે “ભોગે રોગ બય” ભોગસે રોગકા ભક રહતા હજ, ઈસસે ઉસસે દુર રહેના આવીએ. પરમ પદ પાનેકે વાસ્તે દર હમેશ પ્રભુકા ભજન કરો, પેટકું ભાગ દેનેકે વાસ્તે નિરસ ભોજન આરોગો. ઝીર ધન જો કુછે પાસમે દેવે ઉસ ભારીક દીન જનોકા ઉદાર કરો. ઝીર સંસાર મુદ્દ છેડકે બેરાગ્ય ધરમે ચસે જાઓ. વે વૈરાગ્ય તુમકું દેહ મુદ્દન પુરીમે પહોંચાવેગા.

મૈનાવતી—દાસી ? મું યોગી મહારાજનો ઉપદેશ ? ભક્તભવાના માન મુકાવે ઝેરી ઝેમની વાળી છે. મારીતો મીનઝનિજ દૂરી ચર્મ છે.

દાસી—હા જાહ સાહેબ. મને પણ તેમજ થયું છે. ગમે તેવા ભોગી હોય તો પણ આમની વાળીથી તો જોગી થયા વીના રહેજ નહી.

મૈનાવતી—દાસી ! મારે હવે સંસારનું સુખ શા કામનું છે ? હું આ યોગીરાજ પાસે દક્ષિણ મુકયું કરું તો કેવું ?

દાસી—જાહ સાહેબ ! આપ આ મું બોલો છો ? જો તે આપનાથી બને ? યોગના ધર્મ કર્મ મદા કંઈક છે.

મૈનાવતી—તેથી મું થયું ? મન કંઈક ત્યાં સર્વ નરમહટિ વિના સદ્ધિ મળતી નથી સમજી ? જેમાં પ્રથમ દુઃખ તેજ પાછળ સુખનો નિધાન, અને જેમાં પ્રથમ સુખ તેજ દુઃખની ખાણ. એ કદજ માફ નહ દુર કરી અને અમર સદ્ધિમાં પહોંચાડો.

દાસી—તે તો દીક ? પણ આ વાન મહારાજ જોખીચંદ કબુલ નહોં કરે તો ?

મૈનાવતી—સૌ થઈ રહેસો. (ઉભી થઈ જલધર પ્રત્યે) યોગીરાજ ! મારું મન આ અસાર સંસારથી વિરક્ત થઈ યોગ સાધન કરવા હજી છે. મારે કૃપા કરી આપનો કોમળ હર આ દાસીના સિરે સ્થાપી દક્ષિણી પ્રસાદી આપવા ઉદારી થરોજી.

બાલકેર—મૈયાં ! દીક્ષા લેતી કુલ સદ્ગત નહીં હય. ઉસકા આચાર પાત્રના બહોળી કંઠલુ હય. દીનમેં એક વખત ગુપ્તદ્વાર લેના, સારા દીન જગત નિર્વાનાકા ભગત કમનાં, ગતકું પતકા એક બિઝના પર લેટના ઔર સંસારકી મોહ બળમેં કસાવે ઔસા કામ નહીં કરના. ઔસા કંઠલુ યોગ ગુમસે નહીં પણ બલગા. ગુમ અચ્છે સુખ સાધન મેં રહે હુવે, ઔર રમમેં કંટકા નામ નહીં સુને હુવેકું યોગ સાધન ખલ ભારી હોગા. યોગ, લોક સિંદકી મારક લેતેં હય મગર સિમાળકી તરફ પાવતેં હેં. ઔર કીતનેક કંટાલકે છેડખી દેનિદય બિચારો, ખ્યાલ કરે. જો ગુમસે બને શકે ઔસા હોવેતો મે-રેકું કુચ્છ વગે નહીં હય, લોકે પીછે છેડખા વાગહોળી ખરાબ હય. ઉસસેં નહીં લેના વોલી ઠીક હય.

મૈનાવતી—અધમેસ્વારક ! આપે જેમજીના કહીતે પતંગ રંગના વેરાચ વાગાને મારે છે. જેને મચકોના રંગ લાગેલો છે તે કાઠી ઉપાયે અને અનેક વિપતીએ પચુ નજવો નથી. કૃપાનાથ ! યોગ જગતમાંજ આધેયો લેનું મું કાસુ !

બાલકેર—ઔસા કુલ નિયમ નહીં હય. અપને મુકામપર રહેકે યોગ સાધે, વોનો ઉત્તમા ઉત્તમ હય. સરતી મેંસકર સંસારકી કામ વા મેઅલ કદા નહીં જાય ઉસી કે વાસ્તે જગત હય જાની કીધરખી યોગ સાધ સકતેં હય નહીં મોમે ઉસકું સમ કોઈ છેડતા હય, પત મોમે ઉસકું છોટે ઉસકી ખલીદાગી.

મૈનાવતી—મહારાજ ! હવે આ દાસીને યોગ દાન આપી પા-વન કરશે ?

બાલકેર—ગુમારી હજી હય તો મેં કુચ્છ ના નહીં કદ સકના. મગર ગુમારા વાલી વાસ્તકી રત્ન લે કે કામ કરો તો અચ્છા સળકી રત્ન લીધે ખીના કામ કરનેસેં બહી વિપતી ઉભય દૂ બોગળી પડતી હય. ઔર જગતમેં નિંદા હોતી હય. જો સાધુ, અપના ઝુંડા બધાને કે ત્રીધે દીક્ષીતકું છના દીક્ષા દેને હય તો ભારી પાપકા કામ કરને હય જગતમેં હાંસી ઔર શીટકાર કે પાત્ર હોને હુવે પત કીતની કમન સરકાર દેવડીકી તક જના પડના હોય. ઔસા કામમેં વો લાભ સમજ નેં હો, મગર મેરી સમજમેં તો ધર્મકી હેલના શીવાય ઔર

કુછ કષ્ટા નિકાલને હોવે સો સમજાનેમેં નહીં આતા હય. હંધર ઉ-
ધર છુપાના, ઔર લગાના, ઉનકા મામાપ ઔર સગાંઓકા ત્રાસ
લેના, હળ્દેરા ગાલિઓ ઔર અવરુવાદ સુનના વો કયા ? સાધુઓકા
કામ, છવો કું તારના, વેરામ્ય રંગસે લીંગાના, ઔર ઉપદેશ રસ
પાના વોનો જરૂર હય ઔર મુખાત દેખકે દીક્ષા દેની. ઉચિત હય ખન
ચોડી મુદત ઉસકું પાસ રખના, ઉસીકી રીતભાત દેખના, ધર્મક
ઉદમ ઉન્નસે હોના કે નહીં વો દેખના પીછે ઉનકા પરીવારકી મંજુ-
રયાત લેમે દીક્ષા દેના વોહી શ્રેષ્ઠ ઔર નિર્વિમ્લ કાર્ય હય. ઔર કાસી
તરફકા પાપ બંધનકા કામ નહીં હોના. ઉસ વાસ્તે તુમ તુમારે બે
વાલી વારસ હો. ઉસકું હંધર લેકર આઓ ઔર ઉતુકે મુખસે મંજુરી
દીક્ષાઓ તો મેં દીક્ષા દેને કું નૈયાર કું હસખના મેરેસે કુછ નહીં
રેગા.

મૈનાવતી—યોગેશ્વર ! આપનું કહેવું મમાર્થ છે. અને હું તે
સર્વને લાડુ ત્યાં સુધી આપ આ સ્વયંજ બિરાજશે.

જલ્લંધર—બહોત અગ્રહ જલ્દી આઓ (મૈનાવતી, હાથી
સહીત જાય છે. ચોડીવારે ગોપીચંદ તથા મુખ્ય પ્રધાનને સાથે લઇ આવે
છે. ગોપીચંદ તથા પ્રધાન તરફ આંગળી કરી) ૫ કેન હય.

મૈનાવતી—(ગોપીચંદ તરફ આંગળી કરી) આ મારો પુત્ર
છે. (પ્રધાન તરફ દર્શિ કરી) અને આ મારા રાજ્યના મુખ્ય મંત્રી છે.

જલ્લંધર—બહોત અગ્રહ. (ગોપીચંદ પ્રત્યે) કયું બચ્ચા ! યહ
તેરી માતા કયું યોગ લેનેકી મરજી હય ઉસમેં તુમારા કયા બિચાર
હય ? કયા તુમ રાગ દેતે હો !

ગોપીચંદ—ગુરૂ મહારાજ ! હું એમની હજીની આડે આવતો
નથી. પણ જો કરવું હોય તે પોતાના અજમાયે રહીને કરે તેમને યોગ
સાધવામાં કાંઈ જાતની અગવડ આવશે નહિં.

જલ્લંધર—હીક હય જન આસજનઓ મૈયાં ! (એક યોગી
પાસે ગેર રંગે રંગેલું વસ્ત્ર મંગાવે છે તે આવ્યા બાદ મૈનાવતી પ્રત્યે)
તુમારા પહેના હુવા સખ વસ્ત્રકું ઉનાર કે યહ વસ્ત્ર પહેન લો. પહેનકે
પીછે હંધર આઓ. (જમવું વસ્ત્ર લઇ એક બાણુ જઇ વસ્ત્ર બ-
દલી જલ્લંધર પાસે આવે છે. જલ્લંધર મૈનાવતીના કાનમાં ગુરૂ

મંત્ર આપે છે. પછી સર્વ લોક ગુરુ ભગવાન મહારાજની જય બોલી વિસરજન થાય છે. ભગવાન અને બીજા યોગીઓ પણ નદીએ સ્નાન સંપન્ન કરવા જાય છે.)

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ—૪/૪૩.

પાત્ર—સિંહ, સિંહણ, ગોપીચંદ અને તેનું હસ્તર તથા અરજ ગુજરાત આવેલા આદમીઓ વીગેરે.

૧ લો માણસ—(જંગલમાં ફેરવતી ખીણ પાસે આવી સિંહને નહીં દેખવાથી ચમકાને) અરે ! રાજ આ સ્થળે સિંહ સિંહણ બેસતાં હતાં તે હમ જાણનાં તથી ? શું કાંઈ ખીજે તો નહીં જતાં રહ્યાં હોય ?

૨ બો—ના, ના, તેઓ બહુ કરીને આ પાસેની ઝાડીમાંજ ભરાયેલાં હોવાં જોઈએ.

૩ બો—હાં હાં ! ખરી વાત છે. આપણા આવવાને પહેલાં અવાજ સાંભળી સંતાઈ ગયાં હશે. (ગોપીચંદ પ્રવે) મહારાજ ! સિંહ, સિંહણ આ ઝાડીમાં જરામાં દેખા જોય જણાય છે.

ગોપીચંદ—એમકે !! (સૈન્યપતિ પ્રવે) સૈન્યપતિ ? પતિછ તમારું સૈન્ય આ ઝાડીને ઘેરી લઈ ખંડુક તે તરફ રાખી સાવચેતથી ઉભું રહે. જો તરફથી સિંહ સિંહણ જણાય કે ખંડુકને અવાજે તેને પૂછ કરે. પણ જેની તરફથી સિંહ અથવા સિંહણ નાહી જશે. તેના હું સિંહ સિંહણના બહામાં પ્રાણ લઉં. (હુકમ મનાવી સાથે સખળી ઝાડી ઘેરી લઈ ખંડુક તે તરફ ધરી ઉભા રહે છે. ગોપીચંદ ખંડુકને અવાજ કરે છે. અવાજ મતાંની સાથે સિંહણ મર્જના કરી ગોપીચંદની સામી આવી ઉભી રહે છે તેને) અરે સિંહણ ! તું આવી. પણ તારો સિંહ ક્યાં ? પુરુષાતન જતાં સંતાઈ રહી તને મોકલનાં સમયો નહીં ? નર જતાં નારીથી કામ લે છે તે ક્યાંની રીત ? ધિકાર છે તે નરને, અને તેના પુરુષાર્થપણને, મરદને કરવા બાપક કામો જતાં બેરી પાસે કરાવવાં એના જેવું નિયમ કામ ક્યું છે ? તે પુરુષ નહીં પણ નવીના નિષ્વા જેવો છે. નર નહીં પણ ખર જેવો છે. ધિકાર

છે તેના મરદખણાને પિંડાર છે તેના મરદ નામ ધગડનારને, અને
લાજિમ છે તેના પુરુષાર્થપણાને.

સિંહણુ—રાજા ! મારા સિરતાજ સુતા છે તેથી તેનો લાલ
લઈ તેની નિબર્સના કરતો હશે કેમ ? તમારા સધળામાં કેટલું પુરુષા-
તન છે તે મારો સ્વામિ સામો આવી ઉભો રહેમે ત્યારે જણાશે. તેની
હિંમત સુખનો ભંડ નહીં કરવા અને તમારા અવાજનો જવાબ દેવાજ
નું આવીહું. હીક થયું કે પ્રભુએ આજ સાયું ભક્ષ મોટલી દીધું. રોજ
રખડતાં પેટ પુરું નહોતું બરાતું તે આજે અમો સિં પુરુષ બંને
આનંદથી જમીશું અને અમારા રનેડીએને જમાડીશું.

સૈનાપતિ—(ચુસ્તથી) અરે સિંહણુ ! તું કોના સામું આટલું
બધું વાત્સાળપણું અમારે છે ? જરા નેત્ર ઉઘાડ અને નિરખી !
તારી સાથે તારા ગ્વાર્ડોનો પ્રાણ સૈના પલવાર પણ નહીં લગા-
ડે સમજ ?

સિંહણુ—અરે એમ દમ બનાવી દમાવો નહીં, આ ઉભી હું
તમારી સામે તૈયાર !

ગ્રાપીથંદ—(સિંહણુની હીમત જોઈ રાજ થતો) ધન્ય છે તા-
રી ક્ષિપતને ! તારાજ જેવી સ્ત્રીએ જગતમાં ઉત્પન્ન થતો. સિં જન
ઉપર પુરોને પા કરવો એ પોત્ત નહીં મારે.

પિલુની લાવણી.

ધારો મુતો ચેર નિરાંક જગાદે—સિંહની—એહ રાહ.

તારો સુનો સિંહ નાચંત, જગાડને સિંહણી, એટક.

સિંહણુ—રાજા સિંહને તું નહીં છેડ કરે હું વિનવી. એટક.

ગ્રાપીથંદ—(ચુસ્તથી) તું કરવાને સિંહ તારો, જલદી જઈ તું
જગાડ

માડે મોરચા રજપુતોથી પધારી બો દીત રાહ. તારો.

સિંહણુ—તું પ્રજનો રાજવી અને, તે જમણનો રાજ;
ધેરો તોડી ધડી એકમાં, બતાવશે નિજ ખાજ. રાજા

ગ્રાપીથંદ—ભલે બનાવે ખાજ સર્વને, પણ નવ છાડું આજ;
ગામ મેરણું ઉજડ કીધું, વેર વાળવું આજ. તારો

સિંહણુ—વેર વાળવા ધારી આઝ્યા પણ પાછળ પસાવેડ

ધર કામની મરે મજરાઈ, જલદી અહીંથી જાઓ. રાગ.

ગોપીચંદ—નથી નારીની પરવા મારે, હમ નવ પાછો પાડું,
બસે નમિંતથી સુતો પાપી, જામે ત્યારે માડું. તારો.

સિંહજી—(ધુરંજીને) પાપી કહે શું મુજ સ્વામિને, પ્રજાને મારખંડ,
સિંહ સુતેલા જાગરો ત્યારે, પાડ્યો રંગમાં જાગ. રાગ.

ગોપીચંદ—રંગમાં જાગ કરવાને આગ્યો, લશ્કર લઈ હું સાથ;
નારા સ્વામિના પંચ સામે, અથાવે રજપુત હાથ. તારો.

સિંહજી—સિંહ લડે રજપુતની સામે, કોણ જાણે શું થાય;
મહા જોરાવર જોડા આવી, ખેડઈ ગયા નિજ કાપ. રાગ.

ગોપીચંદ—જોરાવર જોડાએ વનમાં, કંઈકે ક્યાં સિંહ કાર;
કરે ગુમાન ગુ કામની કાઢું, માડું સિંહ કટાર. તારો.

સિંહજી—પરો કટારી હાથ ધરાવર, કરો કૃપાણી આન;
જાગ્ય જામે જાગવાનું જૂપતિ, જોડ જાગ્યે આણ. રાગ.

ગોપીચંદ—પ્રાણ અમોને છે નહીં પારો, જાન નહીં તું મગર;
ચિત ચોટયું મુજ હરિ ઉપરે, જા જાગી થા દુર. તારો.

સિંહજી—નહીં નહીં જાઈ દુર હું, લગીસ રહી સિંહ સંગ;
સામી આવી માંડુ મોડ્યો, પાડું ફોજમાં જાગ. રાગ.

ગોપીચંદ—તું રહે તુજ દેખી સાથે, ઉભો ક્યદહી વાર.
પડ્યો સિંહ જાન લઈ ધરણીપર, દુખે કરે ઝટ વાર. તારો.

સિંહજી—અવર કય અગ્નિમાં હોણું, જો દુરંધિ જરવાર;
સાનિ ધમે ધારી રહી સંગે, મડું લેહની લાર. રાગ.

ગોપીચંદ—અરે સિંહજી! જાણવામાં સૌ સુરા, પણ કરવામાં
બદ્ધ કામર હોય છે. માટે હવે સાથે વિચાર; પનસજી છેડી સિંહજી
જાગ્યા પહેલાં જાગી જા. સિંહની સાથે નકામો તારો પ્રાણ શું કરવા
ખુએ છે? સિંહની છત્રદોરીના છેડા આજે આવી સૌ સમજ.

સિંહજી—અરે રાગ! અમે પશું જાન, મનુષ્ય જેવાં વિષા-
સ ધાતી નહીં ચલાતાં; તેમ કહ આવે મુખની દેખાએ અવર દેખાણું
નહીં જવાનાં જેનો સંગ ક્યાં લેતાંથી સુખ હો થા દુઃખદો પણ છવ
જનાં સુધી જુદાં ચલાતાં નહીંજ? મુખમાં સાથે રહી દુઃખ આવે
શું નાસી જાયું? અરે પિકાર છે કોવી કૃતિ રંગજાને? હુતો મારો
છવ જનાં પહેલાં જમ રાગને હાથ મારા સ્વામિને જવા દઈશ નહીં

સમજ્યા ? તેનો જીવ ગયા પછી આ દેહ હાંબી રહી તેા આ પપ્પર સાથે માયુ કુદી મારા પ્રાણને તેમનાં પ્રાણ પહવાડે મોકલશિ પશુ એક બ્રહ્મ આંહીથી આગળ પાછળ હીંડીશ નહીં.

ગોપીચંદ—વાર વાર હવે તે સમયું થોડીવારમાંજ જણુશે હવે જા અને તારાપતિને જગાડી આંહી મોકલ.

સિંહજી—(અસાથી) અહા આટલું બધું સુમાન ? હીક ત્યારે શે આ જર્મ મારા પતિને જગાડુ. પશુ સાવધ રહેજે કે રખેને તારી કાયાનો કોળીઆ ન કરી લે.

ગોપીચંદ—(રક્તનેત્રે) જા જા રાંડ પતરાજી છેડ ખાલી પું-કામ મારે મું કામરે.

સિંહજી—(ધુમરથી) અહંદ. (જાય છે અને સિંહની રક્ષા પામી બેઠી)

જાનો જાનો જગલના રાજવી એ રાંડ.

જાનો જાનોને જગલના રાજવી એ રાંડ.

જાનો જગલના રાજવીય, મું તમને આવે હંદ.

આંમલ આવી સતુ બેઠો, બાહાર આવી રાખો મુંદ. જાનો

અરી આજ્યો છે ઝાડ બગાળી, થાંદીશ લીધી ધરી;

હવે સુવાથી નહીં સરે કાંઈ, મારો તમારો વેરી. જાનો.

(સિંહ આગળ મરડતો હાંડી ગર્જના કરતો બાહાર આવે છે એટલે સૌ સાવધાન થઈ તેના સામી બંદુકો છેડે છે. સિંહ કુદી ગોપીચંદ ઉપર પડે છે ગોપીચંદની સમસેરના એક ધાથી ત્રીસ પાડી મોંઘ પડે છે. અને તરફથી મારે છે તે જોઈ.)

સિંહજી—(મનમાં) હવે આંહી ઉભું રહી મું કરવું એતે પડ્યો અને એના પ્રાણ પશુ જવાના. પશુ હવે મારે પ્રાણ શા મારે આવો ! હશેવન છે કે “ જીવના નર બલ પામે ” મારે. જો જીવની ગદીશ તેા ગમે ત્યાં સુખ માણીશ. મારે ત્યાં જીવ નમ્મર સુકાવી નાશી જા (એમ કહી નાશી જવાને લાગ જોતી જોઈ.)

ગોપીચંદ—(શિષથી) અરે રંડ / આટલેજ તારા રોહ કે ? ધડી જર પહેલાંના બેસોનારા મ્યાં ત્યાં ! મું તારા પતિને સાર લાગવાજ એવા બેસ બોલતી હતી કે ? આને પ્રાણ જતાં સુધી પશુ તારી રહવાની પીરજ ન રહી ? પિત્તર છે ત્રિયા જાનને !

દુહ ! તારી દુષ્ટતાને બદલો હવે મારી આ સમજોરથી લેવામાં કાંઈ પણ બાધ નથી ચાલ, તૈયાર થા.

સિંહલુ—(નમ્રતાથી) અવે રાજન ! આપ કાંઈ વિચારો, અને વિચારો મનુષ્ય જાતી કરતાં શું અમે પણ જન ચીએ ? મનુષ્ય બેવડા થાય છે તો અમે પણ શું મનુ.

ગોપીચંદ—(આ સાંભળી ક્રોધથી ધમધમી) અરે આ વિ-
પવતી વેલ ! આ તું શું બોલે છે ? આ સિદ્ધાનંદા કોણ દેખાડેનારી
ડાકલુ ! આવો જવાબ દેતાં કેમ લજવાતી નથી ? આ પતિ કરતા
પ્રાણને આહનાર પાપીણી ! જમિ હિરમાં કેમ સમાઈ જતી નથી !
દુઝા ! તારી દુષ્ટ વાસનાને વસ તને મવા દેનાર નથી.

સિંહલુ—મહારાજ ! આપ કૃપા કરો, ને આપના નિયમથી
ન મુકા મને નોપારી રહેવા દીધાથી આપને મો લાભ ? શું સિદ્ધાનંદ
બાકી રહેલું ધેર મારી પાસેથી લેવું છે ? હું તો એની આંખમાં રહી
નેના દયા પ્રમાણે દગી દગી તેમાં મારો રો દોષ ? દયા કરો એને
મને મારા મન મમતા દેશો જે જવા દેશે.

ગોપીચંદ—(સંકોચ) તારા જેવી દુષ્ટ આંખને હલવાથી મારા
પતનના ભંગ થનાર નથી. એ જ તો સાધથી સતિ અને સુસહ્યુઆ-
નંદા મારે છે. (સરદારો પ્રવે) શુસ્વરિ ! શું જોઈ રહ્યા છે ? સિં-
દની સાથે આને પણ જામપુરીમાં મોકલી દેશે.

સિંહલુ—(નમ્રતાથી) આ યોગાદ્યલુના પ્રતિપાત્ર ! દીન જ-
નોના દુઃખ નિવારનાર ! ધર્માર્થની આશા પુરનાર ! મને સંતાપી મારી
કરુણાએને શાને દુખાવો છે ? હું આપને કરગરિને હલુ છું કે મને
જવા લો અને મુખી મવા લો. હું કરી આ ગજની હામાં પગ નહીં
મુકું અને દોષા ગ્યામિને પગ નહીં મુકવા હઉં. દયા કરો, અને
માર્ગ મુકા.

સૈનાપતિ—કૃપા આગર ! મોઢાને માસ્તાથી રો લાભ ? આપ
હી હદ બહાર જાય તો પછી પછી આપણને શી હરકત ?

ગોપીચંદ—સૈનાપતિ ! રાજા મહા શાને મુકા છે ? વેરીને
વિખુરો કંવાથી પાછો પીંડો નહીં એવી શી ખાતી ? એના આમ-
જના બોલો નો સંભારો ! હવે નો બોલો વાગ થઈ નથી તેદસામાંજ
કરી મહા તો હવે પછી નહીં હું એવી શી ખાતી ? એના વિચાર
રો મારે—

ખમ્મ વાધ જદ પડા જનીપર લગા ગીસ બાઝા એ રાહ
 નવ રહો દોષ નારી હરશે, આ જગમાં ભાર્ષ;
 બુડી મહોત્તમ બુડી સમાઈ, બુડ વચન દાર્ષ;
 મરનો મુઝી સિંદ બુઝો ને, કેવી જામ ચાલી;
 દયા પરી નહીં કાંઈ ઉરમાં, બોદીન સંગ માંડી
 જાન બચાવી જામ જગસમાં, અપાધથી હારી;
 નાળે નાળે હરશે બાટકતી, જોખનની મારી.
 આદ્ય જગનને કેવો નમાસો, ભુઝો સૌ ધારો;
 રાંડ જાતીથી પ્રીત કરી, દોને મેજાઓ સંધ્યારો.
 મન મહિન ને કમલમ બુડી, વિષ વાસમાં રહે રાખી;
 મીન દરે બૌ પિન દરે પછુ, મન દેવમાં છે બૌ કાચી;
 એથી નવ રહો જન સૌ રાખી, રહો સદા દુરે—

સેનાપતિ—રાજેન્દ્ર ! કરશે નેતુ પામશે. હરી આંહી આવશે
 તો તેના માટે આ સમયેર નૈવાર છે. અને ખમ્મર ચતાંજ દણ્ડતાં
 શી વાર છે. માટે જવા દયા એ દુષ્ટાને કાચુ મો લઈને (રાજ્ય
 ખસે છે એટલે સિંદણુ ખુશી થતી નિચું વદન રાખી ચાલી જાય છે
 એટલે) કૃપાનાથ ! સમય વધારે થયો છે. કુકમ હોય તો ત્વર જ-
 ની ચાલીએ.

હરીયાદીઓ—મહારાજ ! અમા સપજાને ક્યવદાન આપ્યું
 છે તેથી આપને મોટો આભાર માનીએ છીએ. કુકમ હોય તો અમે
 અમારે ધામ જઈએ.

ગોપીચંદ—હા, સિધાવો (હરીયાદીઓ જાય છે એટલે) આ-
 પણે પછુ ચાલો (સર્વ જાય છે.)

પ્રવેશ ૫ મો.

સ્થળ—રાજ માર્ગ.

પાત્ર—ટેલકાક નગરજનો અને વિદુષક.

પારેલાલ—(એકલો) અરે રાજ માતા ! રાજ માતા !
 આ તમને સું સુઝું ? તમો કોણ ? તમારી જાન કોણ ? તમારાં
 માતા પિતા કોણ ? તમો કોના પક્ષીઆણી ? અને તમારો અધિકાર
 શું ? તેના તમને જરાએ વિચાર નથી આવતો ? રાજ્ય અધિકારી

અને રાજ્ય માતાનું પદ પરનારાં તમે આ શું કરે છે ? અનીલિત વીજેરેને અદકત્યનારાં થઈ તમે પોતેજ આડે માર્ગે કેમ પ્રવર્તો છો ? તમારા ધણી મરીજના ધરમાં સડો કેમ નહીં ચુસે ? તમારે કેવા આઆર વિચાર પગલાં કીધી શું તમે અમારુમાં છો ? અરે વિષય વિકારને વળગી કોને માટે સર્વને અશ્રમ કરવા સા માટે તૈયાર થયાં છો ? એક જિખારી અને જામટા જોગી સાથે પ્યારમાં પડ્યું એ તમેને જાણે છે કે ? અફમોસ ? સફ અફસોસે ! ! હાપ ! ફુનિ-આમાં હવે શું થવા બેઠું છે.

રમેશચંદ્ર—(કોવામાં પ્રવેશ કરી એક સ્ત્રી સ્વગત) અરે આતે જોગી કે બોગી ? આતે સાધુ કે દંભા ? આતે સંન્યાસી કે સ્વ્યાનાસી ? વિકાર છે એવા જોગીને કે જેને પોતાની પ્રપંચ જાળમાં હજારો પરનારીઓને રસાવી તેઓનું સિમળ રત્ન હરી લીધું છે. એવા જોગીઓનું ? એવા દાવિડોને દાદ કાં નથી વળતો ? અરે એવા પુનારા દોગીઓને પરતી માતા પોતાના જીવરમાં કેમ સમાવી નથી દેતી ? ધર્મને નામે કુતિ ખાનારા પુત્રાઓ પુણ પડે તમારા જીવતરને આતે ધર્મ ગુરૂકે કર્મ ગુરૂ ! આતે ધૈરામી કે રામી ? અરર ! ! આ-શો બુદ્ધમ ! જોગદાઓ તો દાદ વાગવા માંડ્યો. (એમ કહી ચાલતાં ચાલતાં પ્યારેલાલથી અવગમ્ય છે. તેથી પ્યારેલાલ તેના સાસુ કાઠી નજરે લુપ્ત છે. વિદુષક જે એક બાબુ હુપકારી સ્ત્રી બંન્નેની વાત સાંભળતો હતો તે બહાર આવી.)

વિદુષક—(બંન્નેને) સંજી પહે રહ્યા શું બેઠા છો ? એ બંધા પ્રતાપજી તમારો છે ને ! બાવણ મળ્યા કે જાણે પ્રજા મળ્યા હોય તેમ બાપજી બાપજી કરી બબરેથી ધેરતો તમે તેડી બાંધ્યા છો. અરે એટલેથી નહીં અમકાતાં વિષય વધે કોવાં બોજન જમાડી સુવાસિત મુખવાસ પશુ તેમજ કરાવોછો. માટે ભુલ તમારી કે તેમની ? બાંધ્યું દેખી કોના પગ નથી ચાલના ? નાણું દેખી કોનું ચિત નથી ચળતું ? વી, અમિ આમળ પીમાયા વિના રહેતું હશે કે ? સરદ ચાંદની કોને લોભાવતી નથી ! માત્ર મલીદા મળે પછી નિરસને કાણુ ચાહે ? મ-ફનના માત્ર મલીદા મળે એટલે મહારાજ કેમ મસ્તક વિગયાં ન કરે ? વાંક આપણને બુદ્ધ બીજાની કાઠીએ એ શું ?

પ્યારેલાલ—કાણુ ભાઈ રમેશચંદ્ર / લ્યો તમે પણ ઠીક આવી

પહેંચ્યા. આ જુઓને કેવું સત્યાનાથ વળવા બેઠું છે ?

રમેશચંદ્ર—(શોકપૂર્ણ થઈને) હા બાઈ હા હું પણ તેજ વિચારમાં છું. ત્યારથી એ વાત સાંભળી છે ત્યારથી તો મને કોઈ વાત પર જરા પણ એવું પડતું નથી. (ઝિંતમાં બિહારીલાલ આવી એક બાળુ,)

બિહારીલાલ—અરે વિષય ! વિષય સરખા વિષય ! આ તુ મું કરવા બેઠો છું ! રોક અને રાખ બંનેને સમ દ્રષ્ટિએ દેખે છે ! તુ તેઓ બનેલી આખરની જુલના કરવાની તારામાં શકિત નથી ? એ સતિઓના સત મુકાવનાર દુષ્ટ ! મુનિઓના માન ભંગ કરનાર અધમ ! જ્ઞાનિઓના જ્ઞાત મુકાવનાર અંધણ ! તને મદદેવે ભરમ કર્યાં છતાં આ તારી શી પ્રવ્રજતા ! અરે જેને હવે પોતાને વેદવ્ય ધર્મ પાળી ભગવાનની ભક્તિમાં દીવસ યુગ્મરવાના તેને પણ તારી શક્તિથી અગ્રીત કરી અક્ષય કાનિને કલંત લગાડવાં ન ચુક્યો ! અરે દંપતિમાં વિરોધ પડાવનાર ! સ્વજન અને સજનમાં તિરસ્કાર અપાવનાર, તને સતક્રિદા પિચ્છાર છે. ભરી સત્તાની પ્રવ્રજતામાં દબાયેલાને ધરના કે ધાટના, સમા કે વહાલાના, નાતનાં કે જ્વતનાં નહીં રાખતાં અધમ દશાને પહેંચ્યાડ્યા છે. અફસોસ ! અફસોસ ! (એમ કતી વિચારમાં લીન થઈ નિરાશ વડે ચાલવા મડે છે અને રમેશચંદ્રને અથડાય છે તેથી ચમકી) કાશુ બાઈ રમેશચંદ્ર ! આફ કરને ડોંધ ઈંગ થઈ હોયનો.

વિદુષક—ચાહ ! બાઈ વાહ ! ધાળે દહાડ અને છતી આંખે આ નાં મોઢું માણસ ન જાણ્યું કે ?

રમેશચંદ્ર—કાંઈ નહીં કાંઈ પણ એવા શા વિચારમાં હતા જે આમ અથડાઈ પડ્યા !

બીહારીલાલ—બાઈ, મોટાના ધરતી મોંકાંણુ મું કદું ! ધાળે દહાડેજ અંધાર. મોટાના ધરતી જુતનાદર પોણપોણા ને મગ્ગડ મોટા કાડીના અટકાવ અને હાથીના મુજેથી પ્રવેશ એવાઓને ઘેર ત્યાં બેઠાં ત્યાં સોમણુ તેજ અંધારેજ છે.

ધારેલાલ—તમે વળી આ ક્યાંની વાત કરો છો ?

બીહારીલાલ—યુ હજુ તમે જાણુના નથી ! આખા ગામે.

તો આ વાન મનુષી અને તમે એકલા અજાણ્યા એ શું કે ? કાંઈ બહાર જાઓ છો ? આખો દીવસ ધરમાંજ રહો છો ?

વિદુષક—અંદમાની શીતલતા મુકી કાઢો મુખે મુખેના સખન નડકમાં રખડે ? અજવાળું મુકી અધારમાં કેણુ ભટકે ! ભાભી સા-
હેબ કમને ધીધે બહાર જવા દે ત્યારેને ?

રમેશચંદ્ર—(ઉતરેલા મુખે) બાઈ, આ સમય મરકરી કરવાનો છે ! “જેના દીવમાં દઈ ન હતું તેને આવે ખસખસ હશું.” હજુ મુખેના મુખજ સ્થો. (એવામાં બીજા કેટલાક નગર જનો આવેછે)

પ્રેમચંદ—(ત્યાં ઉભેલા જનોની વાન સાંકળી મનમાં) અરેરે દુનિઆમાં શો અજાન થવા બેઠો છે ? ત્યાં ભેઈએ ત્યાં એની એજ વાન.

નેમચંદ—(એમચંદને) અભા એમચંદ ! પેસા જોગીડાઈ તો યાદ વાળો યાર ! જેના આઘાબાદ પેટે પુરૂ બરાતું નથી. સાક ખાર તો દાળ મોળી, રોટલી દમી તો ચોખા ચઢી ગયેલા શું કરતું યાર ? હવે તો પુરા બોળના દીવસ આઘા.

એમચંદ—એમ થવાનું કાંઈ કરશું ?

નેમચંદ—કરશું એજ કે પેસા જોગીડાની આકર્ષણ વિદ્યા ! ધરતું કામ હતું ન હતું કરીને આ આઘાં ધરમાં મુદતે જીવન ન મળે. જો કાંઈ હતું છું તો કલેશને પ્રવેશ કરતાં જરાઈય વાર થતી નથી ? શું કહું સાજનો મારો મુજો મુજો સહિ સહન કહું છું.

વિદુષક—તમારામાં સત્તા ક્યાં જતી છે સત્તા ? રાંડના ભાર સા કે વૃકમમાં ન રહે. કદાચ પશુ કહી ગયા છે કે “જુષિ જર બાજરી ને જુષિ નાર પાધરી” માટે બળવિએ દંડ તો વસ રહે રાંડ. મસકાવીએ મોદું તો રાંડ ચામ રોડું. આપણે થઈએ દંડ તો રાંડ ચામ સંદા માટે મારા મહેરબાન ! જો અપારથીજ એનશો તો કીટ નહીં તો તમને ઉભા મુકી ચાલી જશે ચાલી.

સોમચંદ—એમચંદને શું કહું યાર ? મારા ધરમાં પશુ તમારો જોગીજ દશા છે તમારી સ્ત્રી તો પડીએ પશુ ધેર આવતાં હશે પશુ મારી મા અને બેનતો આખો દીવસ ત્યાંને ત્યાંજ. ત્યાંજ ખાવું ને ત્યાંજ પીવું.

પ્રેમચંદ—નબોદ જાઓ એ જોગીનું, એને તો આખા ગામમાં ફેર વર્તાવી મુક્યો છે ને શું ? અરર ! લોક દેખીતી આખે ઝેર

‘જેવું ખામ છે ? શું લોકમાંથી પાણી જનું રયું ?

વિદુષક—પાણી જનું રહેવાનો કાંઈ વાંક છે ? ઉપર ઉપરી વરસાદ વિનાનાં વરસ મ્યાં તે શું નથી જાણતાં ? વર્ષા વિના વારી ક્યાંથી રહે ?

પ્રેમચંદ—(વિદુષક સામુ બોલે) જેને દુઃખે નહીં પેટને પામુ, તેને આવે શાને આંસુ, જાણે ન કરો ને બકરો. ગામમાં મમે તે થામ તેની તારે કાંઈ શીકર છે ? અમને તો રાતદી ઉઘે નથી આવતી.

વિદુષક—એ કાશ ! ઉઘે ન આવતી હોય તો પેલા પ્રેમચંદ માંધીને ત્યાંથી જાણી લાવીને આંખો કે ઝટ હાંધ આવી જાય ઝાઝા ઉઝળરા કરશે તો હેરાન થશે હેરાન.

પુનમચંદ—(નિસ્તેજ વાને) બાઈ થર ફાટવું ત્યાં થીમડુ ક્યાં ફર્યો ? જાહેર કરીએ તો આજર જાય છે, આતો મુડી વચ્ચે માપારી. નથી સચવાતી મા બેનની હજન કે નથી જળવાતી વહુવારની આખર. જ્યારથી તે સાધુડા સધાયો છે તેની સામેજ કોસ પધાયો છે ઘેર ઘેર કોસેના કોણવ થઈ રહ્યા છે. અને તેથી મોટા કકળી કંટાળી ગયા છે. હવે શું કરવું તે કાંઈ મુશ્કું નથી.

વિદુષક—પુરવાચ જોઈ બેઠા ત્યાં ઉપાય શો ? મુડીએ પહેરાને લીજાના ટોળામાં જાળી જાણે માંડીયએ છતાં પીડા ટાળવામાં શું પાછ પડે છે. શું તમારા બધા કરતાં એ બેઠામાં સામર્થ વધારે છે ? વાળીએ બાઈ વાતો કરવામાંજ સુર, પણ કદ ટાળવામાં તો કાયરજ. જાણે મારા સાહેબ, એમાં આમ લીધા શું થયે છે ? ફક્ત એકજ ધાતું કામ છે.

પ્રેમચંદ—જા જા મુરખા ! આપણાથી તે પ્રત્યક્ષ થાય કે ? શું દૈવરીવ નકેના અધિકારી થવું છે ?

વિદુષક—અમારો બાપે, ત્યારે તો જેમ થતુ હોય તો થવા લોને.

પ્રેમચંદ—જે બધાની મરજી હોય તો આ મામ છેડી ચાલ્યા જઈએ, બીજે જઈશું તો મુખી થઈશું ને આનંદમાં રહીશું.

વિદુષક—અરે એ કરતાં સાડેલા પહેરી જુએ બેસી રહેતો કેમ ?

ગણેશદાસ—કાં એમ કરવું ? દરબારની દેવડીએ ધસડ્યો હોય તો શું બોલું.

બીહારીલાલ—એ કરતાં આપણે સંધેળા મહાશયન પાસે જઈ અરજ ચુકરીએ તો કેમ ?

સ્મિતચંદ્ર—અને વળી રાજમાતાની ચતી વાતોથી વાંક પણુ કરીશું.

એમચંદ—ત્યારે તો અગ્નીમાં થી હોઆ જેવું જ બસ, પાંસા પોઆર ?

શીવદત્ત—ત્યારે તો શું કરવા કરવી જોઈએ વાર. ઝડ થાઓ ત્યાર, ને ચાલો દરબાર.

ધ્યારેલાલ—બસ બેઠા પાર એ દુષ્ટનો ઘરો સંહાર ને આપણો ઘરો જય જયકાર ચાલો બાહરો હવે. (એ જય છે ત્યાર પછી વિદુપક એકલો.)

વિદુપક—મારા દોકરા માટીડા બન્યા છે માટીડા ? ચુડીઓ, ચુંદડી, ઘોળી ને ચળીઓ પહેરતા હોય તો કેવું સાઈ ? બાસવામાં વાંકા પણુ કરવામાં રાંકા બગરે બાહાદુર પણુ વગડમાં પોચા. બૈરા આગળ બાહાદુર પણુ બહાર બકરી જેવા વાણી જંગમાં શુરા પેણુ હીમનમાં અધુરા ભોગ એમના આપણે શું કરશું ? રીક છે ? જોવાનો દયો શું થાય છે તે. (જય છે.)

પ્રવેશ ૬ ઠો.

સ્થળ—પહાડકુટી.

પાત્ર—ચેટકદાસ એકલો—

ચેટકદાસ—મારા તે ક્યાં ભોગ લાગ્યા કે ભોગી ફીટી જોગી થયો. ઘોળીનો કુતરો નહીં ધરનેકે નહીં ધાટનો એવી દસાને પ્રાપ્ત થયોહું. ધરથી ઊંડી વનમાં ગયા ત્યારે વનમાંજ આગ લાગી. બૈરાનાં કસેસથી કંટાળી જોગી થયા તો આંહી પેટનો કસેસ ઉભો થયો. નંશીજ સાથું ચાર કમલાં આગળનું આગળ છે. જાણું કે બાપા ચાહું તો મીકું મીકું બાવા મળશે. પણુ આંહીતો આખરાનાએ વાંધા પડ્યા. બેધડી જુખ્યા ના રહેવાય ત્યારે વારેવારે ઉપવાસનીજ વાત ? આતો શુભ કાલતાં સોય પેટી મ્યા જેતું થયું. જોગ છેડે પણુ જપ નથી. ઘેર જઈ તો લોકાની નિંદા સાંભળતાં ન પરવાકે. અને સ્વજન લોકાના એળંગથી પગવાર પણુ ધરમાં મી પ્રાપ્ત ન થયું. વળી

એથી બાપડીને પણ જમણું જોર આવે. ત્યારે હવે કર્ણુ શું ને જણું
ક્યાં ? આંદોળી નીકળી અવર દેશ જઈ નોકરી કરું તો કેવું સારું ? (બિ-
ડીવાર મુઠી વિચારી) ના, ના. નોકરી તો નજર દેવી. શાળી તામેદારી
કાણુ ઉઠાવે ? એકતો તેના તાળામાં રહેવું ને વળી આપ્તું ખાવું એવે
કેમ પાસવે. હું એ કરતાં તો આંદોળી સાકર છે. શું ત્યારે કાંઈ વેપાર
કરું ? (જરા વિચારી) એમાં પણ સાળી પીડા ? પૈસા આજે કાઢવા,
તેડાને ત્યાં જવું તેને કાલાવાલાં કરવાં, દારીમાં હાથ પાસવે, અને
વળી ધક્કા ખાવા એમ કરતાં પણ કદાચ પૈસા મળ્યા તો પણ કાંઈ
બીજુ ઉપાધી એકી છે ? બસકની સાથે માથાકોડ કરવી, ને વળી
ઉધરણી લેવા અથડાવું તેમાં વળી જળ, ચોર અને અગિની ધાસ્તી,
ધરી જળીને બેસવા કે રાતે નિરાતે સુવા કે જળીને જમવાનું તો નામજ
નથી. બળ્યા એ વેપાર ને જહાનમમાં ગઈ નોકરી. આતો ફક્ત
વસ્તીમાંથી માગી લાવવાનીજ પીડા ને શરૂનો દુકામ ઉઠાવવો. એ
સિવાય કાંઈ બીજુ ઉપાધી છે ! દીકરે આલેછે એમજ આલવા દયો
(સામી નજર કરવાથી મસરનો) ગુરૂ મહારાજ, તથા બીજા યોગીઓ
સ્નાન કરી આ તરફ આવતા લાગે છે ને શું ? આલ કદ પુનની સર્વ
સામગ્રી તૈયાર કરી રાખું. (એમ કહી જાય છે.)

પ્રવેશ ૭ મો.

સ્થળ—નદીકાંઠ.

પાત્ર—કેટલીક નગર નારીઓ.

પ્રેમીલા—(માથે લુગડાની ગાંસડી ઝાટ જતી હતી તે, પાણીનું
બેકુ લઈ સામી આવતી ગંગાને) અરે ગંગા બેન ! મારો સંગાથ
તમને ના ગમ્યો કે ? મેં કહ્યું છતાં મને મુઠીને આવનાં રહ્યાં કે /
શેના ઉમાં રહેા બા—

ગંગા—તને પાંચીઆઈને પરવારનાં પહેાર દીવસ લાગે તે હું
ક્યાં મુઠી ખોટી થાઉં ? વાટ વણીએ જોઈ ને તું ન આવીને જમના
મળી એટલે મને તે બેચી ગઈ.

પ્રેમીલા—હા બા હા. મારો સંગાથ તે શેનો ગમે ? હું જાણું
જુજને / દાસમાં તમારા પ્રેમ મારાપર ક્યાં છે ?

અંગા—આતો ઉઘટો ચોર કાઢવાળને હંડે છે. બોટી થયા તે બધું તો ખાદમાં ગયું ને ? પાંટા તો તું વહેલી પાડી હતી તેમ જતાં તને આટલી બધી વાર કેમ થઈ ?

પ્રેમીલા—આપણી રાજમાતાની વાત થતી હતી તે સાંભળવા રોકાઈ.

અંગા—અહં એમકે ? હીક ! વળી રાજમાતાની કોવી શી વાત હતી કે સાંભળવાનો કોટરો બધા રસ પડ્યો. તુંતો વાતોની બહુ રસીલી બન્યાય છે !

પ્રેમીલા—વાત ન કરીએ વારે ને વાત ન કરીએ રાતે માટે એ વાત માર્ગમાં કરવા જેવી નથી હાથે ખાપ ? મોટાના ધરમાં જેવી પેશપેશ ? બધે સો મળ્યું તેને અંધાર. સ્થા ઘેર મળ્યો નું તમને બધી વાત કહીરા.

અંગા—હીક ત્યારે તું મઈ છું. પણ વાત કહેવાની વિસારે પાડી ના.

પ્રેમીલા—વાર બેન વાર નહીં છું. (એમ કહી બેન છુદાં પડે છે. પ્રેમીલા સુગંધની ગાંસડી છોડી ધાવા બેસે છે ત્યાં)

વીજળી—(વચ્ચે ઉત્તરતી) અહીં છવકેર ? તું કાંઈ બધે છે ?

છવકેર—હું તો કાંઈ બન્યું નથી. મું છે તે ?

પ્રેમીલા—બહાર નિકળે ત્યારે ને આખું આમતો એ 'વાનથી' અગ્નિનું નથી.

છવકેર—બધું મું કરે ? ધરમાંથી રોયો પરવારજ આવતો નથીને. પરને ઉંદર ધરમાં કે દરમાં. બધુંએ બહાર બેસવા મન થાય છે પણ રડમાં એકરું આડે બધુંએ ઉંચી આવતી નથી.

છવકેર—એકરું શીદને વાંક કાઢો છો ? તમારો ધધીજ બહાર બેસવા ચોખ્ખી ના પાડે છે ને ! આ સુંદર વહુને કેાઈ મોઢી બધ ત્યારે !

છવકેર—(બસ સરમાતી) બધું તમે આ મું બોલો છો ! તમે તો સદા અવાં ને કોઈએ સ્વાં ધરમાં થયા તોયે આમ બોલનાં જરાએ સરમાતી નથી.

વીજળી—શરીર ધરડું થયું પશુ મન ધરડું થયું છે ? જુઓને રાજમાતા રાંડ્યા પશુ સ્વાદ ગયો છે ? લોહની લાખર ફાટે મુકી ઉધાટે ઝાંઝે પેલા ઝેંગી સાથે કેવા ભોમ ભોમને છે ?

પ્રેમીલા—જ્યાં કંઈ મોટાં ઘર, જ્યાં જોડકાં ત્યાં મોટા ધરમાંજ મોકલ્યું ! દુધ સાકર પીએ ને થી જમ્યાં પકવાન ખાય, વળી ફળ ફરોળી આરોગે કંઈ જોર રડ્યું કેમ ઝાડ્યું ગદે ? આધું કે પોદ્યાં, કોઈ આપ્યું મયુ તો તેની સાથે વાતોના તણકા મારવા કાંઈકામ થઈ કરવો છે ! ધરમાં સીધું સામાન સડ્યું કે બગડ્યું હોય અગર વીંછ્યું સાળ્યું કે સમારવું હોય તો શેઠાણી સાહેબ ખુરશીમાં કે પક્ષગર્ભા બેઠાં આકર ઉપર લુકમ કરે, ને છોકરું કદાચ અધ્યું કે મુતકું હોય અગર રડ્યું હોય તો તેની પીઘ બાળને નહીં પશુ દાહનજ લાગેલી હોય એક પાટલાએ ઉંચા નીચા કાંઈ કરવો છે ? કે પોતાને ખાવા માટે બાણું સરખું માંડ્યું છે તે મહેનત પડે કદો પછી કેમ મરનાઈ ન સુઝે ! શેઠ ગયા બહાર ! આકર, રસોઈઆ કે સીપાઈ દાખરના દાખર, ક્યાં બહાર જતું છે તે વાત બહાર પડે, બા એનો મોટાનાં છીનાળાં ને નાનાને મંડવાડ બંને સરખા છે.

હવકોર—ત્યારે જુઓને તેમના છોકરાઓના હેઠાર ! ને અકસ, ચાપ સમજુ ને રીતભાત બાળે ચોખ્ખા વરજુસાંડર.

સમરત—મોટાનાં બૈરાએજ બહુ જગત બનાડ્યું છે, ક્યાં છે લોકમાં ઘર કે સદુર કાંઈ કામ બગવવલું કે લાય આલ્યો એટલે બાઈનાં મોટાં પહોંળાં થઈ જવાના શેઠ, રખડે આમ ને મેદાણી રખડે આમ જાયા એમના ધરના દંબ.

હવકોર—ત્યારે કદો કંઈ રાજમાતાની રી કસુર ? છતાં ધણી-ગાવાળી આમ કરે ત્યારે વગર ધણીની આમ કરે તેમાં શું નવાઈ-

વીજળી—ત્યારે શું આ વાત મહારાજન નહીં બાણુના હોય ?

હવકોર—મોટાના ધરની વાત કેના કળવામાં આવે, તે કરતાં કદાચ બાણે તો આંખ આપ કાન કરે, થઈ ફાટે ત્યાં કદો કેને ? રાજા ધણી રાણીઆ લાવે છે તે બધી શું ચોખ્ખી રહેતી હશે ? એનો એમનું એમજ ! એનો મોટાનાં ધરને જુનનાં દર

પેટની પીડ અને ધરતી બીડ કાંઈ કાંઈ આગળ કહેવાય છે ! કહે તો આખર હાથ ગેતી રહે !

સમરન—જેથું, પેલી બિચારી મંછીની દસા થઈ તે ' ૬૬૫ ' એનો ભાઈની સાથેજ વાન કરવા ઉભી હતી.

ત્રેમીલા—રસ્તે જતાં કે રાત્રીના સમયે એકાંત સ્થળમાં સગા ભાઈ સાથે પશુ વાન કરવાનો ધર્મ નથી. ઋષિને આગ ચઢાવતાં અપહવાનાર કોણ ? બા, મોહના મંદવાડ ને નાનાનું છીનાનું આપ્તુ ગામ જાણે એમાં કાંઈ નવાઈ છે ?

હરકેર—જેવા એ જોયી.

હરકેર—રૂબા જોયીડા રાના ! ધરમાં નોસડીયા નકાકા લેતી હોય, કે આપી, ઉપાપી કે બ્યાપી હોય અગર રૂડાને રંગવાની શક્તિ ન હોય કે ધરમાં કાંઈ વાતનો કનેસ હોય તો આ ઝટ રાખ ચોળી બાકા બન્યા ! લેકીના ધરથી માત્રી મલીદા મારવા ને નિસિતે ઉંધા-કદો પછી મસ્તાઈ કેમ ન સુઝે ! કાંઈક દારણુ હોય તો કહેશે કે પાંચ દસ સાધુ જમાડો કે આ સાર થાય. જેથું આ સાર થાય છે તે.

વિજળી—ધરમાં ખુટખું ખાવા કે ભાઈ થયા ખાવા. વિરાગ્ય રંગે તો કાંઈ વિરાગ્ય રંગાવવા હોય છે. આતો હુતરાને ટોંગી ફક્ત ઉપરનોજ આડખર પશુ માંડીનો દમ દોલ ને માંડી પોત. મરતનું ખાત નેને જપ કેમ થાય ?

યશોદા—(શાંતખેત્રે બધું સાંજળની હતી તે) દવે જવા દોને એ ચાત ! એતે આરી વાન બળી છે દરજે તે બરશે- પારકાં પાપ : ૫૫૭ે થું કરવા ધાવાં બાક્ય ?

હરકેર—ક્યાં કાઈની ખોટી વાન દરીએ છીએ તે એતે મહારાજાજ સાંજળીને બેસી રહે. જેથું પેલી જડખનું મધું તે !

યશોદા—એમાં એના વરે લદાણુ થું કાટખું ? ગયેને છવ્થી ?

વીજળી—રાંડને તો રખડી કરિને ! દવે કાઈ એ નકીના સામુ બેનાર છે ?

હરકેર—એ તે મરદ ! રાંડ દવે કેવી પોસ આંસુડે રહે છે ? કરનાં પહેલાં વિચાર કરે નહિં, ને પછીથી ખસાય એમાં થું દી વળે !

પ્રેમીલા—આ સુન્દરમાતાની પણ આખર ક્યેવીજ વધે જવાની છે ? રાજ વેશવ હોડી બેઠા પાસે શું બેઠ વળગી છે ? રાંડે દોંઝ કેવા દરવા માંડ્યા છે ? બગવાં પહેરી જવી કમ્મલ ચલાવે છે ? મમે તે કરે, પણ તુ મામ આધિક્યું છે તે ક્યેવા દોંઝ ઉપર વિશ્વાસ રાખે ? માત્ર જેવો હોકરો હોય તો ક્યારનુકમ નાક કાન કાપીને કાઢી મુકી હોય ?

જમના—ખાતુ મુકીને પચાન ? આપણે શું / ધાતુંકે ગાજતું વાજતું માંડવે આવજો. દોલ વાજવા માંડ્યાં છે તે વગ્ધેડો ઉતર્યાં સિવાય બંધ રહેવાના છે ?

યશોદા—પણ દવે ધર બણી આવવુ છે કે વાતો કરનાં આંહી બેસી રહેવું છે ? છુટ્યા હો કેટલા વાગ્યા છે તે ?

વીજળી—(તડકા તરફ બેઠ) આહો વખત તો બહુ વહી ગયો છે ને શું ? હ્યાં આસો, આસો, બિનાવળ કરો. (સર્વ પોત પોતાના કાર્યમાં મની પડે છે. ને થોડી વારે સર્વ બપ છે.)

પ્રવેશ ૮ મો.

સ્થળ ગોપીચંદની કચેરી.

પાત્ર—ગોપીચંદ—પ્રધાન— સેનાપતી—નગરશેઠ—સંખનાથ—શુદ્ધધીધન—તેજ વેચનાર ધાંચી—મોટી વણીક—સુરદાસ—ગાડવાળા પટેલ—ગાડવાળાની સ્ત્રી—ગ્રાસાધીપતિ—વિદુપદ—સિપાઈ—કેદવાળુ ગુલુકા—પ્રતિહાર અને પાછળથી નગરજનો વિગેરે—

ગોપીચંદ—પ્રધાનજી અતિ વિદિધી આપદામાં આવી પડેલા જનોના કિદર પોપણુ માટે શો ઉપાય હ્યો ?

પ્રધાન—નરવર ? તેમના માટે આવની કાલે સખી શુદ્ધરથોના સમારંભ કરવાનો છે.

ગોપીચંદ—એમાં સમારંભ કરવાનું કારણ શું ? એ બાબે નાગરીક ઉપર શા માટે નાંખવો બેઠ્યો.

પ્રધાન—ત્યારે શી રીતે કરવું ?

સેનાપતિ—એ તો રાજ્ય કોપ્તાચારમાંથીજ મદદ થવી બેઠ્યો.

ગોપીચંદ—નહી નહી રાજ્ય બંધાર તો સ્થપતનોજ છે. એમની પાસેથી બેઠવેલી મીલકત એમને આપવી એ શું ? એ ક્યાંની

રાગનીતિ ? પારકે પૈસે પનોતા યજુ એ દયાની રીત ! કહેવત છે કે બાદના પ્રજા બાદને ને શોભા મારા બાદને એવો ઘાટ થાય છે કશી દોષતથી બાપે સંતાનને સુખ આપવું એ થોડા કહેવાય કે ? પિતાર તો એવા બાપને એ બાપની પુછ પછી શું પુછે મુકવાની કે ? રાજા અગર પિના પોનાયુ મીલકતથી રૈયન અને છોકરાંના મુખ સાધનમાં વાપરે તે રાગને અને બાપને પિતાર છે. લાખો શ્રીટકાર છે. એ પ્રજાપાળ નહીં પણ પ્રજા પીડક છે. એક કવિએ કયું છે કે “ખરો દાનેશ્વરી એકને જાણવો જો હાન દે જમકાળ મોંધે”, માટે મારા ખાલગી વિનમાંથી તમારે જોઈએ તેટલો વ્યય કરો અને સંકટમાં આવી પડેલાની પીડા હરો. (આ સાંભળી બધા ચક્રીન થઈ એક બીજના સામુ ભુલ્યે છે.)

નગરશૈઠ—ધન્ય છે મહારાજ આપની મનોવૃત્તિને ! આપેપણ આ સમયે લક્ષ્મીને સ્વભાવ રીતે પારખ્યો. ધન્ય છે આપની જનેતાને ! કયું છે કે જનની જણુ તો ભગત જણુ, હાં મતા હાં સુરઃ નહીને રહેજો વાંઝણી, મત ગુમાવીશ તુર. એ મુજબ આપે દવિતા કથનને સત્ય કરી બતાવ્યું આવા સમયે થોડું કહેણું પુન્ય પણ મહત્ત્વ લાભ આપે છે. શાખાસ છે શાખાસ, પ્રજાપાળક ! રાજા તો આપના જોવાજ જોઈએ.

ગોપીચંદ—નગર નાયક ! આપ મને ધન્યવાદ આપી મારી પ્રશંસા કરો છો પણ હું તે ધન્યવાદ તથા પ્રશંસાને લાયક નથી. કેમકે એ મારો ધર્મ છે, અને મેં મારા ધર્મથી દાંઢ વધારે કર્યું નથી.

નગરશૈઠ—કૃપાનાથ ! હિતમ પુરવો આમજ વહેછે ! વરસવાનો એકનો જર્જના ક્યાં વચગ વરસેછે.

ગોપીચંદ—(પ્રધાનજીને) અમાન્યજી ! આજ ક્રીયા કેશો ચલાવવાના છે તે લાવો જોઈએ. (કેસીની યાદી આપે છે તે લઈને) શંખાનંદ અને સુદીપન હાજર છે !

શંખાનંદ }
સુદીપન } (ત્રીણે) ૭ હાં.

ગોપીચંદ—(પ્રધાન પ્રત્યે) આ જન્મેની શાન્તી તકરાર છે ?

પ્રધાન—કૃપાવંત ! આ જન્મે સગા લાક છે અને તેઓની મીલકત સખથી તકરાર છે. તેઓના બાપે જન્મેને સરખા લીસે મીલકત

વહેંચી આપી છે. પણ નાનાભાઈને પાનાના કાનાં વધારે લાવતી ને સુખ ભોગવતો એક મોટાના મનમાં એવો અદેશો ઉપજ્યો છે કે મીઠકનમાંથી પ્રથમ હાથ મારી લીધા છે. માટે બંનેની મીઠકન એકઠી કરી સરખો દીસો આપાવો.

ગાંધીશ્વર—હીક. (સુદિધનને) કેમ તમારા બાહ્ય કરેલી ફરીવારનો તમે શું જવાબ આપો છો ?

સુદિધન—મહારાજ ! મારા બાહ્ય ને વહેંચ લાવી મારા ઉપર ફરીવાર કરી છે ને તદ્દન ગેરમાન્ય છે. વસીયતનામાં જણાવ્યા કાનાં એક પાછ પણ વધારે લીધી નથી.

ગાંધીશ્વર—(સત્સાથી) વાદ ? જેમ તમારા બાહ્યને હ્યા તેમ મને હવે મારો છે કે ? જે હોય તે સ્વ્ય કરો, અસત્ય વેસાળીન થતાં સખન સિદ્ધાને પાત્ર થશે.

સુદિધન—ગરીબ પરવર ? અસત્યથી તથા અધર્મથી સદાકાળ મગ કરતો નથી. આપ વસીયત નામુ એમો એટલે ખાત્રી થશે.

ગાંધીશ્વર—વસીયત નામુ ક્યાં છે ?

સાંખાનંદ—(રામ રામુ પરી) આ ગ્યુ કૃપાલાભ !

ગાંધીશ્વર—(વસીયતનામુ લઈ બધું વાંચ્યા બાદ બંને) આમાં સખ્યા મુજબ બંને જણાઈ વ્યવસ્થા કરીછેને ?

બંને—હા. મહારાજ.

ગાંધીશ્વર—(સાંખાનંદને) બોલો તમે શી રીતે વ્યવસ્થા કરી છો ?

સાંખાનંદ—પ્રજેસ ! મારા બાપે મીઠકનનો એક ભાગ જમીનમાં દાટવો કહેલો છે તે મુજબ જમીનમાં દાટ્યો છે અને બીજા ભાગના પશુ સખવાં ને મુજબ ધાત્ર બજાઈ ગયો વીગેરે રાખ્યા છે અને ત્રીજા ભાગની રોટ્ક સખવી તે મુજબ રોટ્કા રહેવા દાટ્યા છે અને ચોથા ભાગનો વેહેપાર કરવો ને મુજબ હું બજારમાં ખીરપાર કરું છું. એને પણ એજ પ્રમાણે કરું હશે તો તેની પાંચે આટલી બધી પુછ ક્યાંથી થઈ તે જાણે. રાત દીવસ ડોસાના પાટલા પામે બેસી આ બધી મહોકાંસુ માંડી છે.

ગાંધીશ્વર—અલગાએ નહી. જાએ બેસી જાએ. (સુદિધનને) બોલો તમે શી રીતે વ્યવસ્થા કરી છે ?

સુદિધન—કૃપાળુ ! મારા બાપે એક ભાગ જમીનમાં દાટવો કહેલો તે મુજબ મેં વાડી, ખેતરો અને ધર તથા દુકાનો કસવી સર્વ

ભાંડે આપ્યાં છે. બીજી ભાગ પણ પાળવામાં રોકવો તે મુશ્કેલ થાકે, બજાર, માર્ગો ઉંટ પ્રમુખ સખી તેઓને બાંહે ફેરવુ છું અમર કમાણી થાય તેવાં કામ કરવું છું. ત્રીજા ભાગની રોકડ સખી તે મુશ્કેલ સદર આસામીઓ સખી વ્યાજ ઉત્પન્ન કરે છું. પેટીમાંથી રૂપિયા કદતાં જેટલી વાર લાગે તેટલીજ વાર ત્યાંથી રૂપિયા આવતાં લાગે એવા ભાગનો વ્યાપાર કરવો તે મુશ્કેલ ફેર પડેજનો માત્ર મંગાળી તેટલી મુશ્કેલી વેપાર કરે છું.

ગોપીચંદ—(સંજાનંદને) જોયું સંજાનંદ ! ચિત આમ વધે છે. તમારી મનિ મંદને લીધે હવાના ધરમાં પ્રવેશ કર્યો છે. એને એક પાછ પછુ ડોંસાની મીલકતમાંથી ઉત્પાદન કરેલી જલ્દાતી નથી. તેમ છતાં કદાચ લીધો હોય તે તે તમારો બાદ હતો કે બીજો ! એટલું તમારાથી સદન ન થઈ શક્યું ! તમારા જેવા બાહ્યોએજ કમીસને ધરમાં ધક્કી, ફેરવે સંગ કરી, ચિતને અવળે માર્ગે ચામરી જગતને પામમાલ કરી નાંખ્યું છે. તમારા કુસર્વિજ પારમનો પ્રવેશ કરાવ્યો છે. તમારી અદેખાદ્યોજ તમને પરનાં જનાવ્યા છે. તમારી ચકુર્માન્ય ઝેરોજ નમેને બીજા માગના કર્યા છે. અરે બાહ્યો બાહ્યોમાંજ કષ્ટ ! પિત્તર હો તમારા જેવા બાહ્યોને ! અરે તમારા જેવા બાહ્યો દુનિઆમાંથી નાશ કાં નથી પામતા ! નમે બાહ નહીં પણ દેખીતા શયુ છે. દુસ્મનની ઝરજ સારનાર છે. જ્યાં તમારું કાળુ મુખ લઈ ચાલ્યા જ્યાં. કચેરીના વખત નાદક ગોરો તેને અરે નમેને પાંચસો રૂપિયા દાંડ કરવામાં આવે છે.

બુદ્ધિધન—(નમીને) કૃપાવંત ! શાંત ચાઓ. એ દાંડ મારી પાસેથી લ્યો. અને એમનો આતમા સદા થાય તેમ મારી મીલકતોંથી તેમને અપાવો. તેમને નિરાશ ન કરો.

ગોપીચંદ—(આ સાંજળી પુરી થઈ) શાખાસ છે વલ્લુક પુત્ર શાખાસ છે. તમારા જેવાજ દુષ્ટ, સતોષી, નિરમેષી, અને કુટુંબના સ્નેહી નરો ભારત માતામાં ઉત્પન્ન થયે. તમારી આવી વર્તુલુક જોઈ આનંદ થઈ નમેને નગર નાવકની પદવી આપું છું તે માન્ય કરશો.

બુદ્ધિધન—ગર્જે ! બાદ જતાં નહો ! દાંડ ગદલે દામ ! મુળી ગદલે સિંહાસન ! શું એ માનને હું કાલક છું ! ને બાઝ મારાથી નહીં વહન થાય.

વિદુષક—હાહા ! સદમી માલ્યો કરવા આવી છે તો મોઢિા મું કરવા કોવા જાએ છો ? આખર વાણીઆ લાહજરની હોઠ કુધી-હા હોય પણ મોટેથી ના કહી જાવ કેમ ન ખાય ? તમારું માથું પોસેર જાએ ઉચકવા અસકત હોય તો આ જંદાનું માથુ પાંચ મણુ જાએ ત્રચકવા તૈયાર છે.

ગોપીચંદ—તેને જે લાપક હોય તેનેજ તે અપાય છે. માટે આત્માણી ન કરતાં (પટહ જતાવી) આ પટહ બાંધી શીરને જોડાવેલ (પટહ બાંધે છે. બાંધી રવા જાદ નખીને)

બુદ્ધિધન—હવે સન છે ?

ગોપીચંદ—હા જાંને સીધાવો. (જાંને જાહ જાય છે. તેમાં સંખાનંદ જતાં જતાં)

સંખાનંદ—(નિશ્ચય વાને) સાચુ જોડું થયું. સેને સ્વ. પુત્ર તો બેઠા આવી ખસમ. ખાટવા જતાં ખસીયાણા પડ્યા, એ સમયે મારી મુખાંભીનોજ બદલો મને મળ્યો છે. છતાં દેવીચિજ મને અપમાનીત કર્યો છે. છાંદિવી આ જમનમાંથી અદ્ય ચાએ, અને તેના પુનરીચિ પાપમાસ થઇ જાએ. એ છાંદિવીનુ સ્વનમાં પણ કોઈને દર્શન ન હોય. (જાય છે.)

ગોપીચંદ—પ્રધાનશ ! બેઠા બુદ્ધિની ગણિદારી ! સજ્જન નાની સજ્જનાઈ ! સજ્જન કુળીન, અને હાના પુરુષો તે આતુજ નામ ! પેસાવાળાને ખાતમ્ખાન માનનારની મોટી કુલ છે. ડાસાજનો વરસાદની પેઠે અપકારીઆ ઉપર ઉપકારની શ્રદ્ધિ કર્યા કરે છે. (કેસની પાદી હાથમાં લઇ વાંચાને) તેથી અને મોઢીને જોડાવેલ.

પ્રધાનશ—જોડાવુ કુપાનાથ ? (શીપાદને) જાએ જાંને જરૂરી આવેલ. (શીપાદ જાંને હાજર કરે છે એટલે.)

ગોપીચંદ—આ જાંનેની પું તકરાર છે ?

પ્રધાન—સજ્જેશ ! (પેસાની ચેલી જતાવી) આ ચેલી માટે જાંને જણા લડે છે. એક કહે છે આ ચેલી મારી છે અને બીજે કહે છે આ ચેલી મારી છે. આ ચેલી કેને સાંપવી તે સમજાતું નથી.

ગોપીચંદ—હીક લાવો તે ચેલી. (ચેલી લઇ અંદર પેસા ડાડી ચીકણા લાગવાથી) આ પેસાને ઉંના ખખખજાત પાણીમાં

ધાંધ નાંખી તે પાણી અહીં મંગાવેલ (પ્રધાન થેલી લાઇ તે મુજબ કરવા સીપાઇને હુકમ આપે છે.) હવે મુરદાસ ગાઢવાળો સ્થિતિ દાખર કરેલ.

સીપાઇ—અચ્છ. (કહી બહાર જઈ ત્રોને લાવે છે. આગ્રા બાદ પ્રધાનને)

ગોપીચંદ—પ્રધાનશ ! આ ત્રોની સી તકરાર છે તે જણાવેલ.

પ્રધાન—મહારાજ ! મુરદાસ તથા ગાઢવાળો બંને જણની આ સી મારે તકરાર કરે છે. મુરદાસ કહે છે મારી સી છે અને ગાઢવાળો કહે છે મારી સી છે.

ગોપીચંદ—(સ્ત્રી) બાઈ ! તું કોની સી છે ? ગાઢવાળાની કે મુરદાસની ?

સ્ત્રી—પ્રભુપાસ ! ગાઢવાળાની પક્ષીપાણી છું.

મુરદાસ—મહારાજ ! અ તદન જોડું બોલે છે. મુજબ ડેસા ને વળી આપેલો તેથી આ જુવાનને કેળી લક્ષ્મ્યાઈ મને રજાતો કરવા આહે છે. મારા તે ક્યાં બોગ લાગ્યા કે મિત્રામાં પુજા થાલી વળી માફી મનિ સુઝી કે આને લાઇ અત્રે આવવા આ જવાનીઆના ગાઢમાં ખેડો.

ગોપીચંદ—કેમ ગાઢ ? આ શું કહે છે ?

સ્ત્રી—મરીબ નિવાજ ! કળીપુત્ર નહીં કરે તેડલું થોડું. ધર્મને ઘેર ધાંડ દશાઈને પુરાગ ક્યાં નથી જોવામાં આવતું. આતો નિમાજ કરતાં મરીદ કોરે વળગી છે. અને હયા કરતાં ડાકણ મળે વળગી છે અપંગ જાણી ગાઢમાંવેસાડી લાવ્યાં તેનું આ રૂગ !

મુરદાસ—બાપશ ! આવાચાગ રાંડના વચન ઉપર વિચાર રાખશો નહીં. શો જમાનો આવ્યો છે ? ધરડપણમાં પરણવું ને વિદ્યા ખાવી એ બે બસતર છે. જુદપણમાં મારી સારી ચાકરી થશે. એ આશાએ આ રાંડને લાવ્યો; પણ આખર ત્રિષા જાનને ! તેની જુદિ તો છેવટ પાનિએ ને ! જુવાનીનું જોર બાપ કેમ ઝાડ્યુ રહે ! જુવાની તે દીવાની જે ન કરાવે તે થોડું. રાંડ હાથથી જશે તો બાપશ ધરડપણમાં મારી જુરી વસે મમે. બીજું માઈ કોઈ સજુ નથી કે મારી કોઈ ચાકરી કરશે. અરેર પેસો તો મમે પણ તેની સાથે લાજ ને ને આખર બંને જશે કે શું ! જે વચર વિચાર કર્યે જુદપણમાં પરમે

તેના આ હાથ ! જો કાઠ પરડપણમાં બાપડી લાવે છે તે તેની સાથે અનાત્યાર અને કસેશને પણ લાવે છે, સરખને સટકાવિ નને પણ વિદાય કરે છે. પિકાર હોમય સાથે મિલંગ આપનારને. સ્થાનન હોલ સોડાની વેચી વફામી મેળનારને ! મદારાજ ! મેં મુખાંચિ તો મોટી ભુલ કરી છે પણ આપ ભુલ ખાઈ મારી ભુરી વસે કરજો નહીં.

માપીચંદ—ટાસા ! મસલસો નહીં, જાંચો, એક બાલુપર બેસો. (ટાસો જઈ બેસે છે. ગાદવાળાને) બાપ કાઠ દવે તું શું કહેવા માગે છે ? જો ભુલું જાણવીય તો ધેર જવા નહીં પામે.

ગાદવાળો—મગજના પિતા ! આપ ત્યાંથી છેલ્લે કાઠાની દુનિયા નથી. ધર્મ કરનાં પાડ આવી યોગે છે. હું અને મારી બાપડી આપના શેહેર બણી આવતાં હતાં. માર્ગમાં આ ટાસો લચ્છીમાં ખાતો અને હાંકાં મારતો અને પગ ધસતો આપના નામ બણી આવનાં નજરે પડ્યો. તેથી તેની દયા લાવી તેને પુછ્યું કે કાઠ કણી તરફ જવું છે ? તેણે આ શેહેરનું નામ દેવાથી અને મારે પણ આંહીજ આવવાનું હોવાથી મેં તેને મારા ગાદમાં બેસવા કહ્યું મારી બાપડીએ તો ધાંખું ના કહ્યું છતાં મારા નશીબમાં આવી વિદ'બણા કામેલી તે તેનું યશું ન માની આ ટાસાને બેસાડી અંતે ગાંચો. ફરવાને આવનાં ઉતરવાનું કહેનાં મારી બાપડીનો હાથ પકડી બેંચવા ગાંચો. કાઠા આ શું કરેછો કહેતાંમાં તો મોઢા પાંટા પાડી, ડોળા ફરકાવી અને ધમકાવવા ગાંચો. મારી આંટલી બધી ફગેની ભુરી છે કે બસ તેના / બાપજી ! આનો હાથે કરીને પેટ ચોળી શક પેટા કયું છે.

માપીચંદ—વાઈ જાંચો બેસો એક બાલુચં. (ગાદવાળો નિસ્તેજ મુખે જઈ બેસે છે. આંટલે ચીને), આ બાપ ! આમ કરવું શું નને યોગ્ય છે ? નારા માઆપના કુળને 'કલ્ક' લગાડવા આ શું આંટરી બેસી છે ? આ ભુલાની સદા કામ નથી રહેવાની આ ભુલાન દેખાતો ગાદવાળો પણ ડોસાની જેવાજ ધવાનો. હાથ દેખતા મદમન અવધવો જ્યાં મુખી હીલા નહીં પડે ત્યાં મુખી તારાપર પ્રેમ રાખી નાઈ પાકન પેાલુ કરવાનો. તુ જેમ અત્યારે ડોસાને તજી બેસી છે તેમ નને પણ આ ગાદવાળો તજી દેવાનો. અન્યાયે આ ૪૬ ડોસાને જેટલું દુઃખ થાય છે તેથી આગળું દુઃખ

નને થવાનું. માટે વિચાર કર અને ડાસાની સાથે જન. અંપ મુખ માટે દીર્ઘ દુઃખ શાને શિર થે છે.

સી—આપણું ! આ મું બોલોછો ? આપ મનુર છતાં પુનર્ના વચનથી કેમ દુઃખાચ્છા છો ! મારે પ્રાણુ જતાં. પણ હું ખીલે પતિ કબુલ કઈ તેથી નથી. એ ડાસાની મનિ મારી ગઈ છે. મરવાને બેંચ સુધતો પારકી. બાપડીને પચાવી પડવા કેવો અપલ આહરી બેઠો છે. જમના દુનને નહીં બેતાં છુકું બોધતાં જરાયે અમકતો નથી. બા-ખથી તો આંખોએ કયો છે છતાં હવે કામથી પણ આંખોએ થયો છે. આ. સમય તો એને ધર્મ સંપન કરવાનો છે કે બાપડીએ બાથ બીડ-વાનો ! પરંતુ થયો અટલે ગતી ગઈ છે મહારાજ !

સુરદાસ—(બેઠો છે ન્યાયી ઉઠી રાજા પાસે આવી) બેનું આપણું ! સંક કેનું હાટયું હાટયું બોલે છે તે ? જરાયે આખી શરમ રાખે છે ? આપની સામાજ સડ કેટલી ગજો દાખી ? જેને મુખી લાજ તેને નાનું સરખું રાજ. માથે છેડો નાંખ્યો તેને શું ? સંક ને માંક કાઢનાં નહીં તે ખરી વાત છે. સંકને અતિ લાડ લગ્યાં તેનાં આ દગ ! (જઈ બેસે છે.)

ગોપીચંદ—(સ્ત્રીને રાજા નેરે) બેઠાહમી બધે રાખ ને આ ડાસાની સાથે જન (કંઈ નહીં બોલવાથી) કેમ ? ડાસા સાથે જનું છે કે કારાગૃહમાં જવા મરણ છે ?

સી—આપણું ! આપ આજળ બેઠાહમી સી ? પતિના મૃત્યું પછી અવર પતિને નહીં હજીજારી તે પતિની હયાતીમાં ખીજાને ઘેર જશે ? અરે ન્યાયી રાજા, પ્રતપાળ રાજા ? દીનજનેતા ઉદારક રાજા ? આ શું ઉચ્ચે છે ? શું આપના રાજ તેજથી અન્યાય આપી અનાયાર કરાવવા આહો છે ? એ પ્રજાચાર કરતાં કેદખાનું વધારે પસંદ કઈછું. મોનની સિક્કા કબુલ કરીશ પણ એ દુષ્ટાચારીને ઘેર જવા અનર્થ પણ ભરીશ નહીં.

ગોપીચંદ—હીક છે. બેસ પણે (જતાવેસે ડેઠાણે જઈ બેસે છે. ગાડવાગાને પ્રેમથી) કેમ ? આ ડાસાને તેની બાપડી સોંપી દેવી છે કે નહીં ? અનિતી આદરનારને શી સિક્કા થાય છે તે જાણો છો ? પરાયા માટે પોતાને જન શું કરવા જોખમમાં નાંખે છે ? સોંપી દેવે ને ઘેર જઈ મુખી થાચો.

ગાડવાગો—શિરનાજ ! આપના કોપથી અને પતિનાપ આપો

નહીં. આપનેજ આ ડેસાને ખરી બાધી આપી દેવી હોય તો આપ માલીક નથી. સીના અનાચારની વાત પીઠ પાછળ જાણતાં આંખમાં ઝેરની જ્વાળા વરસી રહે જ, તો હાથે કરી પોતાની બાધી ખસાવે સોપી પોતાની દ્રષ્ટિ આજ્ઞા મેલે અનાચાર ડોકુ મુર્ખ. સહન કરી શકશે ? કસીકુમની ખામામાંજ આમ થાય છે તો તેને ત્યારે અમલ થશે ત્યારે તો કેવું જાણે કેવાંજ પાપાચરણ થશે બાપુજી.

ગોપીચંદ—(કોધથી) બીજું ન માનશો ત્યારે ! (ડેસાને કોધથી) સુરદાસ ! આ જાંનેની વાતપરથી તમારી વાતપર વજન રખાતું નથી. પાછા સીને પોતાની કરવી રહેવા લો ને જે સત્ય હોય તે કહો. સાચું બોલશો નો સંતાપથી અચીત બુદ્ધિ વદશો તો જખરી શિક્ષાને પાત્ર થશો.

સુરદાસ—ખરીબ નિવાજ ! આપને મારા બાલવાપર વિશ્વાસ નથી આવતો એ મારા નસિબનેજ વાંક છે. મહા અવળા હોય છે ત્યારે સવળું અવળુંજ થાય છે. મેં સુરખાખી કરી છે તેલું રજા હું બોમવીશજ કને ?

ગોપીચંદ—(કોધથી ત્રણે જણને) તમા સાચુ ન બોલશો જાઓ. તમારા કૃત્યું રજા તમે બોમવો. (શીપાદને) શીપાદ !—આ રેખેને લઈ જઈ બુદ્ધિ બુદ્ધી કોટડીમાં કેદ કરો. ત્યાં મુખી સાચુ બોલવાની કમુલાન આપે નહીં ત્યાં મુખી આંહી આમુતા ના.

શીપાદ—સાર ખરીબપરવર. (એમ કહી ત્રણે જણને કંઈ જવા મારે છે એટલે પાછો બોલાવી.)

ગોપીચંદ—(કાનમાં) તેઓ ત્રણે શું બોલે છે તે શ્રીપણે સાંભળી મને આવી ગુમ ખબર આપવી.

શીપાદ—મહુ સાર કુપાનાય ! (એમ કહી લેઈ જાય છે જનાં જનાં રસ્તામાં.)

સુરદાસ—(મનમાં) ક્યા આપણા બાપનો માલ દતો. વામું નો તીર નદી તો તકો (જાય છે.)

પ્રતિહાર—(આવી નમન કરી પ્રવેશ ! બારોડ રાજ આપની સમક્ષ આવવા હરિછે છે. દુકમ હોય તો અંદર આવવા હઈં.

ગોપીચંદ—ખુશીથી આવવા હશે.

પ્રતિહાર—જેની આજ્ઞા ! (બહાર જઈ બારોડને અંદર પ્રવેશ કરાવે છે.)

બારોડા—(આવી નમન કરી) બહેન, અમદાવાદ બહેન. આપને
જાણી ખમા. અમર રહેા ઈશ્વર બચાવના પતિ અમર રહેા.

કવિતા.

ધન્ય ધન્ય ગોપીચંદ, સુખ ગાય સકળ જંદ;
અવનિપે અવરચંદ, અત્ર પ્રમદ બધો દય.
ન્યાયનમેં જૈસો દાંમ, રૂપ મેં હ જૈસો કામ;
સુખમેં હ સુરધામ, દુઃખ દુર ગયા "હ.
સુરમેં અરજુન સમ, રાત્રુ રે કેળી ધામ,
કીર્તિને બિભાર કર, સાગર બમિલિ દય;
લક્ષ્મિસેં લખસુર, ગાજલ ચાંગિત સુર.
આધિ ને ઉપાધિ આધિ પ્રમજનજી પિલિ દય;
ભારમિસેં ભરપૂર દુનનરસેં વાધ્યો નૂર,
માગ્યુ આંગ્યુ આફિ, નિરાસ ન બધો દય;
આપ જૈસો મહિપાલ, જમમેં ન દોખ્યો કાલ;
હરિકે અંતર આજ, હર્ષ બાહ રહો દય.

ગોપીચંદ—(પ્રણામ કરી ઉભો રહે છે અટલે કોશાધી પ્રાં)
બંધારીછ ! આ બારોડાજીને પાંચસો સુવર્ણ મુદ્રાને અમુલ્ય અખર
આપો.

કોશાધિપતી—જેવી સર્વેંડની આજ્ઞા ? (બારોડાને) આલો
બારોડાજી. (જાંને જામ છે સિપાઈ આવી ગોપીચંદના કાનમાં સુરદાસ
અને માધવજીનો તથા જીના ચિતારનો રસ રેડે છે. તેવામાં પૈસા
ધોવા મોકલેલા તે સિપાઈ પૈસા ધાવેલું પાણી મહારાજન આગળ મુકે
છે તે કુંધા બાદ મોદીને બોલાવી દમથી.)

ગોપીચંદ—આમાં કમ કરોછો કે ? આમ કરું શું તમને
ચોખ્ખું છે ? આમ કરી આજીવીકા ઉત્પન્ન કરોછો કે ? વેપારમાં
ઉદર બરાતું ન હોય તો બિજાઈની કરી પોણજી કરો. અનિતિથી ધન્ય
ઉપાર્જન કરનાર કેટલાકના મદીર માળીમાં ચણાં ! મલીએ મલીએ
ફરી ફરી મહા મદેનને પેદા કરનારનાજ 'પસાપર ચાપ' શરમ છે !
શુભ છે !

મોદી—(બાંધો જાની) મરીખપરવર ! આપ જે કહેા છે
ને સિર ચપતું છું. હું નિરદોષ છું આપ દોષિત દરાવો છો નો

બાંબી—મેં મારી ઉંમરમાં એવી રીતે તો મું પળુ મોહું આપવાનો સારી નરતી મિત્ર કરી ખપાવવાનો કે હેતરવાનો ધંધા કરી અનિતીથી દ્રવ્ય ઉપાભ્યું નથી. હું એવી રીતના ધંધાને પિ કાઢું છું. અને એવી રીતના ધંધા કરનારનું કરી એમ થયું નહીં એ સારી રીતે સમજું છું.

ગાંધીશ્વર—(ધાંચીને) આ પૈસા તો તારાજ છેને !

ધાંચી—હા નરતર ? જોઈ વણિઆની ક'ણ ? મને સમીન થતાં પલુ આપના આમળ કબુલ કરે છે ? વણિક જેવી દુગારી, ભુદા બોલી, કપડી અને હુર્ત બીજી કાંઈ જાત નહીં તેમ વાણિયાથી તો વિશંબર થાક્યા છે. તોખા ? તોખા ?

ગાંધીશ્વર—(પૈસા બેગીમાં ભરી ધાંચી સાના ખર્ચ) એ આ ચેલી. ફરીથી સુના ન મુકોસ. મુખાં વેપાર કરે છે પલુ જાન નથી રાખતો (પૈસાની ચેલી હાથમાં લઈ મુજોપર તાપ દેનો. ખુખારા કરતો જવા માંડે છે. જતાં જતાં)

ધાંચી—(સ્વગત) હાથ ? બાપ હાથ ? માંયે ટોપસા ઉપાડી આખો દિવસ રખડતાં પલુ માંડે આટલા પૈસા નથી મળતા. આજ આ બિંદુ ઠીક હાથ આભ્યું. વણિઆને વજોડી મદારાજને કેવા વશ કર્યા છે ? ઘેર જઈ રાંડને બેચાર ધંધા મારી આજ તો વિદાયજ કરે. આખા દિવસના થાક્યા પાક્યા ઘેર જઈએ છીએ તોપલુ રાંડ જરાએ જાપવા દેતી નથી. હાથ ? આજ ઠીક હાથ આખો (એમ કહી જવા માંડે છે.)

ગાંધી—(નમ્રતાથી કૃપાળુ ? માફ નાક અને દ્રવ્ય બંને ન હોય) આમ કરી માફ ઉદર પોતાલુ ન કરો. મને જીવતો ન મારો. (એમ કહી નિરાસ વદને કડે હાથ લઈ ઉભો રહે છે ધાંચી થોડે દુર જાય છે એટલે જોસથી)

ગાંધીશ્વર—આખા ધાંચી આમ આવ. (ધાંચી આવ્યાને ઉભો રહે છે એટલે) અરે કાલુ છે ? (સીપાઈ આવે છે એટલે ધાંચીને બતાવી) આ દરામખેરને મુકેડાટને બાંધો. (આ સાંભળી બધા સ્તબ્ધ થાય છે અને અરસપરસ એક બીજાના મુખ નિહાળે છે. ધાંચી ચરચરતો હાથ જોડી)

ધાંચી—કૃપાવંત ? આ મું ? મરીખ પર આશો કોણ ? મારાથી આપની શી અવજા થઈ છે કે એકદમ આમ કરવાની જરૂર

પડી ? બાળકની જુઝ ચાપ તે મા બાપે લક્ષમાં લેવી શુ યોગ્ય છે ? સૌથી યોગ્યનારને શુળીની શિક્ષા ? મુળાપચ્છી દેનારને મોચકાનો માર ? કાઠી ઉપર : કટક ? અરે રાજન ? આમ કરી ગમત મેળવવા હતું છે. પણ આઠી તો હાડીઆને મન હસુ ને દેડાનો પ્રાણુ જલમ તેવું થાય છે. આપને તો આતંદ, પણ ઘેરતો આતંદ થશે. માફ કરો અમને જલદી જવા દો. વાર ચવાથી ઘેર રહરાજ થતી હશે.

ગાંધીમંદ—(સતચિત્ત રહ) દરમંજોર ધાંચકા ? રહરાજ તો શુ ? પણ ઘેર કાંણુ માંડવાની ખબર હોવશુ. (આ કાંકળી સળખ થાય છે.) વાણિઆ સાથે લુચ્યાઈ રી નેમ મહારી સાથે પણ લુચ્યાઈ કરે છે કેમ ? મે તને પૈસા તી યેત્રાં આપી તેથી મને મુખ જલ્યુતો હઈશ ? ફક્ત મે તારી લુચ્યાઈ એવજ આમ કહેલું છે. ધાંચી સેતાનના માંચી જગતમાં :હે છે તે ખરું છે. મુસલમાનમાં પિંજરો, અને હિંદુમાં ધાંચી દરમંજોર :લા છે તે ચર્ચા છે. દરામતું ધન ખાનાર ? આરથા પૈસા ઉપન કરતાં વાણિઆને ટેલથી મહેનત પડી હશે તેની તને ખબર છે ? દગાખાજ ? આમ દગથી હામ મેળવતો હઈશ ? અરે કો દોલમાં મંદ ચખેલા ? દગો ટાળનો સગો થતો નથી. ઉજળું એટલું દુધ રેખે છે, પણ આખર દુધનું દુધમાં ને પાણીનું પાણીમાંજ રહે છે. અરે તમારી જાતને જેટલી ઉપમા આપું તેટલી ચાહી છે. અરે કો દોલના પુત્રો ? તમે પ્રજાનો જય વિસારી લોભને લભે છે ? ફિકાર તમને, તમારાથી અંડાળ પાનુ સારા છે જે અકાર્ય કન્યાં અચકાય છે. અરે અનિતથી દ વ ઉપન દનારા અભાગિઆઓ ? પૃથ્વી પદમાં કેમ રેશી નથી જતા ? અરે દાળમુખ ? હું તારું મુખ વધારે સમય એવા હતુંતો નથી. (રિ.પ.ક.ઓ ? લઈ જઈયા આ દુષ્ટને દારાગૃહ ને અધારી પાટીમાં ટેલ રેલ (શિપાઈઆ નેને અવળે દાણે બાધવા મારે છે. તેથી—)

ઝાદી—શરનાજ ? કમા કોલ એ દોપિત નથી એનો કસુર નથી. આ ગધા લક્ષ્મીનેજ મહીમા છે. લક્ષ્મી કેને નથી ચળવતી ? વિચારો મારી અરજ રિવકારી એને આ પૈસા કરેલી થેલી આપી એલું મન રાજ કોલ કમાવંત એના ગુનાની કમા કરી બધાથી મુક્ત કરે.

ગાંધીમંદ—(,માદને) સાળાઈ; દયાળુ પિતાના પુત્ર સાળાઈ :

જગતમાં વાણિવ્યાજ પૈસાના લોભી હોય છે, પણ એા નિરલોભી નર ! તારી મનોવૃત્તિ અને અમુર્છિતપણાને ધન્ય છે. તારી નિતિ, રીતિને દયા પર પ્રિતી લેછે એ ને શિક્ષાથી મુક્ત કરે છું, (શિપાઈએ પ્રત્યે) શિપાઈએ ? એ કૃતમિને બધનથી મુક્ત કરે. (મુક્ત કર્યા પછી ધાંચીને) શું છે તારી મનોવૃત્તિ પર ? લેઈ આ વાણિવ્યાની ભલમ નસાઈ ? જન હવેથી આવું કામ ન કરે. (ધાંચી જતાં જતાં.)

ધાંચી—હરામ ખોરી કરી તો આટલું ધન મળ્યું. અનિતિમાંજ સાર છે. અને લુચ્ચાઈનો ખેડો પાર છે. કપટ તો સદા જયજયકાર છે. નાક કઢા તો કઢા પણ લી તો ચઢા (જાય છે.)

ગોપીચંદ—(શિપાઈ પ્રત્યે) પૈસા ગાડવાળા, સ્ત્રી અને સુરદાસને હાજર કરે.

સીપાઈ—જેવો દુકમ. (નમન કરીને જાય છે અને ત્રણેને હાજર કરે છે એટલે.)

ગોપીચંદ—(ગાડવાળાને) ભણે થઈ આ બાઈને સમગત અને આ સુરદાસની સાથે મોકલ, નારી ફેાઈની થઈ નથી ને થવાની નથી. ડોસાને મુઠી તારી સાથે આવવાને તૈયાર થઈ તો તને મુઠી ખીજીને કેમ નહીં જાય ? વિચાર કર. વિચાર કર. લુવાન લેઈને જીવને લેખમમાં ન નાંખ. પંડીત પુરુષોએ પણ કહ્યું છે કે “ પરનારીની પ્રીત, પતંગ રંગની રીત. ” ઘરડો ને વળી આંધળો તેને તારાં અરુપ સુખ સાથે અસંખ્ય દુઃખ સાગરમાં શા માટે હડશેલી દે છે. અરે એા નર રૂપે સક્ષસ ? દયાનો ભક્ષ કરી અવરની આંતરડી ન કકળાવ. એક કવિએ કહ્યું છે કે—પુલસી હાથ ગરીબકી કહી ન ખાલી જાય; મુઠે દોરને ચામસે, લોહ ભરમ હોળાય. માટે ધર્મ અને નીતી ધારી આ નારીને તેના ધણીને હવાલે કરી ડોસાને દુઃખમાંથી ઉગાર.

સુરદાસ—બાપા ? ભગવન તમારું ભણું કરે, ગરીબીની દયા બાકુનાર, પ્રભુ તમોને તથા તમારા રાજ્યને આપાદ રાખે.

ગાડવાળો—બાપા ? આ શું બોલો છો ? પરણેત નારી પરણાને સોંપાવો છો એ ક્યાંનો ન્યાય. હરામખોરોને આશ્રય આપશો તો નદીના પુરની પેઠે રાજ્ય સુખ વહી જશે. દયા દુસ્માન થતી હશે એ મં આજેજ બાણ્યું. (નિરાશ વદને ઉભો રહે છે.)

ગોપીચંદ—(સ્થાને ઝૂકીને) બાઈ, ધરડા અને આંધળાને રખડાવી તું મું આત્મી સાથે જત્યા માને છે. એ કદી નહીં અને તારે આ ડોસાની સાથે જતું પડ્યો. તે આ દુકમ તુ નહીં માને તો શિક્ષાને પાત્ર થઈશ.

સ્ત્રી—બાપા! એક તો શિક્ષા કરા છે તે સહન કરું છું. વળી આપ અસલ્ય શિક્ષા દરેકો તે સહન કરીશ. પણ અન્યાયી દુકમ કદી પણ માન્ય કરીશ નહીં. જો આવજા ન્યાય થશે તો પ્રજાને દહની કરી નહીં રહે, અમો નાનરીઆ નાનને ધમ્મી હુપાન જતાં તેને ઊંચો મુકા બીજો ધમ્મી કરવાની લીધુપન નથી. પણ એ રીવાજને હું ધિક્કારું છું. અમારામાં અને વેસ્થામાં ફેર શો? વેસ્થાવિન હોય: ન્યાં મુધી વસ રહી નિર્ધન થતાં નહીં બીજાની થાય છે. તેમ અમો પણ મન માનતુ મુખ હોય ત્યાં મુધી રહી રાજથી રત ન આપે તો રંગડી ફેંસથી દંડાળો આપી બીજુ ધર માંડીએ છીએ. નિર્ધનને નહીં સમજનારી, ધર્મને નહીં ધરનારી. સસાર મુખને સંવોનમ માનનારી. વેસ્થાવન વર્તનારી. એવી કુટીલ દામાઓને પિતાર છે. અપસ્યાનન છે.

ગોપીચંદ—શામાશ! શામાશ!! તમારા જેવીજ જગનમાં સન્નારીઓ સજ્જનદાર સરગવી સંસાર સુખની થી પાપમાલીને અટકાવે. (પ્રધાનને) પ્રધાનશ! હાથગરમથી મુઠ મળના દેખતી વાગે મુઠભું મુઠા અને ઉત્તમ વગેરે અપાવે.

પ્રધાનશ—જેવો વૃપવરનો દુકમ. હાર તમ્હ નજર કરી દેશ છે કે?

સીપાઈ—(આવી પ્રમાણ કરી.) શ દુકમ.

પ્રધાન—(ચીઠી વખતી સીપાઈ સામે ધરી) આ ચીઠી લઈ જમદારખાને જાઓ અને ન્યાંથી જે આપે તે વર્ધ સત્તર આપે. (ચીઠી લઈ સીપાઈ જાય છે.)

ગોપીચંદ—(દુરદાસને) ડોસો! આ બાઈએ કશું તે સાંભળ્યું! આ બાઈ કાંઈ તમારું લીધું વાગે તેમ લામતુ નથી માટે અને તો આ માત્ર વાળા સાથે જ જવા હો નમે તમારે બીજુજ શેષી લેજો.

દુરદાસ—પ્રજાપાળ! હું આંધળો નેમજ ધરડો તે આં ગોવના બાઈ. માંડ દાસ ચડેલી તો આપ બીજાને અપાવો છે નાં

ઉપાય સો ! હર્ષ વિપરીત દોષ ત્યાં દોષ કેને દેવા ? લાઝ દેવીજ અ-
વળી ત્યાં જમવાનને શુ કહેવું ? (સ્વાગત) ક્યાં પરજીને કે નાનરે કે-
રીને લાઝો છું. આતો વાઝુ તો નીર નહીતો તકો. (આસન) આતો
અન્યાય થાય છે મરીમપરવર !

ગોપીચંદ—(ક્ષેપથી) અરે આ દુટ અન્યાયી ! પારડા સી
પડાવી લેવી એ ન્યાય કે ? તારા આવા કુકર્મોજ આધિજો થયો હમ-
શા. મરવાને બોંધ સુંધતો અને કળાના ઘોળા થવા તો પશુ નારી દુટ
સસના કોની કોજ રહી ? આ અધમ ! ઉપકાર કરનાર પરજ અ-
પકાર ! બહો આપવો તો સ્વેા પશુ ઉલટી તેની તકેદારી પર તરાપ !
અહા દુનિઆમાં ખોડ તેની જોડજ નહીં; ખોડવાળા માણસોથી જ-
ગપનિ સદા દુર રાખો. આ અધે ! તું અધે કોટલે સધળા જગતને
અધજ સમજે છે કે !

વિદુષક—કૃપાનાથ ? કાણુ કામ નહી; અંધાનું નામ નહીં.
બાકાથી બહુ દુરે રહીએ; છુલાથી રામ રામ, દુંકાનું બાળો નામ-મુ-
ગાની મહોકાણુ શું હદીએ મારે એવાથી તો તોખા, તોખા.

કોહવાળ—ચોરી કરે પાતે ને બીજાને મળે પડે. માર્ગમાં સી-
માને જાણીને ધડા મારે રે વુળી ઉલટા તેઓને ધમકાવે.

ગોપીચંદ—(દાર તરે જોઈ) કોઈ હાજર ?

સીપાઈ—(આવી પ્રણામ કરી) શી આજ્ઞા !

ગોપીચંદ—(સુરદાસ તરફ આંજળી કરી) આ અધમને સુ-
રકેદાડ બાંધી આંડીથી લઈ જાઓને જન્મ પર્વત અંધારી ક્યારીમાં
પુરી મુકો.

સુરદાસ—(આ સાંજળી સ્તબ્ધ થઈ અચરીતથી) હેં !

ગોપીચંદ—(બોલતો અટકાવી) હેં ને એ કાંઈ નહીં લઈ
જાઓ તેને એકદમ (સીપાઈઓ તેને ધડકા આવી લઈ જાય છે. કમ્પા-
ગારથી વસ્ત્ર વીગેરે લાવી પ્રધાનજીને સીપાઈ આપે છે. પ્રધાનજી સ-
જાને આપે છે. રાજા, પટેલ તથા પટલાંણીને આપે છે તે લઈ બંને
જાણુ મહારાજને પગે ગાળી જાય છે, તે જાદ—પ્રતિહાર આવી)

પ્રતિહાર—નામદાર ! બહાર મુલુક આવી છે તે અંદર આ-
વવા આજ્ઞા મારે છે !

ગોપીચંદ—હીક આવવા દ્યો.

પ્રધાન—મહારાજ ! આપના શ્રમને ઊનાચ્ચા રીકે આવી પહોંચી.

ગોપીચંદ—(ગુણકા આવે છે તે ફરનસ બળતવી ઉભી રહે છે એટલે) આનંદ ભવન ! ભલે પધાર્યાં કલેંધી ઉરમાં જઈ આવ્યાદા સાથે એવી કાંઈ કળા ડગવેલ.

ગુણકા—બહોત અગ્ગલ સરકાર.

આજ મોઢે જાની રંગીલી મિલાયદે એ રાદ.

એમયે કાય જાનીકા આજ મિલાયદે,

આજ મિલાયદે, અગિ મિલાયદે. એમય

અંચ અગલ કાગી, અખિયાં તરસન કાગી;

પાકાં એકે કમ નહીં ચલાય દે. એમય

છવ ગજરાય મેરો. ચીત ચિરાય મેરો;

મન નહીં કાંઈ લગાય દે. એમય.

પ્રતિહાર—(આવી પ્રણામ કરી) નયનાવંદ ! નાગરિક જનો આપની પાસે આવવાની રત્ન માગે છે. કુકમ હોખનો આવવા દઉં.

ગોપીચંદ—જમદી પ્રવેશ કરાય.

પ્રતિહાર—જેથી પ્રજાપાળની અપ્પાલ (નર્મણે જાય છે ને ન ગરજનેને બોલાવી લાવે છે.)

ગોપીચંદ—પ્રધાનજી ! આ ગુણકાને યોગ્ય શીરપાવની ખેલાવિકારી પર ચીઠ્ઠી લખી આપો. (પ્રધાનજી ચીઠ્ઠી લખી ગુણકાને આપે છે તે લઈ નર્મણે વિદાય થાય છે ને પ્રજાજન્ય શોકાતુર વદને આવે છે તે જોઈ) અહો નાગરિક ! તમે શા કહ્યો મોકાતુર છો ! જસદી કહો કે તેને ઝટ કું ફર કરે.

ખિહારીલાલ—(શોકાતુર વદને) શું કહ્યું ? કહેતાંજ સાળી શરમ આવે છે ને ! શું આવું સાંભળવા માટેજ અમારા કાન ધરણી ખણીએ સરળ્યા હરો ?

ગોપીચંદ—શું છે ? શા માટે આમ બોલી સંકશીળ કો છો ? જે હોય તે સ્પષ્ટ કહો.

ખારેલાલ—શું સ્પષ્ટ કહ્યું જ તારું કપાળ ! અરર ! જગતમાં કેવું અનર્થ થવા બિહું છે કે એ વાતે તો આખું ગામ ખળભલી મુશ્કું છે. શું આપના કાન સુધી એ વાત નથી આવવા પામી ?

ગોપીચંદ—ના લાલ ! હું તો કોઈ જાણતોજ નથી. શું છે કહો જોઈએ.

રમેશચંદ્ર—ફાનાય ? શું કહેવરાવે છે ? એ વાત કરવામાં કાંઈ માલજ નથી. નામઘડ્યું ત્યાં રોકે ક્યાં દેવે ? શાગા કુનારા દેગીઆ જોગીના વેશે જમનને ફાનાયજ બેસા છે.

પ્રેમચંદ—જાહ એમને કાં દોષ લે છે ? કચુરજ આપણી છે ને ! જોગી મળ્યા કે શી વાત ! ઘેર લઈ જ્યા. અને મિંટ અને ઉત્તમ આહાર જમાડ્યા કહો પડી તે મરત કેમ ન જને ! ફિઝિઆ બહેકાવનારજ માફક પદાર્થ છે, વાગી નવ ધાવનાલું જોમન, મનોહર મુખ, ચંચળ ચક્ષુ, ને સુંદર સ્વરૂપ, જોઈ માનું મન ન ચાંજે ? થી પાણુ આમિ કેખર્તાજ આગણી જાય છે.

પ્રેમચંદ—માફક આહાર અને સરસ સુંદરી ! જાંને જોઈ મળ્યા ત્યાં બાદી શી ?

ગોપીચંદ—(જરા ગુસ્સાથી) યુ છે તે કોઈ કહેગા કે આમ જરમમાં જમાવ્યા કરશે ? જે દોષ ને ઝટ કહો કે તેનો નિવેદો આવે (એક બીજાને ધક્કા મારી રાગ પામે જવા આગળ કરે છે, એ જોઈ.) જાહઆ ? બીઆ છે શા માટે ! બે શીદર રહો ને જે દોષ તે મુખેથી કહો.

બીહારીલાલ—(રજા નેત્ર નામરડો પ્રમે) જરા જોડલી વાત કહેવામાં આમ ધાંધલ કરો છે તો ધાડ પડે યુ ધાળવાના ! નૈરાં આગળ બહાદુરી જતાવનારઆ અને જીભથી લડનારઆ જાંઆ દુર દુર ખસેા દુજ એ વાત મહારાજને કહેવા નૈયાર છું (એમ કહી નૈનાવતી સખધી સખળી વાત મહારાજના કાનમાં કહે છે. આ સાંજળી મહારાજ કોધથી લાલચેગળ બને છે.)

ગોપીચંદ—(વાત સાંજળી રજા બાદ) હીક છે. તમે બધા જાંઆ. હું તે વાતનો બદોબસત ત્વચથી કહું છું. (પ્રધાન પ્રમે) પ્રધાનજ ! કચેરી બરખાસ્ત કરો. તમે જરા બેસજો.

પ્રધાન—જેવી નૃપવર્માની આજ્ઞા ? (પ્રતિહાર પ્રમે) પ્રતિહાર ? કચેરી બરખાસ્ત કરો.

પ્રતિહાર—કચેરી બરખાસ્ત. (પ્રધાનજ અને રાજા શીવાય સખધી જાય છે. સર્વના ગયા બાદ.)

ગોપીચંદ—(નિસ્તેજ વદને) પ્રધાનજ આ શો મળ્ય ? કેવી વિપરીત વાત ? મારાજ ઘરમાં બેઠાજો ? હું રાજાનંત્ર ચલાવું.

હું પણ કા કુરુતું તો જાનજ નથી અને અભિચાર ? અભિચાર ! તારે પણ જાનને પિયર છે. તારા પછી પરચારને પાપમાલ કરનાર, તારા રસ્તે ચડનારને રાખનાર, તારે માર્ગે ચડનારને માર ખવરાવનાર, તારી વારે વહન કરનારને વર્ષુચંકર બનાવનાર, શ્રી અશાગિમા. અનાડી. તારું નામ ભાર્ત શુભિમાંથી કેમ શુભાઈ નથી જતું ? અહસીસ ! અહસીસ ! અને આશુ સોમશુ તેમ મારા પરમાજ અધાઈ ! હું નગર ચર્ચા નિહાળનાર, તે પર ચર્ચા ન થોઈ શક્યો ? હું કેવો મુખ ? અને હાથ ! જાગે ઉપવી કાને દેખાડું !

પ્રધાન—ભૂપતિ ! આપ આમ કરો છો તે શું છે ? આપ કૌશલ્યુર થઈ લાલચોળા બન્યા છો, અને મુખમુદ્રા નિત્યેજ થઈ છે તે શું કાંઈ કારણ ? કિન્તુ શું બનાવ બન્યો છે કે આપ આટલા બધા દુઃખી થયા છો ?

ગોપીચંદ—પ્રધાનશ્ચ શું કહું ? કહેતાં મારી ઇશ પાછી બેંચામ છે મારી માતા ? જે રાજમાતા, તેમનાં કાળાં કર્નની કચ્છી સાંભળી મારે હૃદય દવે છે; ચીન ચરચરે છે અને આખા સરીરે પ્રધામિ પ્રસરી રહ્યો છે. શું કહું કે મારી જનેતા છે. જો કિન્તુ દેશજે બીજું કોઈ હોત તો આ સમસીરના સરખું કરત !

પ્રધાન—(આંશ્વનાથી) હેં ? આ શું કહેો છો ? આ વાત નમને કહેજો કરી ! રાજ માતા ! ધર્મી માતા ! નિનિ વાળી માતા કિન્તુ કદી દરેજ નહીં. કહેનારાઓની નહન શુભ જ છે. .

ગોપીચંદ—(ગમગીન પડે) પ્રથમ આ વાતની રાહી વાલમાંથી બળર મળતાં સાચી નહીં મારી વાત કરનારને વિલખી કરી નાંખી પણ જ્યારે પ્રગ્ન જનેતા મુખથી આ વાત સાંભળું છું ત્યારે તે કેમ બોલી મનાય ? રાજ હોય તો રાજ થાય ને બી હોય તો હસ થાય. પણ સમશું તો કાંઈજ ન બને ! મારે માતા, અને તેના દુહાચારી ગુરુ જોગદારું જગતમાંથી જગમુગ કાઢી હતાં નતાં કરી દેવાં. હું હવે એ બહાચારી માતાશું મુખ જોવા ચાહતો નથી એ મારી માતા નહી પણ મારા કુળને દલકે લગાડનાર રંગરી છે. એ માતા નહી પણ મારી સાન પેડીને કુળાવનાર માઝ્યુ છે. એ તાના નહી પણ ઝંરી સાપશુ છે. શ્રી દુષ્ટ આસપ વાળી ? મારા પિતાના મોત કરતાં કાળ નાજો કોમિયો કાં ન કરી ગયો ? કાળાં કર્મને કરનારી વિધેવી ! આંટલા નાગ અવલુંવાદ જોડના છતાં સા મારે જવની રહી છું ?

અરે હું જુદું છું કેમ ! વિધવાંધને આણું જન્મત સુન્ધ જાસે છે.

પ્રધાન—રાજેશ સાંત થાએ સાંત થાએ આપની મહાન વેદના કાંટાની માફકજ કહાડી નાંખીશ. ચિંતાને દુર કરે, ને ક્રોધને દબાવે. મારી વાત સાંભળો. જે રાજમાતાને જન્મને દાણ સોંપીશું તેા સ્ત્રી-દત્તવા અને અપકીર્તી બોરીશું. પણ જેગીને કાળના મુખમાં મુકનાં કરી અપમાય નહીં આવે તેથી આપની ચિંતાને નગરની પીઠા જશે તેમ ઉડેલી આરવા દબાઈ જશે.

ગોપીચંદ—હીક હવે નમે પધારે. એ દૃષ્ટ દબાવવા માટે હમણાજ જાઉં છું.

પ્રધાન—શિરહવ ! ઉનાવળે આંખા પાકના નથી, એક કવિએ કહ્યું છે કે “ સાદસ કામ કરવા મળી દેમ હાનિ નાશ. ” માટે સાદસ કરવાને સંતોષ રાખો. “ ઉનાવળા રો જાવરા, ધીરા સોંભીર. ” માટે આ દાણે ઉનાવળ કરવાનું નથી. સુખે, તેના એવા ઘાટ ઘડેલા કે કાંઈ કળી શકેજ નહીં.

ગોપીચંદ—ત્યારે તેનું શી રીતે કરવું પાર્યું છે ?

પ્રધાન—સાંભળો રાજધિરાજ ? તે પાછલી રાતની સમાધી પર છે તે વખતે સર્વ નિદ્રાધીન હશે. તે સમયે ચાર માથુસો વિશ્વાસુ અને મજબુત બેઠ લાઈ જઈ અંધર ઉપડાવી આપણી અપમાનના કુવામાં જપસાવી તે કુવો લાદ અને માડી વિગેરેથી મજબુત પુરતીશું કે અંદર યંત્રગાઈ મરણ પામે.

ગોપીચંદ—(હર્ષથી) વાહ ! મારા સાચા પ્રધાનજી ? તમે તો સારી મુકિત સોંપી કાઢી આતે સાપ મરે નહીં ને લાકડી બાંજે નહીં એવા ઘાટ ઘડેલા. પણ એટલી ખર્ચી લાદ ક્યાંથી મળી શકશે ?

પ્રધાન—મજરાએ હો શા માટે ! આજથી બહાર ન ફેંકી દેનાં એકડી કરી રાખે, પછી તો મળી શકશે ને ? હું તેને બદો-રત કરવા જાઉં છું કે પણ આ વાત અંધર આગળ પ્રકાશના નહીં; પ્રકાશશો તો ધારી ખીજી પુષ્પ મળશે. બજારાશો નહીં અને પ્રજાજનની વાનથી આકળ વિકળ થતા નહીં.

ગોપીચંદ—કાંઈ ચિંતા ન કરે ને સુખેથી પધારે અને પણ ધણે સમય થયો છે તેથી જાઉં છું. (જન્મે ગય છે.)

પ્રવેશ ૯ મે.

સ્થળ—મૈનાવતીનો મહેલ.

પાત્ર—મૈનાવતી, જલધર, પાટમહે, મનોરમા, પ્રેમકળા, શસિ-
મુખી ત્રીગેરે.

મૈનાવતી—(જલધર પ્રત્યે) હે ભગવાન ! પતિનને પાવન
કરનાર ! આ સંસાર સમુદયી તારનાર) આપે પધારી આ દારીને
પાવન કરી તેનું ભવન દીપારી મોટો ઉપકાર કર્યો છે. (ગોપીચંદની
શ્રીઓ મૈનાવતી પાસે આવવા નીકળેલી, પણ મૈનાવતીની ત્રેગી પ્રત્યે
કરતી સુનિનો સ્વર સાંભળી.—

પાટમહે—(અચકાઈ પોતાની શોક્યો જણી માથુ ઘોઘ્યાં ને
સાંભળતું કે મેન ! આજે ભેગીડા પધારેલો લાગે છે ?

મનોરમા—અમારી વાત તહોતી માનવા ને ? ભેયું ને તગરં !
દયેનો ખાત્રી થઈ ને ?

મૈનાવતી—આપને અમૃત રસ જે પીએ ને જરૂર ચર્ચના
મુખ ભોજવશે.

પ્રેમકળા—(આ સાંભળી) અરરર ? પોને તો પાપમાં દુખ્યા
જનાં ખીજને દુઝાવવા થાહે છે ?

મૈનાવતી—અરો મહાશામ્ય ! હું આપની આગામણી છું
આપ આપ પધારી હમેશાં દર્શવેલો લાભ આપી આ દારીને પૂનાઈ
કરશે. વૈભવ અને મહેલ માળીઆં હવે મને અકરાં લાગે છે.

શસિમુખી—(તાક પૂછાવતી) કેમ ન લાગે ખા ? એતો
કામદેવની દગાનોગ પ્રતાપ છે. શિમાં કોઈએ સાર કાઢ્યો છે ?
કામને વશ થઈ જેતે કુકર્મ કર્યા છે, રણમાં રખડી વગર મોને કાળના
મેમાં પડ્યા છે.

મૈનાવતી—મું તરૂં કે કેટલાકની નિંમયાં વરૂં છું. તરીં તો
ક્યારનીએ આપની પર્વ કુટીકમાં આવી ખાકી ગેરેલા કાળ
નિર્મમન કરત ?

જલધર—અસા દો સંકે તળેનો ઉત્તમ દય. મગર તુમ
સગ લોકીય પર્વ કુટીકાકા કદ સહન ન દો સંકે. અમજ ઈધર
રહે કે ભેલી લમની લગાઈ દય વયસા દમેશાં લગા ગ્યા તો
સગ અમજ હોગા.

પાટમહે—અરરર ! માથની આવી કુબુદ્ધિ ? મગર મુખ અને

મહેસા માળીઆં કરતાં બેગીઆની કુંપરી વધારે વહાલી ગણી ? તેમાં વાત કરવો કેવો પસંદ કરે છે. અહા હા ! શી કામદેવની પ્રત્યંગતા ? વસ ક્યેસાને અધે બનાવી કેવો ભમાડે છે ? અરે અ-નિનીના અખાડે લેઈ જનારા વ્યભિચાર ! શું નથી કરાવતો ? અને શું નથી તગવતો ? અક્ષય કાર્તિ અને સ્વર્ગ સમાન સુખપર અ-પ્રાપ્તિ કરાવી, નિરાધાર, પરાણે પેટ ભરતા, નિવૃત્ત કરનારા અને નિવૃત્ત કુળમાં ઉપન્ન થયેલા સાથે સ્નેહ સાંકળે કેવા સપડાવી દે છે. અને આખરે તેજ પાછો દુઃખદરીઆમાં ફાંપી દે છે.

મનોરમા—બેન ! આ પાશુ સ્વમમા પાનુ સમગ્નુ ન થશે. વ્યભિચારનાં પાંજરે પરી પુરા પિડાય છે નો ઝાન નાને સાથી નેના રીત પ્રતિલિન વધારે શાય છે !

પ્રેમકળા—શુભંગ, વાદલેઆ તેમ્માને પહડી પોતાના કરંડીઆમાં ગાંધી રાખે તે જાણ્યા છતાં મધુર મોરલીના નાદ શા માટે સાંભળવા આવે છે ? પાનુ ત્યારે પોતાને વિતર્યા વિને છે ત્યારેજ મોરલીને પિંજરે છે. (શશિમુખી, જ્વલપત્ની પુજા કરે છે તે બેઠા.)

શશિમુખી—ભુઝ્યા ભુઝ્યા બેન આ સાધુઆની સિદ્ધાર્થ ! મા-તાજી પાસે કેવાં કૃત્ય કરાવે છે ? આવી રીતે નેમના ગ્વામિની પશુ ભક્તિ નથી કરી હોય !

મનોરમા—ચાલો ચાલો શું બેઠાં બેસાં છો / ચાલો નેમનાં આરાં કૃત્યો માટે તેમને હપકો આપીએ.

પાટમહે—ઉતાવળાં ન થાઓ બેન ! ઉતાવળ કરવાથી હાની થશે અને ઉલટાં ફંટમાં ફસાઈ શું. પાપીઆ પગે પીડામાં નાખવા પાપથી કરતા નથી. ભુઝ્યા તો ખરાં તેમ્મા શું શું ચગિય કરે છે ને ? (જાંવી સુપાસુપ ઉભી રહી ચર્ચા નીહાળે છે.)

મૈનાવતી—સ્વામિન ! આપના ચંદને વાદળમાં સંતાડી પો-તાની પળવળો નહીં. કૃપા કરી હમેશાં મેધગૃહ વરસાવી બળેલા નપૈયાની બળતણ શાંત કરશે. આપથી ઉમેલા જ્ઞાને સદા ચારી જાંટી વટેગાંધથી વિછેદ ન થાય તેમ જમીન સાથે સર્જેડ જડી દેશે. અહો વડ જ્ઞા ? આપની જાણ નીચે આવી વસનાર કેઈ પણ પ્રાણી પોતાની પિડા હમાં વિના પાશુ કરતું નથી. અહાહા ! શી આપના શક્તિની સિનગતા ? જેના પેટમાં પાશુ કે અમે તેની જડરા-

મિ છતાં જસપાણુ જનુ રહેતું નથી, જે આપની સાથે રહેલ બેઠે છે તે જરૂર અમર સુખ ભોગવે છે. અને જેને આપની પ્રસાદી મળી છે તે પરમ પદને પામે છે. જાણુ અભાગિનિયા દરો કે આંગણે ઉઘેલા કપટકર્તા કણ નહીં ખાય ? અને દ્રોષ ઉભેલી લાક્ષ્મીને વધારી નહીં લે.

જાણકાર—તેરી અંચી લાક્ષ્મી દેખેકે મેં બહેની પ્રસન્ન દૃષ્ટિ આપ મેરેકુ રત્ન હય !

મૈનાવતી—કૃપાનાથ ! રત્ન ! આપ આ શુ બોલતા ! ધરમા પાઘેલા નિધીઆને શુ જણાવેકે ! અને મુખી ન સમજતા !

જાણકાર—કરમ પર અમના દીસ લગા ઉરાસે અધુર રહેત કૃપાનાથ હોતા હય. પન તો થોડા સો મીઠા મેઘ સખકું અમલ લગતા હય અમર જાસની બરસતા હય તમ ધ્યામે કુવે બીકું બીગાક હોતા હય. સુર્યકા તાપ થોડા પડતા હય જલ આઠમીકું અમલ લગતા હય. અમર જાસની તમ હય તમ કવકું ધમરા હોતા હય આર બનરપનિકું જલ હોતા હય. વાસ્તે થોડા સો અમલ જાસની સો ખરાબ.

મૈનાવતી—આપનું કહેવું વધાર્યું છે. પણ ચંદની સિતળતા જાણુ અનાદી અદ્યતી કરવા ચાહે. શું વાસિન વારીનું પાન મુકી જાનું મુખ અંધારું પાણી મહે ?

જાણકાર—ચોતો કીકે હય. મમર ચંદ્રકી બહોત સિતળતા આં ખકું નિસ્તેજ કરતી હય. દવાબી જરાસીપીનેસે આરામ હોતા હય જાસતી પીનેમે આવે તો રોમકું બદાતી હય અદાર બી થોડા કરના અમલ પણ જાસતી કરનેસે અકરમલ હોકે અનંત રોમ ઉત્પન્ન કરના હય આર નિંદ્રા આર પ્રમાદકું બદાતા હયે.

મૈનાવતી—વાર કૃપાનાથ ! એમ છે તો ભોજન તૈયાર હયે તે આરોગી આપની મરજી ચાહે તેમ કરે. પણ જરા મને આપની આસ્તી કરી લેવા હયો.

જાણકાર—જેથી તુમારી મરજી. પન કટ કરે. (મૈનાવતી આસ્તીનો સર્વ સામાન તૈયાર કરી. છેલ્લી જાણકાર ઉપર અળીસ, મુલાલ, પુષ્પ વિગેરે નાંખે છે અને કુપ ઉભેલી આસ્તી પ્રમટારી, કપુર સગમતી, એક દાથે ચંદરી વગાડતી, બીજા દાથે નીચેનું ચીત ગાતી આસ્તી ઉતારે છે.

મૈનાવતી—જયદેવ જયદેવ એ રાહ.

જય જય ભોંભીસજ. જય મુકિત દાતા; અગ્નિ જય મુકિતદાતા.
સેવક જનને હર્ષ, (૨) વૈરાગ્ય રસ પાતાં જયદેવ (૨)

વનણી અસાર સંસાર, મોહજાળ તોડી, સ્વામિ.

મમતા મદને ચોરી, (૫) પ્રભુથી પ્રિય ભેટી જયદેવ.(૨)

ધન્ય જનુનિ ભૂમાન, જગમાં દીપાવી; અગ્નિ.

મનોવ્રતિ મારીને, (૨) દ્રાવિ બહેલાવી જયદેવ.(૨)

જગમાં જનમ્યા પ્રમાણુ તમ જેવા નરને, સ્વામિ

દહકે જનના ઉધાર્યા; અસાન સ્વપરને. જયદેવ.(૨)

તારક છે મંમ આપ, અખળાના બેઠી, સ્વામિ

આપ પ્રસાદી આપી, તારો સૌ પહેલી. જયદેવ.(૨)

(દાર તરફ જોઈ) કાણ છે ?

દારી—(અંદરથી) છ રો દુહમ છે.

મૈનાવતી—ભોજનનો થાગ ભરી આંધી લાવ.

દારી—(અંદરથી)ભાવી બાઈ સાહેબ ! (ભોજનનો થાગ લાવી પાડ્યા, બાળેદ મુકી, બાળેદ પર થાગ મુકે છે. એટલે.)

બલસંધર—એ ક્યા ખટખટ ! એસા ભોજન ! છીટ, છીટ !
ત્યાં દમકુ તુમરે જંસા કરના મંમની હવે. ?

મનોરમા—જેણું કે ! આવાં ભોજનનેતો રચાને નજરમાં નથી
અવતાં ઘેર તો મળુ જાણે કેવાંએ ખાતો હસે ? રચાએને ખાવ
ખાંખાં ને કરવા ખુખારા વસ્તીમાંથી લોટ માગી લાવી ફાજી પડી
ઝેનાર તેને આવાં સંરસ ભોજનથી મન નથી માનતું રોનું માને બા ?
માન્યા એટલે મદારે વગ્યા.

બલસંધર—અરે અમ ચોગી લોકકુ મારક પદાર્થો દામ
ક્યાં ? એ માદક પદાર્થ, દીંદીચોકું બહેમનેલાલા, મન અમકું તુકાની
કરનેલાલા, સંસાર સાગરમેં કુળાને વાજા દય જે ખીજાને ક્યા
તમારી મરજી હોવે તો, છાણે હવે લોટકા છીસટાડી ગળ ખીના
નિમક ડાલી મંગવાએ.

પ્રેમકળા—ઓહો ! આનો અંદરમીના પડીઆ દાણાં જેણું છે
ને શું ? જુઓ તો ખરાં એનું ભોજન ? આતો પેલી કહેવત જેણું
કે કરમમાં કેદરોતો ધંગ ક્યાંથી આવ્ય આંગા અગે ગ્યાંય પકે તે
આનું નામ

મૈનાવતી—અરે યોગેદ ! આપ આ તુ બિલ્લા ! કેમ ને વળી બને ! મારા સમ આપ આનાકાની કરોને,

ભલેધર—સોમકાળી કુછ બરડ નહી. જળસે વૈરાગ્ય સીધા દેને નખસેં માલકે આદિત, એર નાકાન દેનેવાલી ચીવડેકે ત્યાગ કીયા હમ ઇનાબી ખાનેકે સખખ એકી હમ કે એ પેટકું ભાડા દેકર ધર્મ કામમેં સહમ દેનેકે વાસ્તે કાવાકું ખડી રખે જો એસા ખાના થા નો જોમ કોનેકી ક્યા બરડી ? ક્યા હમરે મા ખાપકે ઘરમાં ખાનેકા નહીં થા ? હમખી ગુમાવે જીસે સખખંસી થે. એર સવસતખી ભારીથી કે ખેડે ખેડે એસે એસે બોઝખ બનાકે જમને તોખી ખુટે એસા નહીં થા. એકી સંસારમેં સાર નહીં દેખા જળ સખકું ત્યાગ કર મયે નીકલે નહીં ના હમ આરતકા એર કુહુંબીકા, કચેરકે લીયે, ધન કમાનેકો દાન સકિન કે લીયે, કે બુખસે ખરતેકે લીયે, એર દેહકે હર્દકે લીયે અગર કોઈખી આપી, વ્યાપી, એર ઉપાધિ કે લીયે આ અંગકું બ-બુન લગાકે બીખ માંગકે બીખ માંગ કે બટકતે હયે. હમારા મન પ-તંગ રંગેરી રંગા હુવા નહીં હયે, મગર એસા મરદ રંગ લગાયા હુવા હમ કે કોઈખી ઇમાન ફીકા ન પડ જળ નહીંકે જોખી નામ ધરકે એસ આરામ કરકે અસતે હુવે પંથકું ઇડા ઉઘટા રખે ચંચ એર એરકુંબી અસાવે આપખી હુએ એર એરકું બી હુખાવે.

રામીવંદની—જેઈ કે બાપટની સિદ્ધાઈ ! એવું હોય તો આવા આકાંત સ્થળમાં આવે મું કામ ? એનો આપણે આંકી ઉઠાં છોઈ તેની જાણ થઈ હશે તેથી આપણને સાંભળવાગર આમ જોસે છે. બાકી તો ફીકાડીક.

મૈનાવતી—ધન્ય છે આપની મનોવૃત્તિને અને આપના યોગનં ! આપ જેવા મુમુક્ષુ મહેતો શેઠજી અને કવચિત મળી આવે છે. તેમ જેવું પુણું લાગ્ય હોય છે તેજા આપના જેવાના દર્શન થાય છે. આપની મરજી એમ છે નો હું તેજ કરી મંગાવું છું. (૬૭ નં રૂ. બેઈ.) ઘણી !

રામી—(અંદરથી) આવી બાઈ સાહેબ ! (આવે છે નેન)

મૈનાવતી—(બાણું બનાવીને) આ થાજલઈ જઈ તેનો નામો સંકળાં ઉપયોગ કરો. અને ધડિનો લેાટ આજેસા કુસકા નાખી ના દોષા હોય તો ચીકું નાખ્યા વખત ફારની રાખ કરી લાગ્ય.

દાસી—વારું જાઈ આવું છું ! (ભય છે ને ચોક્કસવારે રામ દરી ત્રાવે છે ને બસંધર પાંચે છે. મૈનાવતી બસંધરને પવન ત્રાવે છે. રોમ પી રહ્યા બાદ)

બસંધર—મૈયા !

પ્રેમકથા—(મૈયા નામ સાંભળી અચરીત થકી) અરે આરુ મૈયાં ! આનો અજન્મ ચમત્કાર ? પ્રેમી અને પ્રિયાના સંબંધમાં આ અભૂતપૂર્વો બાવ ક્યાંથી ? (ચોટીવાર વિચારી) પણ દા હાં, ક્યેનો હું સમજી ! ક્યેનો ક્યાંની ના ને કીનાગવાની મા.

બસંધર—આમ મેંકું રત્ન દય ! વખત બદલાત દુવા દય જ્યાં સમાધિદા બી અમય જ્યા દય. ઉભયે સજ ભાક મદ કેમકે બયે! રહે તેમિ.

મૈનાવતી—પાછા આ દાસીને ઈશનને લાભ ક્યારે આપસો ? આપના બુખ ચિના થકી પણ મને સુખ પાડું નથી. નિરાધારના આ-ધાર આપના આધારેજ આ પ્રાણ છે. આપના રંચ વિના સર્વ રંચ નિરંચ છે.

બસંધર—કૈસા મન દરેલ જાણેલ રામ મન ધરેલ. રામજી આરતા હવે. બિચારો ? પ્રભુસેં લખ લખાવેલ. કોટી પતિતકું પા-વન કરને વાણા હવે મેરે જેસેસેં ક્યા હોનેવાલા હવે મેંકુંબી ઉતુને રસ્તા દીખાયા હવે, ક્યાર મેને તુમકુ દીખાયા હવે ઉશકા ધ્યાન ધરેલ, ક્યાર રસનાસે ઉનકા રહન કરેલ. હસસેં પાર ઉતરોએ ક્યાર બવ ખમલા મીટાક્યોએ, હોજળ જોના રખાલ, જ્યા મોડે છે ક્યારસે મૈનાવતી દાર સુધી વળાવવા ભય છે. બસંધરને જવાનું સાંભળી છુપાઈ મરેલી. ગોપીચંદની રાખીએ બસંધરના ગયા બાદ સામી આવે છે તેને આવ-કાર દેલ મહેલની અંદર રહ જાય છે. સર્વના સુખ અંદરેલો જોઈ.)

મૈનાવતી—'વારી વધુએ ? આજ દા દારંકુ આમ થયું છે ? મું તમારા પતીએ તમને કાંઈ કહ્યું ક્યન કયું છે કે કાંઈ બીછ ઉપાધી છે ? જે હોય ને જવદી કદો મારા ઉદવેચ પામેલા મનને શાંત કરે.

પાદમદે—માતૃશી ! અમારા રચામિ તરફનું દુઃખનો અમને સ્વ-પ્નમાં પણ નથી તેમ અવર કાંઈપણ અધિ ઉપાધિ કે અધિનો પીધ નથી પણ જગતમાં હવે કેર વર્તવા માંડ્યો છે તેથી ચીત ચો-ગાયા કરે છે.

મૈનાવતી—આપું એવું થું છે ? હું તો કાંઈ જાણતીએ નથી. તું સજાપર કાંઈ દુસ્મનનું દગા આવે છે કે કાંઈ રોગનો ઉપદ્રવ છે ?

મનોરમા—હા, માતાજી. રડ્યા દુસ્મનના દાખથીજ આપું નગર ખગભગી રહ્યું છે. અને તેની ચિંતાથીજ કોમ્પે વ્યાધિગ્રસ્ત થયા છે. તોજા ! તોજા ! !

મૈનાવતી—(માંભરા બની) ત્યારે આપણે થું કરવું ?

શશિબ્રુખી—અરે માજી આપણે કાજાગીઆને આમ ગમરાણું નુ થોજ્ય છે કે ? દુસ્મનને દહાવી લોકને ચિંતાસાગરમાંથી બહાર કાઢવા.

મૈનાવતી—હું ગમરાતી નથી હું તો નિવારણ છું. તમે સજા થઈ આવો કોટથી વાર.

પાદમરે—અમાં અમારું કામ નથી. ફક્ત આપના અંકસાનુંજ કામ છે. એ દુસ્મન આપથી છતવો બહુ મુશ્કેલ છે.

મૈનાવતી—આસુરી સવાશુ આમજ સત્તુના બાર થા ? હમ-જીજા જાં સત્તુને હણી મારી ખેળને દુઃખમાંથી મુક્ત કરે છું.

પ્રેમકળા—માજી, બહુ દુર જવાની કે મજા સજાવાની કાંઈ જરૂર નથી. એ સત્તુ તો આપની પામેજ છે.

મૈનાવતી—(આમ તેમ બોઈ નહીં દેખવાથી) બતાવો, બતાવો, ક્યાં છે એ દુષ્ટ ? એક પ્રહારેજ તેને જમણુરીમાં પહોંચાડી દઈ.

મનોરમા—અરર ! કેવી અદ્ભુતની વાત ! પાસે છતાં પક્ષ નથી ભેદ સહતાં કે ?

મૈનાવતી—ક્યાં છે ? હું તો કાંઈ દેખતી નથી. ભુલ્યા જાએ મારી મસ્કરી કર્યા આવડ્યા છે કે ? તું આવે તમારી રીત છે !

પાદમરે—માજી ! તુસે ન થાએ અમે મસ્કરી કરતાં હોઈએ તો અમને આપના પુત્રના સોગમ છે. જે સત્તુ તમારા સંગમાં છે. વિચારો, અને તેને દુર નિવારો બંધ કરો લોકના પોકારો, અને આપનો જન્મ મુશ્કેલ આપ સમણુ છો વંધારે થું કહીએ.

મૈનાવતી—જે મારા દીલમાં છે તેને તમે સત્તુ મણો છો ? અદ્ભુત ! સદ્ અદ્ભુત ? ? જ્યાં સુધી માણસના બાવની સ્થિતિ પરિપક્વ થતી નથી ત્યાં સુધી પરના સદાચરણ, દુરાચરણ રૂપેજ દેખે છે.

મનોરમા—માતાજી ! આપના અંતરમાં સદાચરણે, વાસ કર્યો હશે ! પણ આપ જે કાંઈ દેશો છો તે જગતની દ્રષ્ટે નિંદા

રૂપ થઈ પડ્યું છે. આપણુ રાજવંશીને એ યોગ્ય નથી. વાન સાંકળી સાંકળીને મુલા કાન પગ ચાક્યા મું કરીએ, કાંઈ ગામને મોઢે ગરબું બંધાય એમ છે ?

શશિભુખી—અત્યું આપને એવા ભેગી જગીની આપન શી ? એને આપણને શામે કે ?

પાદમરે—માથુ ? ભેગીરામ આંદી પધારે છે, તથા આપ તેમની પાસે વખન એ વખતે જાઓ છો તેથી નગર જનોના હૃદય સહનમાં વહેમ ભુતે વાસ કર્યો છે. અને એ ભુતના કસવાથીજ આપું નગર નિરાંત કરી ખાતું નથી નેમ મુખ કરી જીંધું નથી આપ સમજી છો વધારે મું કહીએ.

મૈનાવતી—(શિખર હાસ્યથી) અરે ભોળી ભાભાઓ ! અપ્પાર સુધી મને અવગીજ ભભારી કે ? શિવે સમુદ્ર મથન કરતી વખત નિકળેલું ઝેર પ્રાસન તો કર્યું, પણ પ્રાસન ક્યાં પછી હાથ ખંખેરેલા તેથી તેના જાંઠા હેડી સોઝાની આંખમાં આવી પડ્યા હોવા જોઈએ. તે વિના આમ કદી બનેજ નહીં. એવા મહાત્મા ઉપર આશ્વેષ ? એવને સ્થામ કામ ? જાદસોસ ! અદસોસ સદ અદસોસ ! ! (એમ કહી મુર્ચ્છિત થાય છે તેથી આવેલી વધુઓ ઉપચાર સેવા હોડે છે.)

પ્રવેશ ૧૬ મો.

સ્થળ—નલધરની પહોંકુલી.

પાત્ર—ગોપીચંદ—પ્રધાન—નલધર અને શિપાહીઓ વગેરે.

(નલધર સમાધિસ્ત થઈ બેઠા છે તે દેખાએ શોધતા શોધતા ગોપીચંદ પ્રધાન અને ચાર શીપાહીઓ આવે છે. તે નલધરને સમાધિસ્ત જોઈ.)

ગોપીચંદ—(હારી અને ક્રોધ સંયુક્ત) આ રસો દુષ્ટ યોગીડો ! હાથ ! હીક ચપું કે ચોટી મહેનતે સિદ્ધર હાથમાં સપડાવેલ એ દુષ્ટચારી ? સ્ત્રી લંપટી ? આ સિંહના સપાટાથી આજ બચનાર નથી એ ટોંગી ? આવા દોષિજ મારી નગર નારીઓને તારા દુષ્ટચરણમાં ફસાવી છે. મારા આખા નગરને હાલક દુલક કરનાર હવે તારા આયુષ્યનો અવસર આવી સ્થો છે. (પ્રધાન પ્રત્યે)

પ્રધાનશ્રી ! જલ્દી ચલો પૈલા બચાવીદાસનું કે એ ભણા આદમીએ આ-
પણને આ રસ્તો બતાવ્યો. જોગીઓજ ધર્મને ગાદાને અર્પણિને દા-
ખણ કરનાર છે. જોગી ભામાઓને બમ જગમાં નાંખનાર ભામદા
જોગી નહીં પણ જોગી છે ? જીવાન નારીઓ જડી કે જોષ હ્યો
જડસાઓની લીલા ! જડ નારીઓને નજરેથી પણ નહીં નિહાળનાર
એવા ડાળ ધાતુઓના દુનિઆમાંથી કેમ દાટ નહીં વગતો હોય ? ધી-
કાર હો એવા બ્રહ્માચારીઓના મુખપર ધિક્કાર હો તેની જનેતાની
કુખને અને ફિટકાર હો એમના ચોખ્ખા નામ તો બાવા, પણ આપ-
ણથી વધારે પરિશુદ્ધ રાખવામાં આવા. જન્માતો સાધુ, પણ સાદ જો-
દ્યે ખાધુ, થયા સંત, પણ જીવાન ગમર નારીઓની રાખે ખંત,
જોગી, પણ જોગીથી ભુંડા ઉપદેશમાં રૂપાળા, પણ કરમના કળા.
એક કવિએ કહ્યું છે કે, “ નામ ધરાવે જોગીદાસ, વનિનાઓ ગમે એ
પાસ.” અફસોસ ! અફસોસ ! !

પ્રધાન—મહારાજ ! આ સમયે હવે વિશંબ કરવાનો વખત
નથી. કોઈ આવશે તો કામ કચલશે અને ધાતુ કુળ મળશે. મહેનત
વ્યર્થ જશે ને પીડા ઉભી રહેશે માટે આજુ અવગું જવા ઈંદ કરવા
આવેલા કાર્યનું મથન કરો.

ગોપીચંદ—ડીક (સાથે લાગેલા ચાર માણસોને) જોઈ શું
રહ્યા છે ઉપાડા એ દૂરને ? આઢીથી લઈ જાઓ, ને તેમને બનાવેલા
કુવમાં નાખી. કહેવા પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરો ખીજ મહા જોષ્યે તો
ત્યાંથી માગી લેજો, ચાલો ઝટ કરો ઝોટી ન ચાઓ.

ચારે જણ—જેની રાજેંડી આજ્ઞા ? (એમ દરી ચાંદે જાનું
જાલધરને અંધર ઉપાડીને અવશ્યાગમાં લઈ જાય છે)

ગોપીચંદ—હાજી ! પીડા ટળી ને મહેનત ફળી. શુળ નીકળી
અને મુખ થયું (પ્રધાન પ્રત્યે) પ્રધાનશ્રી ! ચાલો હવે આંડીથી જતા
રહીયે. કદાચ કોઈ આવી ચડશે તો પંચાતમાં આવી પડીશું.

પ્રધાન—હા ચાલો, (જન્ને જાય છે.)

અંક ૧ હો સમાપ્ત.

અંક ૨. ગો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ—રસ્તો.

પાત્ર—ભક્તજન એકલા અને પાછળથી જલધરનો શિષ્ય
નનકીદાસ.

ભક્તજન—(એકલા) કાંઈ સુનો મેરીમાદ. ઝા ૨૦૬.

થયો જુલમ જુલમ ભારી, રૂપતની મનિ ગઈ મારી.	થયો.
રાજ્યએને કાનખરા પહુ, સાન દેવી સારી;	
સાહસ કરતાં પાહુ ન નિરખે, પસ્તાવો સાવ ભારી	થયો.
લોકાપવાદને લક્ષમાં લઈને, કામ કાધુ અવિચારી.	
પરમ પવિત્ર ગુરુ જલધર, તેને નાખ્યા મારી	થયો.
હાથ દબે આ રાજ તણી શી, દશાજ મનારી	
વિનાસકાળે વિપરીત મુઝે, દૈવ મનિ ન્યારી.	થયો.

(ગદ્ય) અરે આને રાજ કે ધાતકી ? આતે પ્રજાપાળ કે પ્રજાના પીડક ? અરર ? આતે કેવો ગજબ ? ? આતો કામો કેર વાળ્યોને ? શું સિદ્ધ પુરપની ધાત ? અરર આતે શું કહેવાય ? કાલુ જાણે રાજનું શું થવા બેઠું છે ? વિનાસકાળે વિપરીત મુઝિ ? જરૂર કાંઈ રાજનું અનિષ્ઠ થવાનુંજ ! નહીં તો આવા પરમોપકારી, ધર્મ પુરખર, શુદ્ધ નીતિ, રીતિ અને વૈરાગ્યવાન, તેમજ સંસાર સમુદ્રના તારક, જવજવ વળા હારક, જન્મ મરણના સંઘટ નિવારક, અને જાનામૃતપાનાર યોગે-દ્રનો ધાત કરવાની મતી સુજોજ નહીં. રાજ્યો સાનમાં સાચા. પહુ કાનના તો કાચાજ હોય છે. કાચા કાનનું પરિકામ જહુ માકું આરે છે ને અપાર પસ્તાવો. દરવે છે. લોકવાયકા સાંજળી તપાસ નહીં કરતાં જે સાહસ કરે છે તેઓને પિઠ્ઠાર છે. કાનના કાચા ને દેવાના પ્રેક્ષને ફિટકાર છે. ગુરુ પાતક રાજ્યએ હાથે કરીને નર્કપુરની દરવાજે ઉધાડ્યો. બંધ્યાજી ? અહીંતો આનું કાળું કર્મ કરી આનંદ માનો છે. પહુ જ્યારે જમરાજના કપાટા પડશે ત્યારેજ ખખર પડશે. અરે આ અસાગિ-આ રાજ ? ગુઝનો પાત કરતાં તારા હાથ કેમ ઢુટી ન પડ્યા ? અરેરે દબે હું એવા સર્વ મુખ ક્યારે બેઠ્ય ? અને રાજવારી કાલુ પાશે ? અજાણ ! શી તેમની નમૂના ! અને વાણીની મંકુરના ! અરે રાજ !

એ પાપી મુગ્ધ ! નને આ શું મુઝ્યું ? તારૂં તેમણે શું બચાડ્યું હતું ?
(આંખમાંથી આંસુ વહે છે) એવામાં જનકીદાસ સાથે બાજુથી
આતો આતો આવે છે.

જનકીદાસ—જમનમેં કે નહીં અપનારે. (૨)

માન નાન ઐર જાન વંતુ સી, કે નહીં અપનારે. જમનમેં.
આર્થ હોવે તજ હોત સદોદર, પીઠે ન અપનારે. જમનમેં.
સંદેહ સમયે સખ ભાગત હય, હસે ન તપનારે. જમનમેં.
આર્થા ઐરીસા જનના ઐરીસા, પ્રભુકું સમરનારે. જમનમેં.
ધર્મ સગાઈ સચ દવે બાઈ, અવર હય અમારે. જમનમેં.

(નજર આવે છે તે ભક્તજનની આંખમાંથી આંસુ પડતાં
એક દય ભક્ત ! કેનથી સંદેહ લીધે એસા વચન કૃપા દય ? ઐર
આંખમે પાણી બહેતા દય ? કયા કૃપા આપિ, બ્યાપિ ? ઉપાધિકા
પીડા દય ?

ભક્તજન—(આંસુ લોહી નાંખી), રે મદારાજ ! કૃ કૃપા-
ની શી વાત હતું ત્યાં વાંછજ ચીકારાં જગવા માંડ્યાં ત્યાં ફરિઆદ
કેળા ઉપર રવે / મુજ વાંકુ ચ્યું ત્યાં કરતું શું ? જ્યાં આપી સુખ
ઉપજવતાઃ પ્રસ. નરમ સમીરથી સખન પીડા ઉપજવવા લાગ્યું તો
હવે ક્યા જાત હતું / અરેરે, કેણુ તમણે જમનમાં મું થવા બેઠું છે ?
(આંસુ ઢોળતા આંખમાંથી વધારે આંસુ ઢો છે).

જનકીદાસ—(એ એક) બાઈ ? દંતતા રતતા દય કાપકું ?
રડનેસું ક્યા કાપકા / રડનેએ દુ.ખ ડમળી નહીં દોળા દયે. આંખ સાફ
કર ઐર જો તેરા હૃદયે સૌ નિવેદન હૃદયમાં તક મેરેએ બનેલા
વાંતક તેણેક કહસું દુર કર્યા.

ભક્તજન—(આંસુ લોહી નાંખી) હે ચોખીરાજ તારૂંજાના
ફળથી આશા નકારી છે આપથી એ દુ.ખ દુર અહીં રોકે તેમ નથી.
અરર ! એવા અધાર પાપીએને જમન દનાંએ જમનમાં શું કરવા
વચ્ચા દશે ? જેને જોળ, જોળ પારખવાની સક્તિ નહીં વેને રાજ
પદવી ? આતે પ્રભુનો કેવા ન્યાય ? કહ્યું છે કે, " જુરો પડે બાળકી,
મુરખ મેરે મગર, યોગ ઉપાડે જગદિસા, એ સૌ પરના કાજ "
" યથા મગન તથા પ્રાન " જેવો રાજન. નેતુંજ નેતું મતલ મંડળ મહા-
ત્માને માગ્યાં એ દુઃખે જરા ધનુ દયા ન આપી ? કિનાશકાળે વિપ-

ગીત છુટી ગઈ હવે આ રાજનું અને રાજનું અનિષ્ટ થવાનું !

જનકીદાસ—પણ હવે ક્યા ? વદ બ્રમરી જાનમેં મેરેકુ સ-
મજ નહીં પડતી હવ. કેન મદામાકું રાજને માઁ ક્યા ?

ભક્તજન—અરે મદામાજ, તું શું કહું ? કહેનાંજ માઁ હવે
કાંઈ છે અરે સત્યાનાથ જગમેં એ રાજનું, કે ગુરૂ ભલધર જેવા મહા-
ત્માને જમનેં હાથ સોંપી દીધા. અરે એવા ગુરૂનું મરણ નિપજનવતાં
એ દુકને જરા પણ હવા ન આવી ? અરે તે સમયે એ ધરતી માતા
તેં નારાં ઉદરમાં સમાવી કેમ ન દીધા ? એ કલહર કારનાર, પ્રહલા-
દના પિતા જેવી તેની સ્થિતિ કેમ ન કરી ? અરે તે વખતે તેના
હાથ કેમ ટુટી ન પડ્યા ? અરે તે વખતે તેની આંખોએ નમર આ-
વી ભૂમિપર કેમ ન પડાવે ? એમ કહી ઉઠે નિસાસા નાંખે છે ને
આંસુની ધારા વહેવડાવે છે.

જનકીદાસ—(અચ્ચા પાખી) અગત્યમ એ ક્યાં કહેને હો ?
બહોળી જીવમહી જાન, ધિઃદાર હો તો દુષ્ટ રાજકિ. મદામાદા મરણ
નિપજનનેકાં ક્યા સમજ થા ?

ભક્તજન—સજન્ય શું પુછાછો યોગીસજ ? ત્યાં દાસા હાન
ત્યાં આમ મહોદાંસુ, મદામાને વંદવા નરનારીઓ વખત એવખત જ-
લદી અને રીઝ વડે આખો દહાડો ત્યાં :હેતી તેમ ગુરુરાજના ધેરા-
આપત સૌચનની પ્રશંસા સાંભળી રાજની માતા મૈનાવતીના યોગી
રાજપર દદ બકિતભાવ લાગવાથી અને તેથી વધારે સદવાસ રાખવાના
કારણે થતી અદવા સાંભળી લેણિપવાદને દૂર કરવા એ મદામાને હ-
મેશના મારે આ દુનિઆમાંથી દૂર ક્યાં છે. રાજ વાગ્નને વાંદરા એ
ગજે સરખા ક્યા છે તે વચાર્થ છે.

જનકીદાસ—નપાસ કામેં બીના અંસા હો દાસ !

ભક્તજન—હાહ.

જનકીદાસ—ઈસા તુર્ખ ! અમ તુમ શોક મન કરે હોનેવાલા
થા સો હો ગયા રડનેસેં ઝ્યાર ચિના દરનેસેં, ઝ્યાર ગોક ધરનેસેં મહ
બસુ પીછી મીલતી નહીં હવ રડનેસેં જો અંસુ ઝ્યાર લીંટ ઝ્યાર
લાગ કરતી હવ તો સજ સજકું ખાતી પડતી હવ. ક્યું કે અપને
હિનકા સાથકા સ્નેહકે વાગ્ને રડને હવ. જનના અપને ગોક કરે હ-

દય હતના ઉનકું દુ.ખ બોલના પડના દય, એહી કામદા નામ ફ
તે અપના રનેહી ચુગર મલ્ય ઉનકી પીછે ધર્મ ધ્યાન કરે ચોહી ખરા
એહી. ગાકી રડના, કુટના, પીટના સખ ચાલકોંકા દય. આર લોકકું
ગીયાનેકા દય. ઉસમેં ખર, ભિગેલ છોડક મોક ફર કરે અને હતના
ઉનકી પીછે ધર્મ ધ્યાન કરે. રાત્ર્ય ધર્મકી આગે તુમ પ્રામર પ્રાખી
ખો કરે રોકમે / રાત્ર્યકી ગદગોહ કરેમે ને દેહ નુનેચા તો દુઃખ
પાચેમામે. ઇસકે રાત્રમે રહેના ઉનકી નિદા હની ઉચિત નદી દય
સમજુ વન મનમે સમજ સમજુ ખ સદન હને દય. સગળંપરદ દે-
હ ક્યા કરે / વાને તુમખી અખ ખાનકુ ૧૫૨ ઘટકો આર ૧૬ મકે
મેને હદા વિમા કરે.

ભક્તજન—ગદુ સાઝ તૂઝ મદાગર ! આપની આગા રિર
અઘાતુધુ આપે માગ કોધેને દહાવી મોકનં દુ દગળ્યા તેથી આપની
મદન ઉપદાર માનુધુ.

જાનકીદાસ—તનેચા સાધોં અખ ગમ ગમ

ભક્તજન - ગમ ગમ (પ્રમાણ કરી છુટા પડે છે.)

પ્રવેશ ૨ જો.

નયન—જોપીચડના મહેલ મધના ચોર.

પાત્ર—મનાવની, જોપીચડ અને તેની રાણીઓ.

(જોપીચડની રાણી જોપીચડને મદન કરી આન હગવે છે તે
જો નથા ૩૫ ગિદી નાસવંત છે તે વિચારી.)

મૈવાવતી—(પાત્રના અવાસમાંની ચોરમાં પડી ખૂસીમાંથી)
અહાહહા ! શી પુત્રની મનોહર હતી ? ચંડમા જેવુ વહન ! નાજુદ
અસ્થવ ! પરવાળા સમ હોહ ! ચકુની રાણ ક્યા જાંનું મૈન અ-
વાને ન વસ્યાં હોય ? તેથી ધનુષદાર ખમર ! દુરંમ જેવાં નયન આન
રવેન શરીર ! કે જે નાસવંત છે, ને શરીરને પુત્ર વધુએ દેવા મન
વેડી મમતાથી સ્નાન કરાવે છે ! અકતો નુસેથી મગાસાનું પાત્ર હો
હોઈ છે, જે અંચ મદન કરે છે ચોથી સુવાગિન જગની કારી બન
આપે છે, પાંચની જાળ બરી કારી કાઠ નેના ચામિના સરીર પર
ટાળે છે, છૂટી શરીર એળે છે. સાનખી અગ સાક ક્યાના સાધન જાં

હિતી છે, અને આદમી સ્નાનવિધી પુર્વે થયા પછીના પહેરવાના પરિધાન થઈ હિતી છે. પણ તેથીને ખબર નથી કે આણું સુંદર સ્વરૂપ અને જોખન બન્ને પ્રવાહની પેઠે ચાલતું જશે કે કાયા ઉપર આદરથી ધ્રુમ વેદાંતિ છીએ તે કાયા પણ દીન પ્રતિદીન દુર્ભાગ થઈ જશે. જે સરીર અને સ્વરૂપને હાથ જોઈએ છીએ તે આમતું આમ રહેશે. કે ક્ષિત્તાંતર થશે, તે યાવનપુરે મળત બનેલી મુખ્યાઓને તથા સંસારની રીતિ, રીતિને સમજનાર પુત્રને પણ નામ તેના નામની ક્યાં ખબર પડે ? પરજવના કેવા મદત પુત્ર ઉપાજનથી આવી સ્વરૂપવાન હાંતિ. અક્ષય કીર્તિ. સર્વ સમાન સુખ, અને અસરકારીને હાથે કોલી રમકિડા પામ્યો તરીકે ? શું પુર્વની કમાઈ પુરી થતાં એ સંધનું કમ થઈ જશે ? જે ખિસેમાં પુષ્પને જોઈ તે આનંદ માનુ છું તે તે આખર હરમાઈ જવાનું બહેકોના ખામ અને બગડીજા જવાનો ? અને ? મરેના મરેને નહીં. સમજનાર અને સંસાર નુખમાં મળત રહેનારનું કમાયનું કમ જેંદ જેંદ ખાત જશે જે બિવિયમાં તેની ગી ગતિ થઈ ગઈજરી તે નરકજરી એ કહેવન પરીજા જવાની ? કાચીત મન. હા સદન હરનાર નહીંની વેદના સી રીતે સદન જશે ? (તેમ મહી આંખમાં ઝળઝળીયાં બરાબ આવે છે) પશું, પક્ષી, જીન, જાનુ અને જીવમાં અનેક વાત જમી અસ્થિ વેદનાં આજ કાલાને સદન કરી પડશે. હાથ મનુષ્ય કવ મેળો પણ નિચળા ઘર જન્મ થયા તે તે નરકજ મેળો કામને મો ? હાથ કીમને ઘર જ જન્મ કામ પણ કીપમે અવરે તે પણ શે કામ ? સી ઉપર તેમ તેના ઉકાય જગ ઉપર અપાર દુઃખનો જોખે બાકી રહેલો છે. ફરી કેસુ જામે કે આણું નુખ પ્રાપ્ત થશે ? કે આણું અધિકું પ્રાપ્ત થશે. વળી સરીન સુખી રહેશે કે દુઃખ ? તેની પણ સી ખાત્રી ? અરેરે ? ત્યારે શું આ પુત્રનું મારી દાંડીએ દાંડેલું સ્વરૂપ, ધાવન, જગ, નામ થશે ? અને તેને આણું જગથી પણ અધિકું સુખ મુઠી અનેક કાવમાં ખમણના કરી પડશે ? (આંસુ વધારે પડે છે તેથી ઓપીચંદ સ્નાન કરવા બેઠો છે તેના આંખ ઉપર પડે છે. તેથી આકાશ સાથુ જોઈને વરસાના ચિન્હ નહીં દેખવાથી આશ્ચર્યનાથી.)

ઓપીચંદ—અરે આ શું આકાશ નિર્મળ છતાં જગ બિંદુ શાં ? આગેા ચમકાર ? (સાક્ષીઓ આ સાંભળી આકાશ બાકી ભુકે છે. આકાશ નિર્મળ જોવાથી ચોક્કી અરે દીશા નિહાળે છે પણ પાસી પડવાનું કાંઈ કમળ ન જણાતાં.)

પાટમહે—પ્રાણેશ ? એ તો પાનળી વાદળી વરતી ચાલી જમ
હશે માટે આપ સંકા નહસ્ત ન ચાલે. (પ્રેમકળા પ્રવેશ) મિત્રાન-
વાળી મેનાવળીને મળી જોઈ. પાટમહે પ્રવે—)

પ્રેમકળા—એન, એ વાદળીની વણિ નદી પણ માનાઈના ન
શૂની શ્રદ્ધિ જાણાય છે

સંવે—(આશ્ચર્યનાથી) હં ' ' (એમ કહી મરે ત્યાં મેના-
વળી બેઠા કદન કહે છે તે નરક કોયું જોઈ)

આપીચંદ—(અમરાવતી ચહેડે) અર આ મું ' આજ માના-
ઈના નેવમાંથી નીર વહેવાનું મગલ ' (આંખો પ્રવેશ ને ' કાંઈક
મોં કશું છે ?

સર્વ સિદ્ધિ—(નિમેજ મુખ) ના સ્વામિન ?

આપીચંદ—(કિશ્ક અહં) ત્યારે તેઓ સા માટે આમ :-
રતાં હશે ? મું તેઓને દેદની પીણે હશે ? ના, ના, તેમ ન હોય. એમ
હોય તો મને સા માટે અમરાવતી રાખે ? આમ માપ તેવું માન્યું
પણ કાંઈ અવિચાર્યું કામ કર્યું નથી આટલાં જ્યાં આંખ પાડવાનું
કાંઈ પણ થોડું કામલ હોય જોઈએ. આપી, ઉપાપી, કે આપીના
પીણ વિના વારી કદી પણ ચલુમાંથી દપકે નહિ; આંતો નમારી કિયા
હવે જાણી પુરી કરે. મારે માન્ય પાસે સવર જનું છે. (આંખો
તળીન રનાન કરવી થે છે અને વચ્ચાજુલુ જેમ તેમ પહેરી નિમેજ
મુખે મેનાવળી પામે જાય છે. આંખો પણ સામાન મું મુદમા નાંધે છે)

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થળ—(ઉપવન. કામરૂ દેરાનું.)

પાત્ર—મહેન્દ્રનાથ-પત્ની-મંદનિસ-રુનિપિયા-વસંતનિસ અને કા-
મરૂના વીગેરે.

મહેન્દ્રનાથ—(મન સાંધે) અહા હા હા ! આજતો જાહેન
ચલા ! અજતો એ પાંચે ચક્રને કે વાસ્તે ના પાડતા દપ. ઉસકું બી
આજ ભાગી મહેનન પડી, હસેનું જાહેનથી થક મયા દપ. ચલા, મન-
સદેર તો આપા ! મહેનન સકળ દુઃખ. (જસ વિચારી) બેઠીન મેને
દનાથા વેલી સદર ન લોગા તો ' ? (અમિત મુખે) આજ કાયા કુવા

અમ ફોનટ જાણના અગ્ય ચાલ્યાવનને બા અલગેજા નાકાદ રહી નહીં.
(શહેર બાબી લાંબી નગર કરી મનમા મહાના) અહાંદાં વેસા
રાજનકા મહેલ દે વેસાદ નદીકા બહેના ! આર વેસી નગરકી હવેલી
ગય પડ પનાકાત ફરકના ? સગ્ય બેસાની તો વીણતી હવ યાગ ? બહોત
કરકે તો વોલીજ શદ્દ હવ મનર કોઈ મીત્ર જાણ તો પુલ જઈ
(એટલામાં એક પથી તે પથે નિઃજો છે. તેને) હમુ બે / એ દીખના
હવ વોલીજ તમકે દેસ કે /

પથી—હાં હા બાપક, એજ કામરે દેસ / પણ પ્રવેસ કરનાં
જિઆરકે હો ! / રંગ ન આ વેસ નહ દેવાની નગરકીય કરવી પડે.
મદારાજ / અલગ્યારીને આ શહેરની વારી નકાની છે. કાસલ કે લાત
કરનાજ બપોરિઆરકી કરી જાય છે આ જમીના-રપરજ નકાંમાં છે.
અમે તેવા મર્ પાનુ માનુનિને દાથે મેરી થયા વિના રહેતો નથી માટે
દેત મારુ કપુ માને. તો આ નદીના પેસે પાર જતા નહીં. આ હવે-
લાંબા કોઈ મોલી પડ્યા હશે પણ તેના ઉપરની પનાકા શુ શું મુચવે
છે ને ધ્યાન ફર્ લુક્યા. સમિરના સપાટે નિકળતો ફાનિ સાંભળી મહે-
લની ઝાંખા નિદાળી ગેટવા દયો. અને જે માફ કપુ માંના તો મહે-
લની કરી પાલ જાઓ. શહેર નિદાળવાની દગ્ગા હાવ તો આંકી-
થાજ નિદાળી આનંદ થાઓ. ટુબર ફરથીજ રણિયામણા દાસ છે.
પસે થયા કે મોલી મોલી સિલામિયજ નગર પડવાની ? હં વરણા ફળ
જેવી આ નગરી કોઈ આનંદ ન થના / કેમકે ઉપરથી જેમ અલકા-
પુરીને હાથે તેવી છે તેમ અંદરથી નર્ પુરીથી ઉતરે તેમ નથી બે
ની આગળે તો જરૂર બેગને જમપુરીમાં મોડલી દેવા પડશે. માટે
મદારાજ / આપને જેમ માત્ર લાગે તેમ રંગે રહેનારા ફર્ હુરે ને
પહેનારા વર્ હુરે બા રામ રામ છે (બે દાથ ઉંચા કરી નમસ્કાર
કરી જાય છે.)

મહેંદનાથ—(બાદ, મનમાં સિમત હાસ્યથી) કેસા દીવાના /
એથી રવગપુરી લમ કામર નગરીકી નિંદા કરના હવ ! મગર આદે
બંસી હો પત અપી નાહી સાગન હો તો બેદ સાંભા કયા કર
રહેમા / મેરેકું ઉતરે કયા જતા ! મેં કુલ નિર્મળ હલપકા નહીં દુ
મેમ પોમ પાવિમ ગંગે લેસા નહીં હવ. (ઉંચે સ્વરે) કીસકી મન-
દુ હવ કે મેરી સામે ફરકેસે નગર કર સીંદે કુસ કામ ન મજ-
બુત હવ. ઉસસે સગ દૂર રહેના હવ. સગ દેખના મગર કુલ કર-

ના નહીં. કેળવે એક દરેકનું ' અમ સમ અમ દુઃ દુઃવા. અપેસ-
એસ' આદે ઈત્યા અમ દુઃવા હોવે પન સર્પકી કાંચકીકી માફક દર
અમલના હમ. અમલ જરા આગમ' તકે અમલમ લે કે પીછે ગાંધમે
નહે. (એમ કહી આગમાં જઈ અસોકના વ્રજા નિચે જઈ આરાન
કે છે. થોડીવારે મહનિક સાહેલીઓ સાથે તે જ આગમાં આવે છે,
તે કરતી કરતી.)

રતિપ્રિયા—જ્યન મહનિકા ? જોને વચન મનુના મદ મદ
પવન અંગને કેવો મુખદ લાગે છે ?

વસંતિકા—તે સાથે આ ઉપવનમાં ઉમેલાં વ્રજાનાં પુષ્પાંના
મુગધ ધાણેદીને કેવો આદલાદ આવે છે ?

કામલીલા—તેમાં સર્વથી ઉત્તમ તો ગુલાબનુંજ પુષ્પ છે.
મુગધમાં મોગરા, ચમેલી જેવું તથી પાનુ રંગમાં અને ગુલાબમાં તો
અદુર એક છે.

મોહિની—કેમ ' કાંઈ અંધાનો તમારો તજરમાં તને
આવતો હોય ?

રતિપ્રિયા—હાં હાં જન ! ચપો એ ખરો જોના ઉપ રંગ
અને મુગધ વધુ સરસ, પણ તેમાં એક અવગુણુ એ છે જે, કપ,
રંગ અને મુગધ છતાં હોય ત્યારે મું છે તે અમર નેતી પામે
તથી આવતા.

વસંતિકા—કેવો કાંઈ મુગધમાં કમ તથી હો ?

મહનિકા—(નિસ્તેજ મુખે) ખાલી એની મુગધ, એની
ધાગેમાં કાંટા હોવાથી સ્પર્શ કરનારને દુઃખ આવે છે. જે દુઃખ દેનાર
હોય તે આદે તેના કુલુવાળું હોય પણ તે કામનું મું !

કામલીલા—સૌ કરતાં કમળ સરસ કે પરિમળ, રંગ અને
રૂપથી આંખને આહ્લાદ આપી ઉરને આનંદ આપે છે, તેમ વેદામિથી
ખગતા નર નારીઓને હારે છે.

રતિપ્રિયા—અહાહા ! એના સમાન જગમાં બીજું પ્રજ્ઞ
ઉત્તમ તથી કલેને બીજાં ઉપમાં, રંગમાં, અને મુગધમાં વધારે હો.
પણ દરેકમાં એકેક અવગુણુ ખગે ખગે ને ખગેજ. જુઓને નેતાં

તેના અંતે ૬૬ પદ્ય કાર્યમાં કેવા આવે છે ! કહો નેત્રેથી ખીજાં
આં પુરુષોના પ્રેમ કે પ્રમાણ ઉપવેગી છે !

મદનિકા—એ અધુરું ખડું પદ્ય બાગી વિના બોમ સર્વ વર્ષ
જ. પરને નુંદર રમ ગેરજથી રંગોળો અને વિવિધ રમ્ય રમિલાંથી
સામગ્રી પદ્ય એમાં વસતર વિના સર્વ વર્ષ છે.

કામદીપા—હાં હાં બા, એનો ખરીજ વાન છે. વચ્ચે ત રાગના
વાચ્યોજ સ્વિય, સગીર, અને પુષ્પ આનંદ આવે છે. તેમ-એમરને
ગુરુત્વ અને ક્રમવતે મંદુર સ્વર કાનને તારેજ પારો લાગે છે. પદ્ય
બંધ આનંદ સુધે ઉગે છેનાં નમો સોહ નિમિરમાં કેમ ગોથાં ખાંચી
બા / વગી આંજે દાર્જ આંધિની ઉપાધિ છે કે ગું ?

મદનિકા—(નિરંજન સુખ) ના, ના, આનો ઉંચાં પુરુષોના
ગાંડના માળી વિના કરમાના જોડ એમ વિચાર થાય છે કે આ ખીલેલા
બાગ થોડા દિવસમાં કરમાઈ જશે ઉપવતને ગદવી અસ્તુ થઈ જશે એ
ચિંતાના ઉદય નમને આમ સાંભળે છે.

વસંતિકા—બાહ ! તમે નેને ગરેજર સતેષનાં 'તરી' છે, તે
આત્મા ન જાય ત્યારે ગું કરે ! આ રમને કાચુ હરામખોર તમે ?
મુખને ક્યો મુખ ત્યારે ! હાવાવાળા વસને નજવા ફાનું મન માટે ?
કંપવતને નજવાનું કાંઈ કારણ ? મુલાખ અને કેવંડા મુખધર્મ છતાં
તેના કાંદાને લીધે સ્પર્શ કરતાં સાવચેતી રાખવી પડે છે કાચને કાટો
સામનાં તરતજ પાછો ખેંચી લેવો પડે છે ખીજાં પુરુષોને સ્પર્શ
કરતાં કેમ પાછી પાની કરવી પડતી નથી ? પંકજી પગસે પાનાં અને
જાગથી બિજાનાં છતાં પંકજને મૂઢણ કરવા સા માટે હોંસથી દોડે છે !
આટે બેન / સ્વસ્થાવને શાંત સુખે તો સર્વ કાર્ય કેમ ન કરે ? વગી
દાચ ગમે પોચા નો ગમને પ્રસાદ રંગો.

રતિપ્રિયા—તમે એકલાં બેળનો વાક કાટો ને ઠીક નહીં
કહો પેલા મદનપાળને શું દુઃખ - દુઃખ ? એને દરમાડીઆએ મારી
નાંખ્યા તેમાં બેળનો શો વાંક ? જુરેબને તેલવાજ કારણથી બેને
સ્તનગન રાજ દુઃખ છે કે ખીજત માટે / બેન તો મળ્યાને શ્રવ
આપે તેવાં છે. તમે જે સુખ સામાખી બોલો છો તે ઠાની દૃષ્ટ છે !
(એવામાં ફરતાં ફરતાં બધાં મહેંડાપ સુના છે ત્યાં સર્વ સાહેલી-
ઓ સહીન મદનિક આવે છે. આસનાં આસનાં મદનિકના પગે
મહેંડાપને પગ અથાવાથી ચોંટાને પાછી ફરે છે અને મહેંડ-

નાથના મુખ જણી નિમેષ નીચે આંગળી નીચેના દોઢપર મુઠી ઝેડી હસે બેઠું રહે છે તે બેઠું.)

રતિમીયા—કેમ બેન ! શું વિચારમાં પડ્યાં ? બહુમાં અને અવશ્યાં કેમ ?

વસંતિકા—(રિમત હાસ્યથી) અહ ! ! એવો સમજ સમજ અરે મહનિકા બેન ! આ જોગીને બેઠું દોઢપર બન્યાં છે. ખરાં પણ જગ્યા ઉપર બારે લક્ષ આપજો હો ! ! ! જગ્યાં જમને લોભા-વવા નથી પડેયાં હો ? ? ? આજો એખ શા માટે પાસલુ કર્યો છે તે તમે સમજો છો ? જે કાર્ય કર્યો તે સમજને કરજો કામ સાધતાં આપિત ન થાયાં.

કામલીલા—કામ સાધવામાં તો બેન બહુજ દુઃસીઆર છે. તમે અજાણીયા છો તે બેનને શિખામણ આપો છો ? મેરલીના નાદથી ખુજંગ બાન ખુસી વાદીના કરડીઆમાં ફેડ પુરાય છે, તેવીજ રીતે આ જોગીના જેમ તજનવી મહનિકા બેન પોનાના પેમ પાંજરે પુરી દેશે. સમજ્યાં ?

મહનિકા—મહુડીયાં કાણુ નથી જાણુ ? વદનને વસ કાણુ નથી થયું ! નેત્રખાણુથી કાણુ નથી હાર્યું ? કંઠલુ અને નેપુરના નાદથી કાણુ ધ્યાનથી મુક્ત નથી થયા ? મહુરે ગાયનથી કાણુ ધ્યાન નથી પામ્યું ? દેવો, સ્ત્રિથી હારી ગયા તો પ્રામર જેવા મનુષ્યને હીસાગ શો ? ધ્યાનાશ્વર્યએકા હજાર યોગીઆને હઠાવું તો સુતેલા એક યોગીને સપડાવવો એમાં તે શું ? સર્વ મંત્ર કરતાં મોહ મંત્રની મહત્વના વધારે છે. શ્રીગ્ન મંત્રને શીખવા અને સાધવા લગ્ના હજુ છે અને જેટલી ક્રિયાઓ કર્યા છતાં પણ કાર્ય ફળીજીત થવામાં ખોટ આવે છે. પણ મોહ મંત્રને શીખવાની કે સાધવાની તેમજ ક્રિયા કરવાની કંઈ જરૂર પડતી નથી, એમ છે તો પણ પારિજું કાર્ય સહેલાઈથી પાર પડે છે. જહરાઓ છો શા માટે ? જુઓ મારા મોહ મંત્રની ખુબી ! પર્ણવારમાં પલાળી પસ્તાંઈ કંઈકું કે નહીં ? તમે સર્વ એક બાણુ ઉખી રહો અને જુઓ મારા મોહ મંત્રની મળ ! (સર્વ સાહેલીઓ એક જણને કોઈ જઈ લપાઈ જાય છે. અને મહનિકા મહિંદ્રાવના પગ આમળ બેસી.)

મારા પ્રેમી પોપટજી બાલ બાલો એ રહે.

જાઓ માણુ ચિતમના ચોર તમે જાઓ,

જાઓ જાઓ વાસમજ વેગે જાઓ.

આપો મારા પ્રેમી પંથોછ બોલ બોલ,
 શુભો બોલો હૃદયે હૃદય ત્યાગે.
 વાકા તારા નનની તાલાયેથી લાગી.
 ઘાગી ઘાગી જમનિ મુગ્ધને ઘાગી;
 વેળુ વદો વાકા વાકમછ નમે જાગી
 જાગી જાગી અમન વેદની જાગી.

કામલીલા—(અવધામાં મહેંદનાથ આગળ મગડ છે ને ભેંક)
 'તેંદ મોદ મંચની ખુશી ! ! મંચવાળી જેમ પોનાની સજ્જત વિચારી
 જનકને કવન કરે તેમ થયુકની !

વસંતિકા—અવધામાં શું પ્રાર્થના છે ? કેવું જાણવું જનકને
 વાગેજ નેના કેવળી અજર પડશે. જરા ધીરજ પડે.

મદનિકા—(મહેંદનાથે) નેવ ઉધારી પાગ, નાગેઆ નિભાગે,
 મેકા થા' આપ હૃદયને ટાંગે;

કામલીલા (મહેંદનાથ મેકા થાપ છે ને 'તેંદ') જેમ વસંતિકા
 મન ભેયું કે ?

વસંતિકા—ભાપુ ધીંગણા ધીંગા આંખમાંથી હૃદય જવાટે, પછી
 ભેંક મેયું થાયછે ને !

કામલીલા—આ હીક ત્યારે ભેદકેમ છીકેમ.

મહેંદનાથ—(મદનિકા પ્રત્યે) ક્યુ મે મુજ નિઃમેશે
 જગે થાયા !

મદનિકા { બેગાછ કોપ રહેા વચનાથી ઘાગી ઘાગી
 { આવનાં બાગલ પ્યારા ધિને જમાડ,
 નવ નવાં રંગેથી નિભા હું રમાડું;
 આપો મેંદ મુજ સજે મોભાગી. જાગો.

મહેંદનાથ—(રક્ત નેવ) અંખે મે ક્યા અકિય દય ! દમ
 થોગી પુરુષમે ક્યા નેક ભેડને ચકાલી દય ! જા, જા, દુર દક !
 જાગમેં મુડી ભરનેસે ફેર દય નહીં આતા દય. પુરોષ પ-
 કડનેસે ક્યા ફલ પાતા દય ! મુકે દુવે એર જિન પતેકા હસશે
 ડાયાકી આરા રખતી દય ! નિ રસ પદાર્થમેં કબી તમિ નહોગી. જા,
 ચકી જા. ઈધર ચન ખડી રહે- (નમસ્કાર) નિમકા ફગ રખકે

ખિંત સમજાવ દેશ કેવળા નુરસ સ્વાદ પેનેડુ આપ દય મગર વેળે
કદુ રૂપ દય. તેરેકું સ્વાદ નહીં. મીઠેઆ મગર મુઠ મતિપુત્ર હોગા.
દીપકું નુન્યા સમજાવે આપ દય મગર કુર હડ. જલ મરેગી. જા
નન રસીઆકું જોગલ્યે મેરી આસા રખે ખરી રહેગી. તો ન રહેગી
પ્રેમરૂપી આર ન રહેગી ઉપરકી દમ ચોગી પુરુષ ' તુમ જતનને તો
તેને ? (આમ સાંભળી)

વસંતિકા—(કામલીલાને) 'કેમ' સાંભળ્યું કે કામલીલા ! ક્યાં
જલ મદનિલાના મોઢ મંત્રની મદવના ' કાંઈ' ક્રિયામા તો મુકી નથી
ને જોડાં, છોકરા ને પદમાર નહ સંસારથી વિરક્ત ભગવાં ધર્મા છે તે
અમથાંજ ? '

કામલીલા—(ચોરડાતને) જગ સમુદ્ર હર સમુદ્ર ! અટલામા
શુદ્ધી ફાગણ ન થા આગળ ઉપર જતાવુ છું નને.

વસંતિકા—'વાડ' જતાવળે જા—આંદીજ ઉભાં છીએ ને.

મદનિકા—(મહેંદ્રનાથ પ્રવે) આપ આ શું બોલ્યા ! હાથ
આવેલી વસ્તુ મુકી અપર મીઠને જોગ્યા જઈ ? પછી તો સીની
ખુદી પાનીએ એ કહેવન ખરી જર હરે તો. અરે, દીપગ્રસ્ત મુકા
જાવળીઆથી કાળુ મુખ જામ બાંટ ! વાહ ! શું કું ઉપરની શુ-
નેગાર થઈ ? એ કૃપાગુએ મારા પર મહેરમાની કરી આપને આંદી
મોકલ્યા તો દું તેનો અનાદર કરી અવગને હવણું તો મુખી ને અ-
પરખીજ હડ ને ! મારે મારા મહેરમાન ! સર્વ ઉપાધી દાંગો ને મા-
રી સાથે આંદા, રંગ મને મહાંતા. મહેલ, જાગ અને જગીઆ ભાગો.
અને મુજે દી જાગો. આ વિરહરૂપીની મેહાએ સાંન પારી સખગા
કેડ પુરા પાડે. જોડા ભગવાને તને અને મહેલે આવી બહુ મુલાં
સગારને સજે. પીવન જાગની દયા લો, અને તેમાં ખિલેલાં પુષ્પોની
મગ્ન માણે.

મહેંદ્રનાથ—(પ્રેમથી) અરે ! ને કાસકું શુનાંતી દમ ? તં-
રેકું એક જખન દહ દીવા કે હજરુ તેરી આસા પુર્ણ ન હોગી તોખી
ટકટક કરતી દય ? ક્યા ? દમને વે જોખ લોકકું હમને વળને લી-
યા દય ! ક્યા દમ મુખ થે કે પરખીન સીકું છેડ કર જગપ્રમે
જાનેશ નહીં આ રો પદ પર દુકલ મંચ જાને દય ! સંસારમે દમ
દ :વા દમ આ રો છેડ દીવા ' પદ મંસારકું અમાર જતનકે ઉસક

નાના; આર જાંતલ જાંતલ બટકના આર ખરાના એવો ઉદરોડો દારાયા
 દેનેકે વાસ્તે ધર ધર દુરદ્ર મંગેખાના પશકે કાયા હવ. હમ ગુમારે
 સંગ રામ રંગ કરેગો વાસ્તે હજાર નર્દા આપા દવ. મન દીરો દીરો
 વલ મદગડા મોખા મુન કો દેખને કે કરને આપે દવ બગવા પહેન કે
 વકકુ દનના એ અમારા કામ નર્દા દવ. પિંદાર દવ એમે દરમીએક
 દવ એમે બેખ પહેકે પ્રપંચ. આર બુના કામ કરેને હમે
 કિનીકુ દવ કાં કાં કુરંગવાદા નર્દા દવ મન કાંકે કે વર વધવા દેના
 નુરંગા દવ બતેવા ગુમ ગુમારા પમે પમે દમદ એમે નાન નાન
 મન દીખાએવા.

મહાનિકા—આપ આ શું ઉચેને કો ? આપ પર દીવાની
 મંપની હરે તે આંદીથી કેમ જશે ? આપા માતા તાતા મેનહરને
 નાખ્યાનું ફેલુ મન આપ ! અને દીવાદાર ! શિવ પાર્વતિ જેવી સાં-
 કળા જોડા માન મોડા, અને આ અણુમનના બેખને જોડા કામજેવને
 રૂનિની જોડ બનાવો. આંદી પધારી જેવો આ બામને દીપાએક છે
 તેવીજ રીતે મહેમ પધારી, પાવન બામને દીપાવો. અને એા અંક
 મહેરીને ના નરસાએ, હો ! મારા ચિત્તહર હો ! મહેમ પધારી
 મન અનળને જુઠાવો.

મહેંદનાથ—(કોપથી) અને એા નિર્ધન નારી ! એા મેરકુ
 બાબિઆરી સમગળી દવ ? એાકા દુવા અનાજકુ મેં પ્રાપ્ત કરે ?
 થોડે નહિ ખાતર ફોલુ મુખ બધા રોડા મહસુ કરેવા ? સુતા કુવા
 ગાકું આ નવ પંજવ કરને મંગતી દવ ? એા નરસકા હંડી ! એા
 મેરકું પકકે અહાર કરેકું અહાલી દવ ? એા સ્વર્ગકી અરજવા ?
 એ તેરા જોખનકા જોર જણુરિ સ્વર્ગપુરી મેં જળા અટકાને અહાલી
 દવ ! એા વિચલકા વેલી ? તેરી વેલસે મુળકા મખન કરના છંછતી
 દવ ! અને એા મુખકી સરદાર ! અમાર ન હો લોહકે મને માવનેકા
 દવ હાકર મહેનન કરતી દવ ! બાજુકા ગાકું બાજ બીરનેમે કીકી
 મેનતા બીનાય એાક ફળ ન પાનેમી ચાલ દુર હો.

વસંતિકા—(કામલીવાને) કામલીજા આ ! જર નદાનેકા બે-
 નના મુખ સામુ તો જુએ. જરો વાદળમાં દંકાવેલા અંદ ! ગુમાળની
 રવાસ ફોલુ જામે દયાએ જળી રવી. કાજું કરો તો જાંખવાણા પડી
 મર જામે

રતિપ્રીયા—નહું વસતિકા ! તું તો સદાય એવાને એવીજ રહી. આ તારી માઠી ટેવ ક્યારે જવાની ? જે વાત પકડી નેનો કેરોજ નહીં મુકનાં હોય !

મમલીલા—વસતિકા બેન ! આટલાં જવા મલકાયા નહીં. કાલ જેટલા મલકાયા છે તેટલું પાછળ રેવાયું ન થાય. જરા ધી-રજા ધરોને જે થાય તે જ્યાં કંઈ આવે તેથી ક્યાં છે તે આસને આસને આરામ થશે ને કાંઈ મુદતે ફાળે. જ્યાં કંઈ કંઈ દવાની મા-ફક તાનસાળી ફાડે નહીં જાણીય.

વસતિકા—વાઈ જા વાઈ તમારી દેખી જ્યાં. થુંડી પાપોં તો ખરી નેહને છાંયે ક્યાં ફાળે જાણીય છે ને :

મહનિકા—અને આ દીકરે ! વખત જમાડી દબાવમાં સપ-ડાયલા બમરને મુડેલા ત્રાસો છે ! આ મેથ ! મધુર વચન વારી વચસારી, નર્મથી નર્મથી જુમિને શાંત કંઈ પ્રાપ્ત રહેતી ન રંગાયા જાગમાં કસાવેલા કંગાળીઆને ખુટવાની આશા ફેલે છે. હાથ ખુટવા કાંઈ માંડે પત્તુ આળસ જાગમાં વધુને વધુ સુધાઈ છેવટ નિગાસ થઈ જાવવાપતું પડી રહેલું પડે. પુવાનીમાં આ મુંડ પડેલ પુડેલના વાજા જાગ્યા છતાં શા માટે અધાગમાં અધાગિય છે ! સધુવપમાં વિલા, પુવાનીમાં લક્ષ્મિ, અને શદ્ધાવધામાં ધર્મ સધવે મુંડ નથી હોય ! તરમી શા માટે મળવતી ? તેનો જાણેછોને ! ના પકડી પેશવ, વિલાસ, અને માનુનીનું સુખ આવી અવધામાં શા માટે નાનું ? ખરે ! જુલ થઈ તે હવે સુધારે. મોજ વિલાસ માટે લક્ષ્મિ ઉપાજોન કરવાની કાંઈ જરૂર નથી. મારી સાથે આવો ને મહેલે પાપોં. આ આવી પેશવ, વિલાસ, અને આ માનુનીને માગો.

મહિંદ્રનાથ—(રક્ત નેત્ર) અરે આ બેસમજ વેદખનમાં મલતીના હાથ મરીલા એટલા સંચારિક વાક્ય વડી મેરે અંજમે અંગાર મન સમાવ આધુન્ય દમ પુરા હોય છેસડી માનુમ દમ ! પદ દેહ દમ મોર ડાંધર પડેલી તો તુમકું ખખર દમ ! તેજા ઝલકા દુવા જોખન એસાજ રહેમા ક્યા ! જરા સમજ ! રંગ, બાજ, મોર પેશવ, સદ-અનિતું અટકાવેલા આર દુરમને દેનેલા દમ પદ સંસારી સુખ સેજા જ્વર્ગ મીલતા હોવે તો કમકું લોક જપ નપકી દષ્ટિ જોગે !

મહા મહેનતમાં જાણા કીધા દુવા થતુ ધર્મ કાર્યમાં હતુ ખરચેને
 હતુ / બિશ્વાસમાં વિવદલ દુષ્ટ ઝાંનના ! જ્યાં તક હતુ મેરા જોગનકા
 રમ હતુ વદાંતક મેરેકું આલ્યગી અવધરો દુર્ભાગ દુવા આર કાલાકા
 રમકા બંધ દુવા કે કડ તેડી આંખો, ત્ને મેરેકું નિર્મલ હોદિ દેખ સ્ત્રી
 હતુ પાડી આંખો પત્તવાર પનમેરે સાચને નહીં દેખેગી. યુવાનીમાં રંગના
 'ના પેલ હોના હતુ વેસાજ યુવાનીમાં સાંધન હોના હતુ અવધર ન-
 ન દુવા કોણ હડી અગ અવધરસાવાન દુને ખાડ ધર્મ સાંધનમાં પ્ર-
 માદ કોર અડચણુ આવી હતુ, કીધા હતુ કે જન અવધી ખર્ચે કુલ
 રીધા નહીં થો ત્રીજ મેં હયા કર સોચા ! ઉચ્છુ કાલમે કરજ કોર
 જ્યામ કી ખખત કાર્ય સાધિ લેગે થો આશાસિ મધ્યાન કાલ અઘા-
 નમાં યુમાતે હતુ થો કાર્ય ન સધાએમં થો રાત્રિમાં ભારી પસનાના
 હતુ વેસાઈ યુવાની મેં ન સાધા દુવા ધર્મ પડપણુમેં સાધનેકી
 આશાસિ ન સધાનાં અંત સમયે ભારી પમાતાપ હોના હતુ થો પ્ર-
 માદે સીધે પરમાઈમેં અધારગનિએ જન ભારી વેદના કે વસ હોના
 હતુ. તકલ નાગકી મીસાલે વિષયમેં ભરી દુષ્ટ ખામા / જન મેં
 નહા મહેનતમેં થમ કીધા હતુ ઉસકે તાપમેં રેલા હોઈ !
 તારંગકું માણનેવાલા ચિતકું ભમાનેવાલા, જુદિકું મદપાડને વા-
 લા, અનિનિ કે આનં અદાને વાલા આર તકે ખમિમેં જો જનને
 તાલા ઈસા જે વિષ જેસા વિષય. ઉસકું રોન મુખ પુરુષ આદે
 હુ તેરા મનુષ્ય બધ રંગેં યુમાતી હતુ / અવધ મુખાડી ખાનર
 પ્રાયકું દુખ દરિયાવમેં પડને જતી હતુ / અંતે ગેલા નાગલ / દુલ
 સમજ ! સમજ !

મરનિકા - અંતે આવી કાન અને યુવજની જેવી બોલી આ-
 થી મીળ્યા ! નવ પાંચાને તે પ્રીય સાગર કે / રસિકીને નો પ્રેમ-
 લ અને પાપટ જેવી બોલીથી મીઠાઈએ અરે ! પણ એ સમજું
 તમે ક્યાંથી આવો / કોઈ કહેસાના પોસમાં પંડ્યા તે જેતુ એ બા-
 લે તેવુંજ તમે શિખ્યા ! સંભવ તેવી અસર જેને જેવો સમ તે-
 વો રંગ. પણ જો કોઈ મન મોદના મળી હોત નો આવાં બચવાં
 પહેરી ભગવાનને ભજવાનો વખત ન આવત. અને દાલ જે સિ-
 હાઈ કરો છો તે તો કોણુ ત્રણે કામે ખુબે પડી રહેત ! કાણુ વિ-
 ના કાજ નિપજનું તથી દુનિયામાં માણસને અંતે આધિ આધિ

ને ઉપાધિ હોય છે ત્યારેજ જગતના બેજ નજે છે. કહોને ? સર્વ વાતે સુખી જન, તમારા જેવા વેગવાના કેટલા થયા ! કાંતો પર-માં ખાવા ન હોય, કે રંગવાની સક્રિય ન હોય, અમર આ વસિ-ચારીબી, કંકાસબી, કે અણુમાનીની હોય, અને તેમાં તેની સાથે બનતું ન હોય, અથવા માતા, પિતા, બાંધવ આદિથી બદપટ ચાલ-તી હોય, કાંતો શરીર કાંઈ બાધીથી વિગતું હોય. કે કાંઈ અંતર-નાં સ્નેહીના મરણને શોક થયો હોય એ વાંઝેરે દારૂથી માણસો આ જગતની જગજગને નજે છે, અને તમે પણ તેવા કાંઈ દારૂ-થીજ આ જગતમાં પહેર્યો હશે ! મારે આ પ્રિયનમ ! આ જગતને જાણ કરી નાંખો આપને કાંઈપણ બાધિ, બાધિ કે ઉપાધિ નહીં નથી. આપના આશિષનથી આ દાસીના શરીરને શોકાયો, ચું-બનથી આ માત્રને આનંદ આપે. પ્યારી, એવું નામ ઉચારી મા-રા હૃદયે આસ્થા આપે. હૈંદા મહેલને શોકાયો, ને મારા મેદામિ ને શાંત કરો. આ ચંદ્ર આ ચંદ્રીને ના તરસાવો. (કમમ મદી સ્પર્શ કરવા વતય છે તેથી કોણાવેશમાં આવી)

મહેંદનાથ—ચલ જા, હલ દુર ચા

સતાવે શું સાપીબી, અરે આ પાપિબી ચલન.
વિપવેલી, અવચુલ જરેલી, અપામતિમાં હે દડમલી.
એલી નારીની ચારી કાગુ, સંત પૂરણ કરનાર.
સાધુ સતાવે, શાપિત ચાવે, સાર ન નિકળનાર,
ગુપત્તુપ ચાલી જા, માઠં કથું માની જા, અજાન.

વસંતિકા—(કામલીલા પ્રવે) એવું તમારી જંગી જ્વાન દેવન ! જેમીથી જગાડવામાં સાર દાડયો કે ! એ મુખે દગે કે સં-સાર મુખને હોડયું હશે ! મન નહીં તેની સાથે માંથાકોડ રી ? કુમારે ખાય બોડે શું મળે ! હાથમાં કંઈ આવે નહિ, ને ઉઘટા હાથ કાળા થાય. બુઝિ મદનિકા બાલું મુખ ! જાગે મેંધનું આવાગમન.

કામલીલા—(નિસ્તેજ મુખે) બાઈ તું છતી હું હારી હવે કેડા મુકીશ ! કે (એલામાં મદનિકા સર્વ સાહેલીઓ સાથું બુઝિ છે તેથી સર્વ સાહેલીઓ આથું બુઝિ છે તેથી સર્વ તેની પાંજે વતય છે એટલે.)

મદનીકા—(વસંતિકાને કાનમાં) બન વસંતિકા ! ઉપાય તો થયો ચોખ્ખો પણ આરામ ન થયો. આતો ખરેખર મહંદ રંમ

તેજવા. શું મારા નસીબમાં સુખજ નથી ! (દીન વદને) અરેરે !
 વાટે શું મારા દિવસો આમ પરિતાપમાંજ પસાર થશે ? મન-
 મગ્ન મને વાટે વારે સતાવે છે ને પોતાના તાપથી તપાવે છે.
 અહેરે દરે શું ? તે ક્યાં જઈ ? (હેરા નિઃશ્વાસ નાખી વસનિ-
 કાના પામે માથુ નાંખે છે.)

વસનિકા—બેન બહાદુરી તો બહુ જતાવનાં હતાં ને ? આ
 નું ? આ પુરુષ હતવામાં પ્રવિણ ન નિહાળ્યાં ? અચ્છે પારાં માથાં !
 સદય વાપરનાંજ તમને ક્યાં આડ્યાં ને ! અહે એની, મગ્ન શી
 કે આપજાણી હતી જાણ

રતિપ્રીયા—બેન વસનિકા ! આમ બાલીને જતાલાને શું જાણે
 છે ? કાંઈ સમજતો ખરી !

મદનિકા—(નસતેજ વદને) ત્યારે માંહે દરે શું કરવું ? શું
 હાથ આણેવું પડી જવા દેવું ? બેન કાંઈ ઉપાય બતાવ કું મુઝઈ
 છું અડગાઈ છું, અભરાઈ છું, મારી મતી છેક બહેર મારી બધ છે.

વસનિકા—દેશી હવાએ તો કાંઈ તમાર ઉકાળું નહીં દરે
 નિસાપતી દવા વાપરે કે પેટમાં જતાંજ પળવારમાં સુખ થાય.

કામલીલા—બેન શા સાહે આમ અભરાઈો છો ? આપણી
 પાંચે ક્યાં ઉપાય નથી, શામ, હામ અને બેદરશી ન માને તો છેવટ
 શીકા તો છેજ ! મોહની મંત્ર તમે ક્યાં નથી બળ્યાં ? અજમાવો
 કે પગુની પેટે પુટીજ આજ્યા આવે. હીમનં જ્યાં પરાપાતી આજ્યા શી ?

મદનિકા—(જરા આતંદમાં આવી) રાહ બેન વાહ ! તેં
 પાંડુ દીક મુક્તિ બતાવી. મરણ પથારીએ પોડાને કુસળ વેદ તેથી દવા
 આપી ક્યદ્દમ આરામ કરે તેવી રીતે તેં મને આજે ઉગારી છે.
 (સર્વ પ્રયે) બેનો કું દરે મારી વિચા આણુ કડ છું. તમે બધાં મને
 સદાય થશે.

સર્વે સખીઓ—બહુ સાહે બેન ! હા શીકર ન રાખો. ત-
 મારે હાથ વગર વિચરિ આણુ કરો (મદનિકા, મોહની મંત્ર બંધ
 છે. નેની અસર મહેદ્ગાથ ઉપર થાય છે ને બોલે)

વસનિકા—બેન મંત્ર મહાપ્રક્રિયા પુખી ? નિસાપતી દવાના
 આમ ફાપડા છે.

રતિપ્રીયા—હા બા હા ખરી તમારી નિસાપતી દવા. (બે-
 ન જેમ મંત્ર બંધે છે તેમ તેમ મહેદ્ગાથ વસ થતા જાય છે. મં-

ત પુરો જણી રહેવાથી મહેન્દ્રનાથ ઉભા થઈ મહનિકાને ને જોઈ સર્વ પુત્રી થઈ).

સર્વ સખીઓ—આને માહની મનરજાજી જાય.

મહનિકા—મિત્ર સખીઓ ! તમારી સહાયતાથી મારું કામ સિદ્ધ થયું. હવે આદીયા આજ સમય ખસો વિનિ ગયો છે.

સર્વ સાહેલીઓ—હાં આવો (સર્વ જાય છે. પાછળ પાછળ મહેન્દ્રનાથ જાય છે.)

પ્રવેશ ૪ થી.

સ્થળ માર્ગ.

પાત્ર—નિહારીસાસ—કાનિહ—જોરખનાથ—સંકરનાથ—મહેન્દ્રનાથ વિગેરે.

નિહારીસાસ— (એકલો) અરોસા ! અરોસા ! ત્યારે આવા મહાત્મા માતુનિના મેહમાં રસવા ત્યારે અશુભ જનની શી મોત ! પુણી વરગચાન ! ધર્મના પીરી-કપિર બહિર્માં પરિપક્વ. અને ક્રિયામાં સંપૂર્ણ, એવા મુમુક્ષુ, માતુનિના મહેને મર્દન ન કરી શક્યા એ કેવી અજગ વાન ! અરે ? કિનારે આવેલા વહાણને જ ' પાત્ર' / એ જામિજ એવી છે ત્યાં એ દરે શ ' તેમને ત્યાં જવું જ યોગ્ય નહોતું. અહા હા ' ' શી સ્ત્રીઓની પ્રભાવના ! ખરે જાણક અને મુરવીર વચ્ચે તે તે જ વચ્ચાય છે. જે પોતાના શત્રુઓ પળ વારમાં લીંમતવાન શત્રુને હેઠા પાડે છે, અરે કામનીના ક-દાશથી કેણુ બચશે ? માતુનિના મુખને નિહાળવા કેણુ નેજ નથી ફેંટું ? તેના નખરાથી કેણુ નથી નાચતું ? મધુરી વાણીથી કેણુ નથી લીભાતું ? તેના રંજમાં સ્ફોળાઈ કેણુ અકર્ષ કરનાં અવકાશ છે ? સ્પર્શ કરનાં પ્રાણી લીંમત રહે છે ? અકર્ષિત સર્વ છોડે છે પણ એક સ્ત્રી છોડવા તેની કામ ચાલતી નથી અહા હા ! ફૂલી રી-રતારે સ્ત્રીમાં પુણી મુખી છે. અવળા એટલે બળ વગરની નર્દાં પણ તેનું બળ હળી ન શકાય એવી અશુભ ' બળવાળી ગમે તેવા પ્રતિપક્ષે 'ત્યાં પાત્ર' કરવા વાળી, અને ચાતુર્ય અને ચરીત્રના ભંડારથી ભરપૂર ! અજગ ! અજગ !! કંચન અને કામનીની કળા અ-જગ છે. (એવામાં કાનિહ આવે આવે પ્રવેશ કરે છે.)

કાનીક—રે મનવા પ્રભુને બહુ હો, સજ્જન્યું તે સદસે રે.

કંચન કામની કાયા છે જુદી, તેને તુ નહોદે રે.

નન નર્દાં નાર, પન નર્દાં નારૂં. માદૂ માદૂ કરણું મુકારિ રે.

આરે આને પેને દૂર કરી ને, એકને ધર હરિ રે.

ખિહારીલાલ—અરે સાત્ત સંભથી પોતાના આને પરના
નાપ સત્તને હસાવનાર, બાલકથી જળ વર્ષાવનાર. આને ઉપર બ મીને
નરમ બનાવનાર ! અરેરે નારી આવી ગતી ? કોમની માતા પાખીપત ?
તેમ વિષયની માતા કામ છે. અરે મદામા મહેંડનાથ ! તમારી
ત્યાં સી ચિત્તિ દેડી !

કાનિક— (મહેંડનાથનું નામ સાંભળી આશ્ચર્યથી) અરે
બગવન ! મહેંડનાથનું કયા કુવા ? કયું ઇના ગીરફનાર દો રહ્યા
હય ? કયા એ અવનારા ખરપટમે અસમ દુવા ? અહાહા બંદે
અરેરે મદામા !

ખિહારીલાલ—ગાગીગજ ! મદામા મહેંડનાથની જે કયા
તમે ખારો છો તે હમાને તે નથી પામ્યા, પણ કોઈ અધૈયિક હાસતને
દયાવે કયા છે.

કાનિક— (અધિગ્રહથી) નખ કયા દુવા ? જરા કયા કર
ગરફી સુનાઈએ તે મહાતમાપર કુચ્છ આફત આ પડી હય ? કોઈ
રે ફરેમેં કસાય એસે તો નર્દાં હય ?

ખિહારીલાલ—મદારાજ ! શું કહું એ જુમિનોજ મનાપ
એવો છે. કે જે જન એ જમીનમાં જાય છે તે જુવાલના જગથી
બચાવા બાએ બાચસાળી થાય છે. મદામા જેવા કસાય તો જરા
ની સી ગતિ !

કાનિક—પન હય કયા ? જન ખુલાસા તો કર.

ખિહારીલાલ—જુલાસા શું પૂછો છો ? મહેંડનાથ મદાગજ
મહાલાના મદકામાં મસમલ થઈ ગયા.

કાનિક—અરે ! એ કેસા જુલમકી બાન ! અરે એ કામરે ?
જાણ કે ખરે તેનં સામરમેં કપોપાન કયું ન દાયા ? દારિકા
દાન કે ગરે તેસા દાન કયું ન દયા ! જુ કપમે બોલરમેં કયું
ચક્કી ન ગત ! એસે મરે મહાનમા પુરંપકું ન છોડ તખ પામરકું
કયું છોડતી દોગી ! નારી કીસકું નહી લોભાતી હય ? અંદા
બધના પદના કપમે દુવા ? હંદકું હાનર આંખ કામરે દુઈ ? સવજુક

સાચા કાપડે ગયા ! કાચકડા મૂંચું કાપડે લુવા ! ગમદેવકા બન્યું
 હોના કયું લુવા ! નારીકી મોહની અજબ હવે શંકર જેસે દેવદ
 સુદ જાતીને બનમેં જમાયા ઔર મુશ્યુ જગવાનકી પાસ કપાડ્યા
 ખેલ કરવાયા ! દેવ માનવ નારીની મોહનીમેં કુખ્ય લુવે તબ મનુ-
 ઘાકી ક્યા બિસ્માન ! જગ કરાને નારીમેં ઐસા સબ આદ
 ધાર દીયા હવે ઇસકા સર્વ અંગ કોલેવકા રાસ ૩ વેળી નેત્ર, મુખ
 અને રાન, ફોને અધાપમાન નથી કરતા ! એક કવિ ને કહ્યા હવે
 કે, " નારી જમાનમેં પ્યારી " નારી નકમેં લે જાનેવાલી હવે
 ઐસા સબ પુરખ બનતે હવે મજા ઉસકે દેખનેડી સબ ખૂલ જાને
 હવે એક નાન જમાયા લુવા ક્યાની. ધ્યાન નહ છોડ દેતા હવે.
 દેખો વિશ્વાનીત્ર જંમે ખંડે મુનિરાજને શંકુનાશાશ કાસા સમય કાપ-
 ન કાઠે ! કોઈ બિરસા પુરખ હસે જ્યે હવે અજબ અજબ મોરખ-
 નાથકી પાસ જા જેવ જાન જિવેદન કરના હુ જય શી દુશ ! ક્યમ
 કવી જ્યા માટે છે તેને)

ખિલારીસાસ—હાં પધારો હું પણ તઈં છું (ક્યમ કવી જાન
 ખુદા પટે છે કાનિફ જે રહેને નવ છે તેને એજખનાથ પોતાની જમાન
 સહીન સામા મગે છે અટમે)

કાનિફ—જય શી દુશ કયું, કાસ નહ !

મોરખનાથ—(આશ્ચર્યતાથી) કોન ? કાનિફ ! શેરકું એડે અ-
 કીકા કયું ! ક્યા કુલ ગુરમેં જમાયા બપડા બપા હવે ક ક્યા ?

કાનિફ—નહીં છ. ઐસા કુલ હવે નહીં ઐસી સાંત મુન
 જગમેં આગેજ દોગી લે મુખ આપલોશ સ્વનેમેં બી રખાઈ રહેને
 નહીં હવે.

મોરખનાથ—જય એકાકા હવે બિચરને હો ! કુચક તુમા-
 રમેં અગર તુમારે ગુરમેં અપ વજન દોગલ અવસ હોનેકા કુલ
 બી સખમ ચીકીય !

કાનિફ—(જરા રુન નેત્ર) તુમ ક્યા કહેને દો ! મેરા ગુરમેં
 અપ સગજ ! દબા પ્રકાંડ તુદ જાય, સુરે આર ચંદ્ર અપની નાન
 છોડે, સસુદ માગલ મુક. પાસ પેટમાં પચ જાય ઔર કપ ઝલકે
 પાસ ગયા લુવા જાન બિરસા હેકે પીચ આવે તોખી મેરા ગુર
 શુર કામકા સંચ કો નહી. મેરા ગુર તુમ આ સમજાને દો !
 તુમારા ગુર વેસા હમારા ગુર નહી હવે જગ આપના પાકે નીંચ
 દેખો પીછે દુસરેકી જાન કો.

गोदामनाथ—आठ ! छाना ह्यु जरम होना ह्य ? आठ
 हाथ ज्येसी प्रवर्ति मख रही ह्य के जेवा मुझेमें नैया भयर
 ठिसडी प्रवरसी हरेमें पीछडी मुझेमें आठु ज्येसी परवसी और
 ब्रह्मन पावन करते ह्य के अपने जेठेमें भी बरनी पक्षु जम
 दिसा ये के दीक्षित होना ह्य पीछे आरन आरने जुवमम जेर
 और होर लगने ह्य के पनगीया रजवाजा होना ह्य वे कंटा-
 योरे दीक्षित लज होना ह्य छाना नही भयर अधर्म प्रवर्तिमें पडेर
 म्माजर अधो नई के अधिकारी जनना ह्य और छसकुं भड्डहा
 न न जना ह्य वे मुझेमें छोडके अग्रम विवरना ह्य, ठिसमें भी
 हुंको पापके प्रतापमें और जुवममि जुवममें कुंमके पस
 होने ह्य, परिपक्ष होये जीना और पुर्णु जायी कीया गिना और
 अभ्यास करपुर होये गिना जे गुरु शिष्य अंकीया जियरने हते
 ह्य, वे शिष्य छतना पाप जेता ह्य ठिसम आनी गर होना ह्य
 और शिष्यभी आठ सभम के ज्येमें होते ह्य के मुझे अभ्यास
 और जुमके वारने करसा ह्यका दीया के नोयरा मता के नई
 विनईके वमसमें गोया जानेमें पड जता ह्य और छनने
 नई पहोसना ह्य के आप्पार अग्रम हो मके अपनी मरछ मुज्ज
 जियरना ह्य, और आप्पनी छञ्ज मुज्ज कर्ता ह्य जय अभ्या-
 ना छाने के ज्यो आप्पन जयमें बटकनेस प्रतिपक्ष करता ह्य
 पसमयके गुरु और शिष्य, छानुं जेक सरजे होनेसे ये कहना पक्ष
 मेंने तो अच्छेके वारने पुज्य नम तुमने सिखा होय हर अभा
 शिरपर हंयह सभाया, दीक आठ / आठहा जमनाज ज्येसा ह्य
 तुमारा कुंज ह्युर नई।

कानिङ्—(१२) मुझेमें) अभने कुंज तुमारेमें आठ हाथ
 नही लगया नाहः ज्येसी मारपर जुहा ह्यः लगानेकी हमके
 आहतज नही।

गोदामनाथ—अमारमें क्या अपखलन होया आठ ? जस मुना-
 चो सही, अमारी ह्युर मुनिके अम सुधार सेने।

रांकरनाथ—वे ह्य मुनावेका कपाव ! हंयनकुं पीतस कहने-
 से ह्य होना ह्य ?

कानिङ्—तुमारे में अपखलन ह्य या नही वे में कुंज
 रहे नही सज्जा भयर ज्येसा गुर होया वेसाही ठिसम जेवा

હોઆ. જેસા ત્યાં વંસે બેઠે આર વંસે ગણ અંસે ફલ ' વો જાનકી કહેવાનન હય.

ભગવાન—(સુસ્થાથી) તેને આજ ભાંગ બટોન ખાઇ દય કે કયા ! એ તું કયા ગયા હય ? જરા ગિચાર કર કિસકી પર કલકે કમાતાહય ? અપના ચુંકી ખાતમેં તો મરચા કયા ! હીરાકુ કાચ ! પવિત્રકુમુખ ! ધ્યાનીકું દય ! સિધિકું બોધા ! કહેવવાકા મુખ ! જગમુદ સાંભાલકે બોલ ! જરા અપના ઘર સંભાલ.

કાનિક—(ક્રોધથી) અરે ! કનિના કયુ ગિચારકે બોલતા હય ? જરા કામરે દેશમેં જાકે તો દેખ !

ભગવાન—કામરે દેશમેં જાકે કયા દેખું ? હોઆ કેતે તેરા કંસા !

કાનિક—મંરા, આર મંરા ગુઝ જંસા ' તો રોઈ દયજ નહી. મગર તેરા સુર નો વાં કામનિઆ સંન માજ મગર મારતે હય.

સાંકરનાથ—(બીડ્યાહન) અરે એ તુંકા હય કયા ? અંમંગ સુર વ્હાં ? અરે જન જન અંમંગી ખાતો કરનેમેં રામ નહીં આવી દય અંસા મહારાખર કેડા કલકે દેકે કહાં છુટેઆ ?

કાનિક—(મગરખીથી) અરે સિદ્ધાંત જનને રોજી જરા વ્હાં જાકે દેખો પીછે ખાત કોલ અમ જુદા ડેરે તો તુમારા વરજીકે કસ હો અય.

આરખનાથ—(આશ્ચર્યતાથી) અરે ! એ કયા સય ખાત કતા હય ? ચે જાન તુને કદમેં જાની ! જરા મહેરખાતી કર સુનારેય ઉપકાર હોઆ.

કાનિક—(લાંબડી) તુમારે હપ્ત આપે આમુ કિક રાખસ હંસે ખાતકા સોચરે રહા થા. મેને આકે ઉચીકા દારન પુજ, જળ તુમાં ગણકી સળ જાન કીક. વો જાન તુમકુ નિવેદન કરનેકુ આના થા હંનનેમેં તુમ હપર મીઠા ગલે અજ તુમ હપિએં જગદી જાય, આજ તુમાગ સુરેકુ છુડાનેકા ઉપાય કોલ. અગર યાદ રખના કે યદ જુમિકા પ્રતાપ અંસા હપકે આપ અંસા અદાવાન આર ગૈરાગી હો પન વો ખુમિકે અપશામેં આજ તમનીઆકા ઈર્મનેમેં અસિન આકે ખાટ નહ હો જાતા હય.

આરખનાથ—(આશ્ચર્યતાથી) અંઆ ?

કાનિફ—હાં, હાં જના તો સખ ખાતરેં સંભાલના—ઓઃ
રિતવોકે દર્શમેં નહીં આના.

ગોરખનાથ—અરજી તુમનેં અમારા પર બધા બારી ઉપકાર
કીયા. મગર અમારી એક ખાત સુનો. કોમ મત કરે.

કાનિફ—બાલીચેછ. ખુસીસિં સુનાઈએ.

ગોરખનાથ—સુનો બાઈ ! જેસે હમારા ગુર કામરેં દેશમેં
કસેહેં. થેસે તુમારા ગુર ગોપીચંદકા અવસાલકે કુવેમેં રીખાને

તુમ જલદી જાગ્યા ઓર તો દુઃખસેં ગુરકું મુકત કરે.

કાનિફ—(અન્યખીથી) હેં ? મેરે ગુરકી એસી ગાંન ?
એસા હોનેકા સખમ કયા ? કોમુ દુહને એસા કર્મ કીયા ? જલદી
સુઓ. તુમારી ખાત સુનકે મેરે દીસમેં આમ જલગી હમ.

ગોરખનાથ—અરજી જરા સાંત હો. કયા ? ખાત પેલી રીતસિં
સુના જાતી હમ જરા હમ ધરે. ખાત ખરાખર સુનો કરના હો તો
કરે. એકદમ જાગના તો કયા ?

કાનિફ—(સાંત જની) કૃપા કર સુનાઈયા, કાસ તરફ હુવા સો.

ગોરખનાથ—સુનો. ગોપીચંદકા આ મૈનાવળી તુમારા ગુરકે
પાસ કયા વાગાં સુનેકું જાતિયી ઓર તુમારા ગુર હસકે મકાનપે
વખત બે વખત જવા કરના થા. એસા જના આના ઓર તુમારા ગુર
પર ઉંનકી જ્યારે મમતા દેખકે નગર જનો કે મનમેં કુચ ખાંતી
આઈ, મિસેં દોનોકી દુહ અર્થા હોને લની. આખર મ્હુ ખાત ગોપીચંદ-
કાન પર ગઈ. મેં ખાત સુનતેઈ જિના બિચાર સમાધિમેં બેઠે હુને
તુમારા ગુરકું મુપચાપ ઉઠકે ઉંનકી અવસાલકે કુવેમેં ડામદીયા ઓઃ
ઉપર થોડકી ગાહ હજરા હજવા કે જરવાઈ. અફસોસ ? અફસોસ !
જકતમેં કયા લુલમ હોતા હમ. (ઉદાસ થઈ જાય છે)

કાનિફ—(આ સાંજળી લાલચોળ જની) અરે એ કયા લુલમ
! મેરે ગુર પર એસી આફક ? અરે એ દુહ ધાનકી રાગ ! તેને
એ કયા કીયા ! અરે એ કચ્ચે કાનકે પાપી ! મેં પાપસે કીસ તરફ
ધુરે જા ? અખ તેરી આ જના (ગોરખનાથ પ્રત્યે) અખ મેં જના
હુ ઓર મેં દુહકું ખોજ ? મેરા ગુરકા જલવા લેના હું. તો અખ
જય શી કૃમ

ગોરખનાથ—જય શી કૃમ ! (એમ કહી જન્ને જાણા પોત-
પોતાના ગુરને મુકત કરવા જાય છે.)

પ્રવેશ ૫મો.

સ્થળ—મૈનાવતીનું ભુવન.

પાત્ર—મૈનાવતી, ગોપીચંદ અને પાછળથી કાનિઠ.

મૈનાવતી—(એટલી) અહા હા ? સુદૃઢનાં હૃદયન કરે ખં-
ડુ દિવસ થયા કેમ આંહી આવતા નહીં હોય ? શું મારી સેવામાં
કાંઈ ન્યુનતા થાગી હશે ? કે મારાથી તેમનો કાંઈ અવિનય થયો હ-
શે ? કે મારી ભક્તિમાં તો ઓછાશ નહીં માલમ પડી હોય ? કે
આંહીથી ખીજે વિચરી ગયા હશે ? અરે સુદૃઢ ! આ પરમ પવિત્ર
ગુરુજી આપના ચરણ કમળમાં રહેનારી ભમરી ઉપર અભાવ કરવો
શું થાય છે ? છોડે કહોડે થાય પણ અવિનયથી એમ થવાય જ કેમ ?
જોકરશ્મિનો અપરાધ લક્ષમાં સેધ તે પર રીસાઈ ગેસતું એ શું પિ-
તાને થોમ્ય છે ? અહા હા ! શી સૈમ્ભી નમ્ભના ! શી હધિર પ્રત્યે
ભક્તિ ! કેવો અમૃતમય શિષ્ય ! અને કેવી ધર્મ પર અહા અને તે-
માં નિપુણતા ! ભાગ્યેયે જ આવ્યા સુરનો સંજ થાય છે, જેને જરા-
એ સંસારની કાંઈ પણ પરતુ ઉપર મોદતો છે જ નહીં (એવામાં
ગોપીચંદ આવી નમન કરી.)

ગોપીચંદ—માનુષી વંદન કંઈ થું.

મૈનાવતી—(ગોપીચંદના સામુ જોઈ) પધારો જેટા, આજ
પામુ દિવસે બસા મા વાદ આવ્યાં '

ગોપીચંદ—માજ ? અપમન માફ કરે. રાજકાર્યમાં ગુપ્તશક્તિ
અવકાશ ન મળવાથી આવી શક્યો નથી. પણ—

આ માતાજી મારાં, જેમ રહેા આપ ઉચાટમાં; એ ટેક.

મૈનાવતી—ગોપીચંદ બેટા, ચીન ચોળાએ એક વાતમાં એ ટેક.

ગોપીચંદ—એવી વાત શું છે માત મારી, જેથી રહેા છે ઉદાસ;

વેગેથી ઝટ કરો વાસ્તા, કરેં હું તેનો નાશરે. આ માતાજી.

મૈનાવતી—સાચું કહેનાં રૂએ ન ગુજને, લુહુ કથું નવ જાય,

ઝાઝ પડ્યું સાગરની માંહી, ગેથાં અધ્યવસ્ય ખાધરે. ગોપીચંદ.

ગોપીચંદ—એમાં માતુ સોચ કરો શું, કરી છઠિ પેલે પાર;

સાગર દેવને મારી હાથિ, પરી કર અશિને દાહરે. આ માતાજી.

મૈનાવતી—તથી લમ સરવાલું જેટા, પરી બૂમિ પર દાસ;

કયા નજરી જાય હુંટાઈ, લો તેણી સંભાળરે. ગોપીચંદ.

ગોપીચંદ—માણ નવ ગુણે મન ચિત્તા શા છે તેના બાર;

ફક્ત આપનો યાત્રા માણ દુઃ, કદે યદ જન'સંહાર, એ માણ.

મૈનાવતી—મને બાંસી પુત્ર તાલે, તું છે આજી કારિ,

રાજપાદ સ્વમાની માયા, જીને જમના લપ લારિરે. ગોપીચંદ.

ગોપીચંદ—માણ ! છેને માંડ મારે હવે શું કરવું ત્યારે.

મૈનાવતી—બેટા ! દરવડી આવુ મુખ અને આવું સ્વરૂપ મોટા પુત્રા પારજન વિના મળતુ નથી મારે—

(અને આ માનવના અભિમાન, પસંદમાં દર્શાવે કરે, એ રાહ.)

અને મુન સાંભળીને મમ વાલુ, મુદવમાં લે ધરી,

ખરે સસાર છે નહીંની ખાલું, વિચારી લુચ્છા જરૂરિ

વિચારી લુચ્છા જરૂરિ, રહે શું મમતા ધરી, અરે.

માંડ મારે કર સરવ પશુ, તાર કહે '.....' નથી.

જાણ તમે વસ થઈ અણુસૈમણ, મરના આ... ને મધી,

અણુ ચિત્તો હરે કાળ પ્રણ, અરે.

કામ ક્રોધો જેવી કામા, પુટનાં નવ વામદો;

વિપ્લમાં મસખૂલ રહેતાં, કાલો નવ કામદો;

સ્વમે સરખાં રાજ સુખમાં, સમ્યક્ રહેવાજ હમે;

અમર થવા આદરે, એક ચિત્તે પ્રભુને કામદો.

ગોપીચંદ—આપે હજુ તે મમાર્થ છે. પણ તેનો આ સંસારનો ત્યાગ કર્યો શિવાય બને જ નહીં ત્યારે શું મારે સંસારનો ત્યાગ કરી ચોગી થવું ?

મૈનાવતી—હા બેટા ! હાલ જે રીતિ, સંપત્તિ અને મુખ બામવે છે તે તે વિના સ્થિર રહેશે નહીં.

ગોપીચંદ—માનું રાજ કરનેદે, બેગીમત કરે મા મૈનાવતી.
એ રાહ.

માણ આ શું ઉચારે, બેગી ચકાની વાત આ સમે. એ રેક.

લધુ વપનો પુત્ર કુ અજાની, બાલુ સી બેગની વાત;

નિંદા થાશે દેશ વિદેશે, પ્રજા કરે કહ્યાંનરે. માણ

મૈનાવતી—લોક થકી નિંદાથી ડરતાં, સુધરે ન આપણું કાજ;

તુજ સમ સુલ તારા બાપની, જેને બળી થઈ ખાખરે;

મમ પુત્ર હો પારા, તમે આ અસાર સંસારને.

ગોપીચંદ—સંસાર અસાર મેં બાલ્યો માણ, કરવા બે બે ભુમ રાજ.

બંધી હું આજ્ઞા સિરે ચડાવી, સુધાઈ મમ કાજરે માંડ
 મૈનાવતી—બંધી પલકનો નથી બરસો, કરો હું જગની વાત.

શું બાણું હોશે સવારે, કેવી બશે રાતરે. મમ

ગાંધીચંદ—સન સંધ્યામાં સુખ લાગે, ઉઠે બાણ;

પ્રભુ સમ ૮૩ દંતવાચન, હઠિ બરીબને દાનરે. માંડ.

મૈનાવતી—નદાન દીર્ઘ દગ હોશે તુજને, અર્ગ તારું સુખ પુન;

ખેં વેરામ સાધી થાયે સાધુ, અમર પાવું લે તુજરે. મમ.

ગાંધીચંદ—અમર થવું દુર્લભ નથી માત્ર, કંઈ ન શીકે સગર.

પત્ની કાળો જોઈ પદમણી. ઝંખે વારંવારે. માંડ.

મૈનાવતી—જારી ગન છે કપટહોટકી, વળી નર્કનું દાર.

તે પર શું મમના તુ રાખે, જામે દાગ સિરે બાર કે. મમ.

ગાંધીચંદ—અણે દાગ જમવા ધ્યે માત્ર, શું છે તે ડરનાર;

ગીતે જાપ કરદરની આગળ, ઉઠા ડે પુકારે. માંડ

મૈનાવતી—સમજું થઈ ગુ આ શું ઉઘાટે, મુરખની સમ આગ;

બાળ માટે જોઈ અસ્થરી, થયો જોગી શું દાગ. મમ.

ગાંધીચંદ—માની પિનગા નીકળી પાપી, જોગી થય નજ રાગ;

તેવું માટે નથી માંડ દોષ કરો જોગી શા કાગરે માંડ

મૈનાવતી શું જગતમાં દુખ લેખ નાજ નેનાથા ન્યાસ થવું /

ગાંધીચંદ—તારે શું વગર દારખે પેટ ચોળી મુગ ઉખું ડરકું /

પ્રભુએ આપેલી શિક્ષિ શિક્ષિનો અનાદર ડરી શા માટે તેના મુનેગર

થવું / અડધી રોટલી છેડી આખીની આશાએ અડધી પણ જની

ડો છે કે શું આપ નથી બાણનાં !

મૈનાવતી—પુન ! સ્વર્ગનું સુખ સાધવા મારો ઉપદેશ નથી

અને તેના માટે યોગ લેવો એ મારી સચેતિ નથી. પણ જન્મ જ-

રા, મૃત્યુનું જે અસહ્ય દુઃખ વારે વારે ખમવું પડે છે તેનાથી મુ-

ક્તા થવા, અને કદી પણ ન થાય તેમ જોઈથી પણ હરી ન

શકાય એવું સુખ સાધન કરવા માટે મારો ઉપદેશ છે. શાસ્ત્રકાં

પણ કહે છે કે, 'રાજેશ્વરી તે નર્કેશ્વરી અને તપેશ્વરી તે મુક્તેશ્વરી

આટલી મજેલી શિક્ષિ શિક્ષિથી રાખવાનું નથી, તેની જે અકાર્ય

થાય છે તેમાંના કેટલાક તો તેં અનુભવ્યાં હશે ? અને તેવાં જે જે

નખનાં સાધે છે. તે દરેકે દરેક નર્કની અસહ્ય વેદના આપવા

વાળા છે. પુર્વે ચાલતીની મુખ સંપત્તિ સમાન સ્પર્ધા તથા કેટલાક નૃપતિઓએ મેલ મુલ્ય કર્યો શા માટે ! શું નેચો મુખ હતા ? આ સંસારના મુખોને અલિન સમગ્ર ગામત્ર મુખ પ્રાપ્ત કરવાજ ઈચ્છાએ ઈમ કયું છે. માટે—

દેવ ધર્મને જે ઈચ્છાવાવે, આપે મોક્ષનું સ્થાન

એવા મુમુક્ષુ પાસે જઈ તું મેલવને શુદ્ધ જાનરે. મમ.

ગોપીચંદ—છવ પડ્યો ભવસાગર માંડી, જેમાં નીર અવાર :

નધીં ધાટને પોત પુરાણું, કેમ તે ઉચરનારે. માછ.

મૈનાવતી—જુદી કાયા જુદી માયા' જુદા સદસ સંસાર.

સત્ય તાવડુ ધર્મ પનાકા, તપ દસેશાં ધારરે. મમ.

કાનિફ—(એવામાં મહેલ નીચે કાનિફ આવી કોધથી)
અહલેક કીધર હમ દુષ્ટતામાં ગોપીચંદ.

મૈનાવતી—(કાનિફને સ્વર સાંભળી દાશી પ્રત્યે) દાશી !
જેને નીચે ગોપીચંદને કોણ પુકારે છે ?

દાશી—(અંદરથી) જઈ બાહ સાહેબ ! (પાછા આવી)
બાહ સાહેબ કોધથી તમ અરેસા ને રક્ત નેત્ર વાળો કાંઈ પાતી
પધારેલા છે.

મૈનાવતી—જન તેને આંકી બોલાવી ગાન તેના વાગ સાદાર
કરી આંકસને સ્પર્શેલાને શાંત કરીએ.

દાશી—વાર બાહ સાહેબ ! આ ચાલી. (નમીને જાય છે
અને કાનિફને બોલાવી લાવે છે. તે રક્ત નેત્રે.)

કાનિફ—કીધર હમ ? દુષ્ટ પાપી ગોપીચંદના હોશ કાચ ઉડી
જાય છે અને પાંદડાની પેરે ફેળે છે.)

મૈનાવતી—(નમીને) પધારો ગુરૂતમ ! જ્ઞાન શાસ્ત્રો અમને
દુર કરો. આપ સદા ચંદ્ર છો જ્યાં કિષ્મ રવિ જેવા કેમ જણાયા
છો ? જ્ઞાનના ભંડાર જ્યાં અત્યંતતા કેમ જણાયું છે ! જેને તમે
દમનાર તે તમને આજે દમે છે એ શું ! પવિત્ર જ્યાં અપવિત્રનો
સંપ કેમ કર્યો છે ? દીપક લઈ નિમિરમાંથી દુર ચાલ્યા તમારો
અનેગાર મળશે પણ તેને તમારા મુરને વાન કરવાનું કરણ શું !

કાનિફ—(કોધથી) પહોંચે મેરેકું ગોપીચંદકું બતાવ્યા, પીછે
સળ જાત આ દુષ્ટકું બેહાલ કિયે બીના ઈર્ષ્યે બનેવાલા નહીં હું.

મૈનાવતી—હાં. હાં ન છેડ્યો પછુ નમાન મુરનું નામ તો કરે !

કાનિફ—મહામા ભલેધર.

મૈનાવતી—(ભલેધરનું નામ સાંભળી બેગાકળી બની) નું માસ પુરે તેનો પાત કયો ? એમ કરવાનું કરણ !

કાનિફ—કરણ્ય ઇતિનાડી કે ઉતરી માતા એર નગર જન એ મુસો જરતી પરિચય રખતેથી. ઇતિસે નગરમેં ભારી ચર્ચાં ચલ રહી. તો ચર્ચાં કાનપર આવેસે યે કૃત્ય કીયા હય. (આં સાંભળી મૈનાવતી મુર્ચીત થાય છે એ જોઈ ગોપીચંદ તથા કાનિફ ગભરાય છે. થોડીવારે મુદિમાં આવવાથી.)

મૈનાવતી—(અણુ વહેવરાવતી) અરે દુહા પુત્ર નેં આ નું દુનું ? પરમ પતીત મુસો નાશ કરતાં જસમિં વિચાર ન કરેં આથી જ મને મુશ્કેલી દર્શાવ નહીં થતાં હોય ? અરે આટલું બહું થયું છતાં મારા હાને કેમ વાત ન આવી ? અરે એ મુર ટ્રેકી દીકરા તને આ નું મુશ્કેલું ? અરે અકામી કરતાં પહેલાં જગ વિચાર તો કરવો હતો ! અરે છુદ્ધી દીન ! હવે ભારી જી રખ થયે ! તારું નકમાં પણ દેહાગ નહીં પડે.

કાનિફ—(જગ સાત પડે) કેહાં તુમ મૈનાવતી નેં ગોપીચંદ, ત્યાં તુમારા પુત્ર હોતા હય.

મૈનાવતી—હા મહારાજ ! આ તુમારી બેનતી હયા ખાઈ માત્ર પુત્રને મુસો માફ કરે (ગોપીચંદ ક્રયે) ગો.પીચંદ ! ઉહ ! આ થોગી-રાજ ને પડે પડ, અને તાજ કરેલા મુનાની માથી માત્ર સર્પ ? દીગિ ને કાય ન પારખી શક્યો ? પાગસ મગીને પંથર સમઝ્યો.

ગોપીચંદ—(કાનિફને પંડે પડી) મારો અપરાધ માફ કરે ! મેં મુર્ખે મોટી જૂઠ્ઠા કરી છે. માત્ર કાયા કાનની ખરાબીતું આ પ-રીણુમ છે. લોકપવાહની મેરલીના નાદે વશ થઈ હું સર્પ, પાપ વા-લીના હાથે સપાયા છું હવે ઉમારો યા મારો.

કાનિફ—(પાછી હાંમેલી) દુર રહે એ દુહા ! સ્પર્શ કરેકે કયા મુજે અપવિત્ર કરને ચહાના હય. અણ રહેસે કયા હોને વાસા હય ? એસા અધર્મ કાર્ય કળી જખત તો કુછ બીચાર ન કીયા ? મેં મેરા મુશ્કા એર લીયે જિના નહીં છોડ્યા.

ગોપીચંદ—માણ ! મુશ્કેલી પ્રપથી જવાની મને ઉમારો.

મૈનાવતી—અરે દીકરા ! અવિચારી દીકરા ! આસ મુખના નાસ કરનારા ! હવે મારી મદદથી તારું શું વળતાર છે ? ફરી પગે પડી તારો અપરાધ અમાવ (ગોપીચંદ પગે પડ્યા જાય છે તેને હસીલી મૂકે છે તેથી) યોગીરાજ ! સાંન ચાચો બાળકના અપરાધ સામું ન જુઓ કાઠી સાથે વેર ન રાખો જનવાનું તે જનનું છે. આપ મારા બાળકને હણુશો તેથી શું આપના ગુરૂ આપને મળજે ? સમજી છે. જરા દીર્ઘ દ્રઢી કરા.

કાનિફ—મ્મા ? સુના કરને વાલેકું છેડા હઉં ! રાગ, પુન કે બદલે પુન નહીં લેને હય ? જળ મેં ક્યું મેરા ગુરુકા પુનકે બદલે પુન ન લઉં ! હયા મેરેકું મૂખ સમજાની હય ? હથી જૈસા નહીં હોગા !

મૈનાવતી—(ગોપીચંદનો હાથ પકડી) જ્યારે તમે નથી માનતા ત્યારે આ બાળક તમને સોંપી દઉં છું. તમારી ધ્યાનમાં આવે તેમ હો. ગુરુજી આગળ મારો શો ઉપાય ! આપને વધારે શું કહેવું.

કાનિફ—(મૈનાવતીની વાણી સાંભળી સાંન પડી) બાલ તેરા નર્મ બચન સુનકે ઝીર મેરા ગુરુકી બકાતની જાનકે મેરા કેષ સમજાતા હય. જૈસા ગુરુજી મીલના બહોતી મુશ્કીલ હય. પ્રાંત ક્યા કરે ? મેરા તરોબજ જૈસા હય બહાં ! (ગોપીચંદ પ્રત્યે) ગોપીચંદ ! તેને ગુરુજીકું મારકે કુવેમેં ડાંગેથે કે કાસ તરફ સો સુનાવ જો પ્રારબ્ધમેં હોવે તો -

ગોપીચંદ—યોગીરાજ ! આપ ગુરુજી મગવાની આરાધા રાખો છે તે ફાગદ છે મેં સમાધીમાંજ ઉપડવી કુવામાં નાંખ્યા છે પણ ક્યાને જોવો સજડ પૂરી દીધા છે કે પવન પજુ અંદર સંચરી શકે નહી. અરેરે મેં દુષ્ટે બહુ ખોટું ગામ દ્યું.

કાનિફ—(જરા ઉચંગી થઈ) તેને મારકે નહીં યજ્ઞા વો બહોત અગ્નિ કીયા. મગર વો કુવેકે પાસ ચલો ઝીર અંદરકી મટી જલદીસે નીલકવાવ. ગુરુ સહીસલામત મીરેગા. ચલો જલદી ચલો ડેર મત કરો.

મૈનાવતી—(ઉપરની વાત સાંભળી આનંદાશ્વર્યથી) શું ગુરુજના દરશન ફરી થશે ? જોમ હોય તો આનંદનો કિવસ.

કાનિક્—મૈયા ગુરુજી દરશન તો પામ્યાએ મગર પુત્રક સંકટમેં
આચ્છેલો વો મેરે કોપસે તો બચા મગર આજી આએ સંબાલના. વો
હનકુ કમી નહી બચાવેચા. જલ્લકિ ખાખ કર ધલેચા.

મૈનાવતી—(ચિંતાતુર ચહેરે) ત્યારે તો આપથી ઉગારો
ન ઉગાર્યાં જેવું છે. શું આપ નહી બચાવી સકો ? મારા પર દયા
લાવો, અને જેમ આપે મારા પુત્રને ઉગાર્યો તેમ ગુરુજીના કોપ સં-
સ્થથી બચાવા નહી તો તેને બદલે મને પ્રાણ રહીત કરો. પણ મને
પુત્ર વિનાતી કરી દુઃખ સાગરમાં ના ધકેલો. આપ તારક છો આપની
આધારે રહેલાને બચાવો.

કાનિક્—(દીન વાણી સાંભળી દયા આવવાથી) માદ ! મન મલ-
રાચો સખ અચ્છ હોમા મેરા પ્રાણ હવ વાંતક તુમારા પુત્રક કંઈ ન
હોમા મગર મેં કદુ દસ તરફ કર સકોએ ?

મૈનાવતી—હાજી આપ જેમ કહેશો તેમ કરવા તૈયાર છું.

કાનિક્—હીક જળ સાત ધાતુ કે સાત પુત્રકા લોકે ,ગોપીચંદકં
મેરી સાથ મેળે.

મૈનાવતી—જલ સાદ કુપાનાથ ? (ગોપીચંદ પ્રત્યે) ગુરુ મહા-
રાજ સાથે તૈયાર થાચો.

ગોપીચંદ—જમ માણી અચ્છા.

મૈનાવતી—પ્રહારમાંથી સાત પુત્રકાં લઇને જાચો અને કામ
જાપ કરી સીમ પાછા આવે.

ગોપીચંદ—જલ સાદ માણ. (કાનિક પ્રત્યે) ચાલો ગુરુરાજ
(ખંને જાય છે અને મૈનાવતી સદયા પુજન માટે સ્નાન કરવા
જાય છે)

પ્રવેશ ૬ કે.

સ્થળ—કામરૂદેશમાં રાજમાર્ગ.

પાત્ર—ગોરખનાથ મહેન્દ્રાચ અને પાછળથી સુખીચી સાથે
સોલવા નીકસેલી મલ્લિકા.

ગોરખનાથ—(ચિડ્ડો) નિરમળ જગ મુકી, ગંગા જળમાં જલ પેહું પાખી.

ચતુર છતાં પણ કોણ જાણે શું, દેખી ગયું દરખી ?

દાક્ષિણ્ય તજી રાજ થાય શું, ઈશ્વરલું નિરખી;

અક્ષાય સુખલું સ્થાન તજી, દુઃખ ધામ લીધું કેમ પરખી ?

ધિક ધિક એવા પંખાને, શું ધારી ગયું ઝંખાને ?

નહીં અહીંનું નહીં તહીંનું રહેતાં. દુઃખિ થશે બટકો.

મછેંદ્રનાથ—(સામાયી આલ જોરનાથને બોલે ચુકકાને) અરે પોકાલ ? કયુ હવર આપા ? ચલ, ચલ. જાકે ઉનકું હધરસે સવ પીજા જાનેકું સમજાઈ (એમ કહી જોરખનાથની પાસે આવી)
 વલ જોગી હવર આપા ? અરે ' તુને હામર દેશકાં કયા કયા નદી સૂની / જામ. જલરી જામ વલ પવિત્ર કાયા અપવિત્ર દેગી. જોગ જામગા, દુઃખ પાવના પીકે બહાન ખતાયમા જોશી મેરી કયા અસી તુમારી હોગી.

જોરખનાથ—(મછેંદ્રનાથનો સ્વર ઓળખીને મનમાં) સ્વર તો મેરા ગુરજ વસા જ હવ. અરરર ! ઉનકી કયા / મગર કીકે દુઃખ કે હવરહી જ મીસ ગયા. અજ મેરા કામ રોતેક. (આસન)
 નમ હતના કયું ગજારતે હો ! દુઃખિ હોતે હો ? તુમ કોલ હો ! હવર દુઃખ હોનેકા કયા સજા હવ ?

મછેંદ્રનાથ—ખાત કર દેર મન લગાવો. અમે જાઓ. જલરી જાઓ કોહકી ડહીપર આઘોએ તો પંખીકી ચાકકે રેક હો જાઓએ દુઃખ પાઓએ જોહમત હિડાઓએ.

જોરખનાથ—કયા, હવર અસા ભુલમ હવ ? મગર કુચ ફિદર નહી. દુઃખ ઉકા ઉંગા, મગર મેરા કામ સાધે બિના નહી જાઈગા.

મછેંદ્રનાથ—અસા કય હામ હવ કે દુઃખ ઉકાનેકું હતના હતગર હુતે હો ?

જોરખનાથ—મેન ગુકા ઓપ મેં આપા હું ગુક મીલા કે જલ ચલા.

મછેંદ્રનાથ—તુમારા ગુકા નામ કયા ? હવર હવ આપાય ?

જોરખનાથ—મેન ગુર મછેંદ્રનાથજી (પોતાનું નામ સાંભળી આશ્ચર્યતાથી)

મછેંદ્રનાથ—કોલ જવ્યા જોરખ ? અરે ! તું હધર બહસે / જાહ તું હધરસે જલરી ચલાવન કા જોગ દેખગી તો મેરી મા-પીકે તેરા હાલ કરેગી.

જોરખનાથ—શીકર મત રંગા ગુરગજ ? એ રંડીઓ કયા જાર હવ ? આપકી આનેકી મરજ હો તો મેં સે જાનેકું નયાર હું.

મહેન્દ્રનાથ—એ છે જાનેલી તેરી ચક્રિ હય તો મેં આનેકું
નૈયાર હું, મગર બહોન સાવચેતી રખતી પડેગી.

ગોરખનાથ—કુછ અંદેશા મત રખો મયો મેરી સંગ ઝખ-
મારેગીઃ (બને જવા માટે છે તેવામાં મહેન્દ્રનાથને આવતાં વાર ધ-
વાથી ઓળવાને નિકળેલી મદનિકા, સાહેલીઆ સાથે તે રથગે આવે
છે. બન્નેને જના જોઇ.)

મદનિકા—(શખિયા પ્રયે) 'જુગ્યા જુગ્યા બને' / સ્વામિ
તો ગેલા જોગદાની સાથે જના જાણાય છે ને શું /

વસનિકા—મદનિકા બેન ! વિચાર કરવાનો આ વખત નથી.
આપની મંત્ર ગોળી ફેંકેા અને છીડી જતાં બંને પખીને હેઠાં પાડેા.
જુગ્યા જુગ્યા નદી સમિપ 'હોંબી ગયા' લાગે છે. નદી ઉતરી જાયે
તો હાથ ધસનાં ધર જતું પડશે.

કામકળા—મદનિકા બેન ! વસનિકા ઠીક કહે છે. લોક મું-
બક મુકા કે આકાશ પાત્ર આંદી આવે. (મદનિકા મંત્ર બોલે છે
પશુ કાંઈ કરી ન લાગવાથી અને બંને જાણુ નદી ઉતરી જવાથી
મદનિકા મુઝા ખાઈ જતીન પર પછડાય છે, તેને સાથે આવેલી સ-
ખીઆ મુઝીમાં આજુવા ઉપચાર કરે છે.

પ્રવેશ ૭ મો.

સ્થળ—અધરાજામાં કુંવે.

પાત્ર—કાનિક, ગોપીચંદ અને ગણધર.

ગોપીચંદ—(કુંવા પાસે આવી) ચોગીરાજ ? આ જ કુંવે, કે
જેમાં મેં પાપીઆ આપના યુર મહારાજને નાંખી દીધા છે.

કાનિક—અચ્છા. (કુંવાના કાંઠે ઉભા રહી.) મુઝા મહારા-
જ આદેશ.

ગણધર—(કુંવા અંદરથી) આદેશ કોન હય બચ્ચા.

કાનિક—આપના ચરણ કમળ સેવનેવાલા શિષ્ય કાનિક.

ગોપીચંદ—મહારાજ ! સ્વસ્તો ચોગીધર ગણધર નાથજી જો-
વાજ લાગે છે. જાણે બહુ દુરથી બોલતા હોયની કેમ જાણાય છે.
હજુ તેજીને છવતા જાણી અજાણ્ય થઈ હું.

કાનિક—(ગણધરનો સ્વર સાંભળી ખુશી થતા) વહ મુઝા

કું કયા જાનતા હય ! તો સનુખ નહાં પશુ દેવાંથી હય જાનતા
 નય જાણિત દીરાં હય. તેરી મુખર્થે જોર કચ્ચે કાનકે લીયે તેને અ-
 કાર્ય કીયા હય. દેખ ! અબ તેરી સમજા જસમે તુને મુરજીકું ડલા
 હય. દાંસે આપસે આપ ઉપર આકે તોરકું દર્શન દેઆ. (જો સાંજાળી
 ગોપીચંદ જરા ભય પામે છે તે જોઇ) તુમ મહારાજો મત. તેરા
 પાલ પાકા ન હોઆ. તું હીમન રખ ને મેં કંકુ અંસા કર. ચલ.
 પહેલા મુવજીકું પુતલા લે આર કુવે કે પાસ જા કર મુરજીકું આદેશ
 કર. અંદરમે સ્વર આવે પદાંતે પુતલેકી પાસમે દૂર દડ જના. ઉસ-
 મેં નજરન કરેઆ તો દુઃખ પામઆ. તો દુઃખ દૂર કરેકી બાજ મેરે
 દાય ન રહેતી.

ગોપીચંદ—અહુ સાર મુરરાજ ! (પહેલું પુતળું કુવાળા કાં-
 ઠા પાંચ મુકી.) મુરજી આદેશ.

જાલંધર—(અંદરથી) ખેન હય.

ગોપીચંદ—(પુતળાંથી દૂર રહી) હું ગોપીચંદ.

જાલંધર—(જરા ઉપર આવી) જલખલ કે કસમ હોઆ.
 (મુવજીકું પુતળું જાળી કસમ થાય છે તેથી કાનિક પ્રવે.)

ગોપીચંદ—શું હું પશુ આવી રીને કસમ થઇ જાત ? શું
 મુરજીની અજાન સકિત ! મેં પથર સમજા કેંટી દીધા ! પિંકાર
 પડો મુજને.

કાનિક—અબ તુમ મુરજીકું આજીવ રેલ.

ગોપીચંદ—અહુ સાર કૃપાળું. (જાલંધર પ્રવે.)

આવ્યો ચરમે હું નાથ, મને ત્યો જાણી.

સરખાસતને સરખ સખો, ક્રેધને નસાવી,

પહેલું પુતળું જાળી મયું, કેખી ચરધરે તન,

મોટા મનના મહંતજી, દેખ ન સખો મન,

કાનિક—અબ દુસરા રપાકા પુતલા રખ.

ગોપીચંદ—(કુવા કાંઠે પુતળું રાખી આવી છેડેથી.)
 મુરજી આદેશ.

જાલંધર—(જરા ઉપર આવી) ખેન હય !

ગોપીચંદ—ઝાહ જાણાનો રાખ ગોપીચંદ.

જાલંધર—અરે જલખલ કે કસમ હો જાણા. (બીજું પુ-
 તળું જાળી પાપ થાય છે તેથી મહારાજ.)

ગોપીચંદ - અરે કાનિકજી મહારાજ ! આ પુતળું પણ જાણીને ભરમ થઇ ગયું હવે મારી શી દશા ?

કાનિક—મન ગભરાયો. તુમ તુમારે ગુરજીકું અજાણું ગુનરા કો.

ગોપીચંદ—હીક, બીજું પુતળું બળી ગયું. રહે ન ધીર મુઠ્ઠા દાગ દયા મુઠ્ઠા પર કંઈ કરી, ઉમારો દે નાથ.

કાનિક—અજ નિસરા ત્રિગિકા પૂતલા રખ.

ગોપીચંદ—(ત્રાંચાનું પુતળું ક્યા કંઈ રાખી દુર ખસી.)
અરજી આરેય.

ભક્ષક—(જરા હિંચે આવી અંદરથી) કોન હવે !

ગોપીચંદ—આપનો દાસ ગોપીચંદ.

ભક્ષક—જાણજણ કે કામ હોગ. (પુતળું બળી કામ થાય છે તેથી ગભરાઇ કાનિક પ્રત્યે)

ગોપીચંદ—કાનિકજી મહારાજ ! હજી ગુરજી મહારાજનો કાપ સાંત ન થયો !

કાનિક—મન ડર સજ અજા હેલ્યા તુમ તુમારી અજા આજી રાખો.

ગોપીચંદ—(ભક્ષક પ્રત્યે.)

ત્રીજું પુતળું જેમ બાંધ્યું, તેમ બાંધે મુઠ્ઠા તન.

ચોવન વસતી ચોવના, મુઠ્ઠાકિયુ થામે પતન.

કાનિક—અજ ચોવા પુતલા જસતજા રખ.

ગોપીચંદ—(જસતનું પુતળું કંઈ રાખી દુર ખસી આદેશ શ્રી મહારાજ !

ભક્ષક—(પહેલાથી જરા હિંચે આવી અંદરથી) કોન હવે !

ગોપીચંદ—આપનો દેહી, પાપી ગોપીચંદ.

ભક્ષક—એકદમ જલ્ય ગલકે કામ હોગ. (જસતનું પુતળું બળી કામ છે અને ભક્ષકનો સ્વર નહક નહક આપનો સાંભળી)

ગોપીચંદ—(ગભરાઈથી) કાનિકજી મહારાજ ! જેમ જેમ આદેશ કહે છું તેમ તેમ ગુરજનો સ્વર નહક નહક સાંભળાનો ભય છે. ગુરજ ચોરી વારમાં ઉપર આવશે એમ મને તો લાગે છે અરે હવે શું થશે ? મોત નહક આવ્યું ગુરજ ઉગરવાનો ઉપાય બતાવો. મુઠ્ઠાકિયુ. ગભરાઈ છું.

કાનિફ—અરે વાહ ! ક્ષત્રિ હોઈ મરનેસે કરતે હિં ? જરા હીંમત રખો. કાર્યમેં મરે રહો. સજુરીકા રૂળ મીઠા હવ તો તુમ ક્યા નહીં જાનતે હો ?

ગોપીચંદ—(નિરાશ વદને) ચોથું પુતળું બાળી ગયું વીતા સુધરે કાજ;
શાંત થઈ સેવક તથી, રાખો લાલછ લાલ.

કાનિફ—અમ પાંચતમા પીતલકા પુતલા રખ.

ગોપીચંદ—((પાંચમું પીતલનું પુતળું કુવા કઠિ સુકી દુર ખસી.) આદેશ.

જાલધંધર—(પહેલેથી જરા ઉંચે આવી અંદરથી કોન હવ ? પડી પડી કોન હવ ?

ગોપીચંદ—આપના ચરણને ચાકનાર સેવક ગોપીચંદ.

જાલધંધર—ગન પાપી. જલ્મવલ્લિ ભરમ હોમન. (પીતલનું પુતળું બાળી ભરમ થાય છે તેથી મહારાજને કાનિફ પ્રત્યે.)

ગોપીચંદ—અરે આ પાણુ બાળી ગયું ? કાનિફ મહારાજ ! શું મને હજો હજ વિશ્વાસ આપી આપના ગુરુ પર ગુનરેલા ભુલમનું વેર લેવું પાવું છે ? અરે ! આમ કરવું શું આપને યોગ્ય છે ? આપના કર્મ પર્મ વિચારો અને યુક્તિ પ્રયુક્તિ કરી ગુરુના પ્રપથી ઉગારો.

કાનિફ—મહારાજે હો કયું ? પૂરવ આર ક્ષત્રિય પુત્રકા વહ કામ હવ ? કરના થા તો કરના નહીં થા જેસા બાવે બૈસા રૂળ મીઠે. અમ મહારાજનેસે આર કરનેસે ક્યા હોગા ? મન ધીર રખ આર તેરા કાર્ય ચાલુ રખ. ધંધર કુપાસે સજ અચ્છ હોગા હીંમતે મદદ, મદદે ખુદા.

ગોપીચંદ—(ધસધસતે પગે.)

પાંચમું પુતળું જેમ બાલ્યું, તેમ બાલ્યું મુજ અજાન;
તછ શરીરની લાલસા, ધરં આપનું ધ્યાન.

કાનિફ—(અમ લોહોકા પુતલા રખ.

ગોપીચંદ—(લથળતે પગે કુવા કઠિ લોખંડનું પુતળું રાખી દુર ખસી) ગુરુ મહારાજ આ દેસ.

જાલધંધર—(પહેલાં કરતાં જરા ઉંચે આવી) કોન હવ.

ગોપીચંદ—(જરા લમ લરેલા સાદે) આપનો સિંધ ચવા હજનાર દુશ્મના ગોપીચંદ.

જાણીએ—જાણી જાણીએ જાણી હો. જાણી. (હાથમાં પુતળું જાણી જાણી માથે છે તેથી ખડું મજામાં કાનિફ પ્રવે.)

જોષીચંદ—અરે કાનિફ મહારાજ ! પુતળાં તો જાણી જાણી જાણી થયાં હવે ઉઘારવાની આશા શી ? અરર ? આપે આ શું કર્યું ? મહારાજા મર્મ આવી પ્રપંચ ! (નિસ્તેજ મુખે) મારી ક્યાં મનિ ફરી કે હું આપના વચન પર વિશ્વાસ રાખી આપની સાથે આવ્યો.

કાનિફ—જરૂર કર્યું મહારાજા હવે ! હમ કળી વિશ્વાસ ધાની ન હોવા. જરા શાંત હો. ધીરજ રખ. ફેર ચૂકકું બિનની :૨.

જોષીચંદ—(નિરાશ વદને)

હું પુતળું પરજાણું, ઉભો છું પોકાર
સરણ ચરણ હું આવીએ, મારો કંકરો પાર.

કાનિફ—જોષીચંદ ! અજબ જાકે ખુદ ખડા રહે; એર આદેશ કર અંદર કોન હવે પુકારે જાણ કહેના કે મેં તુમારી બકાલાલીકા પુત્ર જોષીચંદ ના. :૨ મન રખ.

જોષીચંદ—(ચરખર તે પગે) મહારાજ ! શું હું ત્યાં જાઉં ઉભો રહું ? શું પુતળા જેવી મારી દશા કરવી ધારી છે ? એમ શું કહે છે. તે કરતાં લ્યો આ સમસેર ! કંઠે વાહી તમારા ચૂકકુંને દુઃખ દીધાનો બહાનો લ્યો પણ આમ કરી મારી પાસેથી વેર ન લ્યે.

કાનિફ—તુમ નિર્ભય હો. શોચ મનકારો, મેરેપર નહીં તો જાતકતી કાપરજા રાશા રખ. તેરેકું કુલ હોનેવાસા નહી. સંદેહ મન રખ. દનિની જામન ના.

જોષીચંદ—(નિરાશ વદને જતાં જતાં મનમાં) અરે ! આતો ફસાયો. વિચારો દોરાયો. મહુશની બકિતએ ખેંચાયો. અને કાળે આંધી આવ્યો. હવે કર્યું શું ? જો હું તેને હણી ચાલ્યો જાઉં તો તેની વાર શુભ ફાઈ કરે તેવું નથી. પણ એક અપવાદ વાદળ દૂર થયું નથી તે પહેલાં આ ખીલું અપવાદ મઠી મારી આપકાનિ નિમર પ્રસરી જાય પછી મારે જાતમાં બટકાવું પડે એવો પછી જવાતા મુખ્યા જેવુંજ મણાય. ત્યારે અત્યારે અને આવી દશામાં મોતના મિજમાન થયું શું ખેડું ! ખેર જો જાણું ફરી તે થશે. (એમ વિચારી કુવા કાંઠે જઈ) આદેશ ચૂકકું મહારાજ આદેશ.

જાલધરે—(છેક નજીક આવી અંદરથી) કોન હવે ? બેર બેર કોન પુકારતા હવે ?

ગોપીચંદ—આપની ભક્તભક્તી, આપના ચરણની દારી, અને આપના દર્શનની પામી મૈત્રવનીનો અભાગીયો પુત્ર ગોપીચંદ.

જાલધરે—ક્યા અબીનક વો છના હેવ ?

કાનિફ હાઇ આપજી કૃપામે છના હવ.

જાલધરે—(દાનંદાચર્મથી) ઝંસા ! (ગોપીચંદ પ્રત્યે) જાણ્યા બધ્યા અમર હોય કોટ્યું કહેનાની સાથે ક્યામાથી પ્રકાશ પ્રગટ થતો જોઇ ચમકી કાનિફ પ્રત્યે)

ગોપીચંદ—અરે કાનિફ મહારાજ ! આ મું ! કુવામાંથી અહમ પ્રકાશ શો ! (એવામાં પદ્મિ આવ છે તે સાંભળી અજબ-બીધી.) અરે ! વળી આ પાછો પદ્મિ શો ! આશો ચમકાર ! (એવામાં કુવો ઉડી જઇ તે સ્થળે સમાધીમાં બેઠેલા જાલધર સહીત પર્ણકુટી થઈ આવ છે.) આ બનાવ જોઇ ચમકાર પામી મનમાં) અરે આ શો અજબ ફેરાર ! ન મળે કુવો કે ન મળે તેલું નિશાન !! વાહરે સુરજ માહારા તમારી પ્રવળતા ! અરે ! આવા સિદ્ધ પુરુષનું મેં મુર્ખે અપવાદ નાખી અપમાન કર્યું ! સોનાને સ્થામતા લગ્ગરી ! હીરાને બિરોર માખો ! પિકાર છે મારી મંદમતિને ! બસ ! અજબ ગરજના ચરણનું ચરણ મૂકી, તેમની અસ્ત વાધીલું પાન કરી, તેમના જેવી સિદ્ધતા મેળવી, મારા આત્માને અખંડ ત્યોગિમાં મેળવીશ. (એવામાં કાનિફ આવી ખમો હલાવી).

કાનિફ—ક્યું બધ્યા ગોપીચંદ ! ક્યાં બિચાર કરતા હવે ? જાણ્યા બિર ચલો સુરજકા દર્શનકું.

ગોપીચંદ—(કાનિફને પગે પડી) મેં ઉલ્લંઘનમાં જે કાંઈ આપને અપરાધ કહી અપમાન કર્યું હોય તો માફ કરશો. આજે આપે મોટો ઉપકાર કર્યો છે. આપે કરેલા અનહદ ઉપકારનો બદલો-કું શી રીતે વાગીશ ! મહેતા મોટા મનના હોય છે તેની મને આજે પુરે પુરી ખાતરી થઈ. ચાલો સુરજનાં દર્શન કરી ચર્મ ચક્ષુને સફળ કરીએ.

કાનિફ—હાં, ચાલો. (બંને જણ પર્ણકુટીમાં જઈ જાલધરને અભિવંદન કરે છે મોટી વરે સમાધિથી મુક્ત થઈ આંખ ઉ-

ધાડી બન્નેને નિરખી. કાનિક પ્રત્યે)

જાલધર— જગ્યા ! તું ચો કહારો ! તું મેરા વહ મતાંત
કહારો પાયા ! જ્યાર વહ ફેલ હય ?

કાનિક—ગુરજ મહારાજ ! મેને આપણ દેવાસ મહેંદ્રનાથજી
જમાનકા મુખમે સુના. મુનકે બહોત રંગ દુવા મગર વહ તાપકી
શિખાણીકા પુત્ર જોખીચંદ જોજી કે ખેર લેનેકા મિચ્યાલે કીયા. મગર
મૈનાપનિકી આજે બાપ સુનકે મેરા કોષ સમ ગયા. હસમે આપકા
કોષમેં જમાનેકા બચન કે કે કપિર લાગા આપકી કૃપામે યુક્તિ કરેકે
આપકા ઓપમેં હનકું જગ્યાયા જ્યાર પરમ પુન્યશે આપકા શીર દર્શન
પાયા.

જાલધર—(ખુશી) વહ વાહ ! તેને વચ્ચે હીડયુક્તિ કીયી. સાપ
મગ નથી જ્યાર લકડી ફડી નહીં. પન્ય હય તેરી છુધ્ધીકું. તેરા વહ
હન દેખકે મેં બહોત ખુસ દુવા (જોખીચંદ પ્રત્યે) જગ્યા જગ્યા ખુસ
રહેલ. માતાકી આજામે રહેના, પ્રભુકા બાજન કરના, જ્યાર નિતિ
ગીનેમં ચલના પ્રગટકં અલસ ધનસાક દેના. જે કર્મ કરના તો પુરી
તપાસ કરેકે કરના હસમે પિંજડીસેં પસનાના ન પડે. જગ્યા આનંદ
રહેલ તુમારી માતાગડકું મેરી આસીસ કહેના. જો દર્શનકી છજા
શાય તો બેગના.

જોખીચંદ—સુત્રો જાલધર આપ નિગરનજી કો રાહ.

નાથ નિરજન ધંગ મમ અરજી છ, નં શિવ આપ મુક મેરા

ઝેલાં ખાતાં જાત ને આજે, નટ મનં આગે સાગ.

નારી જગતમાં વિચતી વેલીછં, ત્રિબુવન તેમાં રચુ મોર્ધ,

માત નાન લગન અને ખાતા, ભુડા દમિ સર્વે કોર્ધ.

સગ અને અલિમાન જે બન્નેછ, નકે તણા દેનાર સહી;

આ જૂમંજામાંથી જાતાં, સાથ આવે કોર્ધ નહીં.

આ સંસાર છે દુઃખનો સાગરછ, જેમાં છવજ સંલ કરે;

કાળ બોર્ધ ફરેતો રે' કીનારે, આવી જોખિંતાં પ્રાણુ દરે.

આ દેહ છે બધા બધા, મેં તજો સગ ને ધધા;

સંસારનો જોડો ફરો, મને હવે ન લાગે પ્યારો.

ઝેલાં.

આ સંસાર છે ચોપડ બાજી છ, છવ સોમટાં રમે રમે;

સોમટી હલુવા દાવ વિચારે, તેમ કાળ ચિર નિત્ય લમેં

આ કાળની જોડી માથાછ, જેવો કપી માનીતો થડે;

હસ વાગ્યાં ડુહી જાતો, તેમ કાપાનો નહીં ધોડ
 ગદ્યા વિન્નુ સંકર દેવાજી, એ જાણેથી કાણુ વડુ;
 તેવાને પણ કાળે ધેર્યાં, તો નૂં તેથી કેમ જમ્યું.
 ભગ્ન તમારો નારો; નમ વિષુ ન કે આધારો;
 નવ યોગમાં કાંઈ નક્કરો, લાગ્યા જગત યોગ પ્યારા.

ગ્રામી.

જાણેધર—પારા ખરસકી ઉમર તેરી. એ રાઢ.

યોગન વચમાં એ નહીં સોઢે, જાણે જગત તુમ રાજ કરેડ
 તુમ રાજ સુખકે હો બોક્તા, કેસા બનેગા ભેગ;
 ધર્મ સાધી તુજ નિજ રહેકે, કામ સંકિત અનુયોગ.

ગોપીચંદ—ધર્મ સાધુ કરી ધરમાં રહીને, વિન ન રહે નિજ કામ;
 કર બેઢીને કાં કિંતી, ગુરજ સુધારે કામ.
 તમે ગુરુ હું ચેસી તમારો, શિરપર માસ હાથ ધરો.

જાણેધર—તુજે શિખ ન કરે કદાપી, ક્યું તું પડત હવ પાય;
 જાણે સુખસે રાજ કરે તુમ, ભય ન ધરો ઉરમાં.
 ભગવા સે ક્યા ભવભય જાના, શ્રદ્ધ ભાવે વૈરાગ્ય ધરો.

ગોપીચંદ—ભગવામાં ભગવાન વસે છે, ગુરુ દેવનો દેવ;
 આપ તારો બીજાને નારો, કહ તમારી સેવ;
 હવે સંગ ન મુકે તમારો, વિનગી શિવકાંડી શિખ કરેડ.

કાનિફ—ગુરજ મદારજી ! ઉનકી મરજી બેખ લેનેકી હવ
 ક્યું ના પાડના ? જીવ તરને કે વાસ્તે ચડાના હવ તો અપને ક્યું
 મજદ નકી કરના ? અપના તો કિસી કામજી હવ.

જાણેધર—ઉનકી બેખ લેનેકી મરજી હવ તો મેરેક કુજ વજે
 નહીં હવ મમર ઉનરા વાલી વારસ, સગાં સજી, ઔર હરેક પરિવારકી
 મંજુરી લાવે તો મેં યોગ દેનેકું તિયાર હું, છુપા યોગ દેનેવાલેકી
 જગમેં ફેરી ફજેગી ઔર બવાઝ હોના હવ જો તુમ જાનતે તો
 હોને ? પાલી ક્યું હવે કાન ઔર ફજેત હોના ? સજી રજમેં
 ગોગ દેનેવાલા ઔર દેનેવાલા દેનું સુખ સમા લીસે રહેના હવ.

ગોપીચંદ—યોગેડ ? આપની સખળી વાત સાંધી છે, અને હું
 તે માન્ય કહું છું હું સર્વને સંતુષ્ટ કરી શિક્ષા લઈ આવું તો કેમ ?

બાલકેર—તો તો કુછ અરમ નહીં જાણ્યો, અપના કાથે
અપનાંદસેં જાન લાગ્યો અમ અમારે અસલ આશરમેં જાતે કમ.
તુમ વહાં આના.

ગોપીચંદ—જલ્દુ સાર કુપેસ. (સર્વે ગમ્ય છે.)

અંક ૧ જો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ—રાણી વાસ.

પાદમર—પાદમરે, મનોદમા, પ્રેમકળા, શશિમુખી અને દાગી વિગેરે.

પાદમરે—(નિસરા વહવે) અરે ! પતિ પતિ, તમે કયુ તમ-
માં આ શું કર્યું ? અમારા પરનો રનેદ કેમ વિચારી દીધા ? અમારી
એવી શું અવગણના આપના લક્ષમાં આવી કે આપે આમ કર્યું ?
શું આપે આ યોગ્ય કર્યું છે ? અમેને કેના આધારે મુકી ચાલ્યા ?
અમારી દયા તો ન આવી પણ પ્રગ પીડ નરેં કલ ન દીધં '
અરે દેવ અમારા પર આ ઐકર્મિક આ જો ક્રોધ !!'

મનોદમા—અન ! એમાં સ્વામિનાથનો વાંક છે ! એતો
મારુંએ પોતાના મન મમતુ કરવા આમ કર્યું છે. થર કાટું ત્યાં
ચીમડું ક્યાં દેવું ? વાડેજ બીજામાં ગળવા માંડ્યાં ત્યાં ટેપ ખેને દેવો !
દાકરને આપ કુખ દે તેની ફરીવાદ ક્યાં કરવી !

પ્રેમકળા—એ પુતલની વેરણેજ આપણા પડ પૂંક પૂંક વેર
લીધુ છે. રોજ પાસે બેસારીને કાન બારબી હતી ને દાકરને ભેગી
કર્યો ત્યારેજ હવે જાંપી. મરવા ભાંપ સુધે છે પણ આણું પાણું ક-
વામાં ચુક છે ? કેવી કેરી નાચકુ ! ભેગા વિશે તે દાકરે બે બાસ
કહેલાં તેણેજ આજે સાદુ વાળ્યું. દીક છે. હું પણ ભેગી છું કે દવે
ને કેવી જાંપીને ભેગે છે !

શશિમુખી—જુઓને, જે દાકરનો ભેગદાને નાસારી મુક્યો
છે ત્યારતું ને પેટ બરીને ધાનજ ખાય છે ! ને નિગને હોંધે છે !
જરૂરેજ જગ વાચકની દરકાર મુકે છે ! આ જવ આપણી આંતરડી
બળે છે નો તેની કવો જવ બગશે.

પારમહે—બેનો ! ક્ષેમાં માછને શું કરવા હેય હો. છેલ્લા આપણા નસિમજ ક્ષેવાં ત્યાં ક્ષે શું કરે ! પરમજ જેવાં ક્યાં તેવા આ કવમાં મોગવવાં.

મનોદરમા—બેન ! તમે તો સદાય મોળાં ને મોળાં રહ્યાં તમને તો ક્યં ડોસલની જરાયે અવશ્યક આવતો નથી. કોતો મહા પડેલો મેલી માયા છે. એને કાપી ન સમજતાં.

શશિભુખી—તેણેજ આપણું નહ ક્યું છે. જે શુંગરમાં મમ તેને ક્યંદમ વેરાય શી ! વેરાય ઉપજવાનું કંઈ કારણ ! આધિ, બ્યાધિ ને ઉપાધિની પિણા વિના વેરાય પ્રવેશ કરતોજ નથી.

પ્રેમકળા—અરે ! ક્યં જેમણે પશુ કંઈ વિચાર નથી ક્યોં હોય ! એની જમાતમાં એક ન વધ્યો હોત તો ક્યું શું બમડ્યાનું હતું ! ઉપરથી કુપજાશિને છેલ્તાં ક્યં પાપીને કેમ દયા ન આવી ! અરેરે હવે આપણે જન્મારા સી રીતે જરી !

મનોદરમા—દેખને તે દયા હોય ! મરનારને કંઈ ઉચ્ચનારનો ભય હોય ! પારડી પીડાની કાણુ પંચાત કરે. નાથ, આવા કુશિઆર છતાં કેમ મોળવાઈ ગયા !

શશિભુખી—કેમ જુસો છે બેન ! ભય કેને નથી જુસાવનો સાધુસામાં સપડાયલા સાપને પશુ માલીના મેષાતા વાસણમાં લાચારીથી પેસનું પડે છે. કાપને તામે થઈ કુખને વસ પડ્યા કરતાં જેમ ચૂકણ કરી કૃપા મેળવવી એમ પારીનેજ ક્ષેમભણે આમ ક્યું હશે !

પારમહે—હસિભુખી બેન, તારો સંકરપ ખરો લાગે છે. ક્ષેમ હશે તો જરૂર સ્વામિનાથ પાછા મળશે. (ક્ષેવામાં દારી અંદરથી)

દારી—મોજનનો સમય થયો છે મારે માછ સર્વને બોલાવે છે.

સર્વે—બહુ સારૂ. જા, આ આન્યાં. (સર્વ જાય છે)

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ—ચંપાવતીનો મહેલ.

પાત્ર—ગોપીચંદ રતનાદે દારી ને પાછળથી ચંપાવતી.

ગોપીચંદ—(ચંપાવતી મહેલ પાસે આવી દારીને જરૂરે ઉમેલી જોઈ)

રતનાદે બાંદી બિજા ધરમની લાવના એ રાહ.
મમ બહેનની બાંદી, મહેલથી નીચે અહીં આવને;
નહીં ધન દોઢત માંયું, બિજા ધરમની લાવને.

રતનાદે—નહીં તું બાપની સંખેલી બાંદી, મુખથી બોલ સંભાળ;
કાલુ બેન તું કેનો બાઈ, ઉંડે બદનમાં જાળ,
બેગી, છુલુ બરાવું તારી ખાલમાં.

ઝાપીચંદ—નહીં કોપ કર બાઈ જરા તું, સાંભળ મારી વાત;
બોલા કાળે કિંમત આપી, લીધી મારે બાપ. મમ
માલ ખાઈને બનિ મસ્તાની, કડવા બોલે બોલ;
પ્રથમ સમય તું યાદ કરીને, કર દીલમાં તું તોલ. મમ

રતનાદે—બહુ જોયા તું જોયા જોગટા, કરાવે શું તું વિચાર;
નતો હોય તો જ તું અહિંથી, કંઈ સમ દરિયાદ. બેગી.

ઝાપીચંદ—ચાંત ચર્ચ તું યાદ કરી લે, ન પર મનમાં રીસ;

રતનાદે—બહુ બોલ નહીં બાપા તુંલે, કપાવું તારું શીસ. બેગી.

ઝાપીચંદ—મુજ સીરને કાલ લગાવા, કોઈ નહીં જગમાં નયો;

(મધ) જ બેન જ. અને કૃપા કરી આ વાત મારી બેનને
જણાવ. (દાસી અંદર જઈ ચંપાવતીને બોલાવી લાવે છે. આવતાં
આવતાં.)

ચંપાવતી—દાસી, એ તું શું કહે છે ? મારો બાઈ તો એના
રાજમાં રાજ કરે છે. તે વળી આંહી બેગી વેશે 'ખાંધી' ? જ જ
માડી ! કાંઈ જુલતી હાથ. એને તે શા સારૂ બેગી થવું પડે ?

રતનાદે—બાઈ સાહેબ ? આપ જોયા પછી મને જે કહેવું પડે
તે કહેજે (એવામાં જ્યાં ઝાપીચંદ ઉભો છે ત્યાં બને આવે છે
એટલે) જુઓ બાઈ, આ ઉમેલા બેગીને પારખા.

ઝાપીચંદ—બેન ચંપાવતી ? આ બેગીને બિજા આપે.

ચંપાવતી—(મનમાં) સ્વર, રૂપ, રંગ, ઉમર અને કાંતિ એ
સર્વ મારા બાઈ સમાનજ છે. પણ તેને જોય લેવાનું કરણ શું ? શું
એક સુરતના અનેક માણસો! જગતમાં નહિજ હોય ! જે બીજે હોય
તો તે માઈ નામ ખાંધી જણે ? માટે દાસીનું કહેવું કાંઈ ખરૂં હોય
એમ જણાય છે.

દાસી—(ચપાવતી, ગોપીચંદ સાથું નીરખા સંકલ્પ વિદ્યમ્બ
કંતી હતી ને) 'બાઈ' ! તારા વિચારમાં પડ્યાં છે ? કેમ કાંઈ ક્યારાખ
વંદે છે કે નહીં ?

ચપાવતી—હા ! જાણુ છે તો તેમજ પણ ક્યારે વચમાં તેણે
આમ કાંઈ ક્યારે ને વિચારમાં દુઃખીયારું છે.

ગોપીચંદ—(મિત્રા ન મળવાથી અને વાઙ મવાથી) કેમ
એમ મિત્રા આપે છે કે નહીં ?

ચપાવતી—અરે બાઈ ! ને ક્યારે વચમાં આ કુ ક્યારે ? (ક્યારે
કદી ગોપીચંદને કહે વચમાં આવે છે. ગોપીચંદ પાછો દોડે છે તેથી)
બાઈ ! ઘેર તો મારાથી પણપણ અમલ નહોતો અને આજે આ કુ ?
કુ ? કુ ? આંધી આવી ક્યારે મારા પરની મમતા મારી સાથે મોકલી
દીધી ? ક્યારે ને આમ કહે છે ? આવો મહેલમાં પધારો અને આ
કેમ કહે મિત્રા બળતી જાતીને બેખ તજ સાંન કરો.

ગોપીચંદ—એન ! જેને મેં તબાં તેને હવે કરી મોકલું
કરી શકું તેમ નથી જાહેરી મીજ કરી મોકલી એ ઉત્તમ જાનને
માન્ય નથી.

ચપાવતી—પણ અજાણીજા ? હવે તો કહો અવસર છે.

ગોપીચંદ—આ વચમાં આજેક્યારે આવી લાગ આપે છે.
આજ વચમાં વિદ્યાદેવી વસ થાય છે. કુમળી યાત્રીને જેમ વાળીએ
તેમ વળે છે તેથી રીતે મન પણ આ વચમાંજ સ્થિર રહે છે. હરેક
કામને આ વચમાં પાડેલો અજાણસ મોટી વચમાં ઉપયોગી થઈ
દીક્ષમાં કાંઈ જાતલું દુઃખ ઉત્પન્ન થતા પામતું નથી. કેને ખબર છે
કે સમય કેટલો બાકી છે ? મારે ક્યારે ને કામ અને લાભ તો મમ.

ચપાવતી—બાપુ ! બાળામમથી મહસ્થામમમાં આવવા લાગક
થયો નથી ને પહેલાં મેજામમ રો ? મેજામમમાં પ્રવેશ કર વચમાં
મવાય ને જાહે છે ને ? બાળામમને મહેલો મેજા મહસ્થામમમાં પ્ર-
વેશ થતાં તે તજ દેવા પડે છે. મહસ્થામમના વિકારો શાણાને સ-
નાવે છે, મજુર છે મુકાવે છે, કમલાને કુખાડે છે, નિનિવનને નિચો
પાડે છે, અને ધર્મિયનું પરિણામ થાય છે. મારે મહસ્થામમ વિત્યા
પછીજ મેજામમ. મહલો ક્યારે સમિતિનામિતું કહેવું છે.

ગોપીચંદ—ખન ! કેમ જાણું કે આ દેહ ચંતુ આશ્રમ ભો-
ગવા ટકી રહેશે ? ધરીનો લક્ષ્મી નથી ત્યાં ક્યાંય સમજી વાન સી !
ગોઆશ્રમ દરેક વયમાં મૂકી શકાય છે. એને માટે કાંઈ જાનનો પ્રતિ-
બંધ છેજ નહીં. ખરો વૈરાગી પુરુષ પોતાની ક્રતાથી વિરમ દુઃખે
પણ કમતો નથી. તમે જતાવ્યા તે સંઘર્ષાં કારણુ વર્ગ મનવાગાને
માટેજ છે. લઘુ વયમાં યોગ મહેલા રૂપિયા જગતમાં મહત્વના મેજવી
પોતાનું નામ અમર કરી ગયા છે ને તમારા સાંભળવામાં તથા જાણુ-
વામાંતો છેને ?

ચંપાવતી—એતો હાક. પણ પેલી નવ યૌવનાઓને શુદ્ધ માના
નારા વિયોગ દુઃખથી કેવાં દુખી થશે, યૌવન જાગમાં ઉજ્જલી કુવતિઓ
મહત્ત પિત્રથી કેવાં અકાર્ય કરશે, ને તે આથી જગતમાં નારી કેવી
અપકિર્તિ થશે. તેમ સંભળું અને પ્રગલ્ભું શું થશે, તેના કાંઈ વિચાર
કર્ષો ? આમ ઉદ્ધતાઈ કરી જાપની અક્ષય કિર્તિ ઉપર મેંસનો ક્રોધ
ફેરવા શા માટે તૈયાર થયો છે ? મુખાઈ છોડ ને આ વેશ તજ મ-
મજ ધર પાછો જા.

ગોપીચંદ—આ સંસાર સાગરમાં માત પિતા વિરેષિ સર્વ સ-
દોષર મોહમાં રૂપે છે. આ જીવ રૂપી કસેવરમાંથી જ્યાં સુધી ભક્ત
મગશે ત્યાં સુધી વળગી રહી. ભક્ત ખુટતાં ખાલી થઈ ગયેલા જોખાં
સામે જઈ પણ વક ક્રિયથી નિરર્પણ નહીં. સ્ત્રિઓ નકંના કારણ છે.
જેમ જેમ તેના ઉપર વધારે સ્નેહ રાખી તેના રાગ રોગમાં મગ્યા રહીએ
હોએ તેમ તેમ તે નકંપુરીમાં ખેંચતી જાય છે. તેના તરફ કરેલી દ્રષ્ટિ
પાપ પાણીમાં ફળાડે છે, તો તેના સમાગમ નકંખાણમાં કેમ નહિ
નાંખે ? પુરૂ જન્મે કરેલાં પુન્ય ઉપાર્જનથી આ જીવમાં આટલો વૈ-
ભવ મળ્યો છે તેનો પંજવ સસાર સુખ ભોગવેથી આવના ભવમાં
મગશે કે ? કંઈ વિના એટ છેજ ક્યાં ? વળી એક પંડિતે કહ્યું છે કે
રાજેશ્વરી તે નકંધરી અને નકંધરી માટે એ અધ્યાયનિને દેવાવાળું જે
રાજ્ય, તેનું ગમે તેમ ધાઓ તેની માટે સી પરવા વળી પ્રગલ્ભું બીજું
શું થવલું હતું ? પિતાના જગ્યાથી જેમ હું પ્રગલ્ભો માવિક થયો તેમ
મારા જગ્યાથી તેના બીજે માલીક થશે પૃથ્વી દશપિ ન પ્રહિયાની સ્ત્રી
નથી ને રહેશે પણ નહીં. સમજ !

સ્વનાદિ—બહુ સાહેબ ! તમે જે મહેનત કર્યો ને સધળી
અર્થ જગ્યાની છે કેમકે મને ચહેલા માણ્યને મનાવવું મઠા સુખ છે.

શ્વપાવતી—(આંખમાં આંસુ સહીત નિરાશ વહેને) અરે ક્યો હાલો બાહ ! આમ હક કરી અમેને ક્ષમાવાળાં કરી શું ચાલ્યાં જશે ? અરે હાથ ! (ક્યોમ ક્વી મુર્ખ પામે છે.)

ગોપીચંદ—શું ખાર મળ નહીં માની એ રાહ.

ક્યો એન તમે મર્ક સજો, સિદ કરો આટલાવાળાં;
આપો ભિક્ષા મર્ક દાનપરે, ક્યો. સીદ.
નવ તમે હલ્લથી ધીર,

શ્વપાવતી—(શુદ્ધિમાં આવી આંસુ માળતી.)

શા ખટે ધરો બેખ આવો, તુમને સધળુ સમજાવો,
બીક્ષાવહ પુમીથી જાએછે, શા. મુજને ક્યો માડીનવા 'તિર.

ગોપીચંદ—વેરામ્મ દસા મુજ જાગી, મયો મોહુ મારાથી બાગી.
મેં સધળી ઉપાંધી ત્યાગીર, વેરામ્મ. મયો. નવ.

શ્વપાવતી—ક્યોયે કોણ તમેને મળિયો, જેનો ઉપદેશ તે કળિયાં;
રડ્યો ક્યાંથી આવી ટળિયોરે, ક્યોયો. જેનો. ક્યો.

ગોપીચંદ—ચૈનાવતી મા ઉપખારી, પાણું યાન તણું અને વારી.
વળિ લીધા જસંધેરે તારંગિ, ચૈનાવતી. પાણું. નવ.

શ્વપાવતી—મરજો ચૈનાવતી માન, જેજે આવી ખતાવી વાન.
મળે જસંધેરનો ધાતંગે, મરજો. જેજે. ક્યો.

ગોપીચંદ—નવ ધરો જસંધે રાવ, કોઈએ નવ ધ્યો નમે દોષ;
કર્મે લખીયું તે દોસારે. નવ. કોઈ. નવ.

શ્વપાવતી—વિધાત્રા વેરજી મારી, સોખત કરાવી નકારી;
મને વિના મોતથી મારીર, વિધાતા. સોખત. ક્યો.

ગોપીચંદ—હવે કર્પાંત અને માવસ નજી ભિક્ષા આપી વિદાય કરે.
વાર ધરો તો મુરજી કોપરો.

શ્વપાવતી—મેરી અળખાની કીધતની અરજી. ક્યો રાહ.

મારી અળખાની આટલી અરજી. શુભુ ગોપીચંદ તું બાહ;
માતા આપણી જનમથી દુઃખી, રોહ રોઈ મરશે મોગાઈ.
હતી એક ફું બાપને મુજિ, છે પછી બાઈ તેં જન્મ લીધા;

એક પુત્ર આખા કુળમાં જોમ, આખા મહેલમાં એક દીવા.
 નાનાથી મોટા સૌ તારું, રાતે દીન સમરણુ કરતા;
 જોગી થઈ કાપા ફુલિ તેં, ક્યાં સર્વને તેં રહતા
 હાથ અરે હવે શું થાશે, વિયોગે દિન કેમ જાશે;
 શું ધર ધર આગી જાશે, હાથ તું અરે બાહ્ય મારી
 ભાઈ વિના જગતિ સગે નવ, રાખે પિપરમાં કે નાતા;
 મણું મુંડાવી થઈ જોગીને, રહતી કરી મહેલે માતા.
 અરે કસાઈ દયા ન આઈ, કાન હાડવા અપણે હાથે;
 ક્યાંથી લાખું કિસ્મતમાં આતું ભુલું દ્યુ જોગીકાંચે.
 દેશ બંગાળા અરે કુખાલ્યો, તત્ત્વાં રાત્ર્ય રિક્તિ માયા;
 ક્યાંથી રખડતો આલ્યો જાવધર, કરે અમર શું તે કાયા.
 હાથ જોડીને કંઈ વિનંતી, રાત્ર્ય રિક્તિ સંભાળી લે;
 ધર જળને માલ જોગી, રૂપત મન સતોષી દે.
 હાથ શું તથા તેં માયા, બળે જોઈ મારી કાયા
 બાહ્ય તું માડી જવા, નવને જોખ બાહ્ય બાહ્ય.

જોપીચંદ—જે તું મારી વાંધખરી હોય, અને માંડે હોત
 આંતી હોય તો રદનાલાપ નજી આનંદથી બીક્ષા આપ. વૈરાગ્ય લે-
 પથી વજ્ર બનેલું હૈયું તારા આંસુના જળથી જસ પશુ પસગશે નહીં.
 જોગીના હાથમાં જઈએ છું તો કોક દીવસ પશુ અમારું મુખ જોવા પા
 મીશ; પશુ કાળના કરમાં જમા પછી શું કરશે. માટે યેન સમજે. નં
 બિક્ષા આપી વિદાય કરે. (આટલું કહેતાં પશુ બિક્ષા નહીં આપ-
 વાથી) ઈયો માંડ અર્ધખ. (એમ કહી જવા માટે છે) અટકે.

અંપાવતી—(ચોધારે અચ્ચ વરસાવની) બાહ્ય આમ રીત
 કરી આલ્યો ન જ. તું તારી હક નથી તજતો તેથી લાચાર છું.
 પાછો આવ. બિક્ષા મૂઠી તારું મન ગમતું કર. (દાસી પ્રત્યે) જન
 દાસી બાહને માટે બિક્ષા લાવ. (દાસી જઈ બિક્ષાનો થાળ લાવે
 છે તે અંપાવતી લઈ પાછા આવેલા જોપીચંદને આપે છે. તે લઈ
 જોપીચંદ જાય છે. ને અંપાવતી ઝડપ કરતી દાસીને ખમ્મે હાથ મુ-
 કી મહેલમાં જાય છે.)

પ્રવેશ ૩ એ.

સ્થળ-મૈનાવતીના મહેલ.

પાત્ર - મૈનાવતી અને દાસી.

મૈનાવતી—(એકલી) અરે ! હજુ સુધી ગોપીચંદ કેમ ન આવ્યો ! શું કાનિંદે પોતાના મુઠ્ઠું વેર વાગવા હાથ કરીને તો નહીં લઇ ગયો હોય ? અરે ! હજુ સુધી તે પાછો ન આવ્યો માટે તરફ તેનો એ કાનિંદે પાત્ર ક્યોં દરો ? (જરા વિચારી) અરે. મહાત્મા પુરૂષ આવું કષ્ટ કદાપી કરેજ નહીં. ત્યારે આટલી બધી વાર થવાનું કારણ શું ! શું ગુરુજના કૌપિયા ભોગ તો નહીં થયો હોય ? પણ તે તો આત્યાર ગુપ્તી દયાન હોય જ સારા ! / ત્યાજી રીપા વિના એક બહી રહેવાનું નથી તો કાંત્યા સમય સુધી ગોપી રાખેલા શી રીતે છવી રહે ! મમે તેમ હમે, પણ આટલી બધી વાર મને વિચાર સાગરમાં ગોથાં ખચરાવે છે. (એવામાં દાસી આવી).

દાસી—(ગમ્મતથી) બાહ, બાહ, બહુ બહુ થયું.

મૈનાવતી—(અધિગમ્મથી) શું છે ? શું છે ?

દાસી—બાહ, શું છે શું છે શું કોં છો / સન્માનાસની પાત્રી વળી અને તમે આમ તથિંત થઇને બેઠાં છો એ શું ! તમારે દુનિઆદારીની ક્યાં દરકાર છે ? કે તેમાં મનાં કાંયો તરફ જણ રાખવું. પડે ! ઘેર ઘેર ચાલુની આખંડ પારખ્યા વહી રહી છે, બાક શોક સાગરમાં ડુબી ગયું છે, સર્વના મુખમાંથી શોકાદમારનો પવન ચાલું વર્ષા કરે છે, તમારા ઉપર દિવકારનો વરસ વરસાવી રથા છે, અને કહુ વચના બાજો તમારી તરફ ફેંકવા કરે છે.

મૈનાવતી—અરે ! પણ તેનું કારણ કહીશ કે આમ ક્યાં ક્યાં જ દરીશ !

દાસી—શું કહું કયાળ ? આખું બગાળા રાંધ્યું, ને રાજ ન ચાલીયાતું થયું. શત્રુઓના ઊર દુરખ્યાં, ને બાનંદ સાગરમાં ડુબતી બાળાઓને સદાને માટે દુઃખ દરિઆમાં ડુબાવી દીધી.

મૈનાવતી—આમ માર્મિક વચના વહી ક્યાં સુધી બમણામાં બમાવવી છે ? જો હોય ને કંટ કહી દેને ?

દાસી—બાહ ? બાહએ બહુ કહું. અરે આવી લધુ વયમાં

સંસાર ત્યાગી જોગી થવાનો વિચાર ક્યાંથી સુઝ્યો :

મૈનાવતી—શું મારો ગોપીચંદ જોગી થયો ? એમ હસવાનું કાંઈ સરખું ? તેં આ વાત ક્યાંથી જાણી ?

દાશી—આપુ ગામ તો એ વાતથી અજાણ્યું નથી, ને જાણે તમે એકલાં અજાણ્યાં રહ્યાં ! જલ્દિયર પોતાની મેળે કુલામાંથી અહાર નિકળ્યા એ ચમત્કાર જેવું બાઈ તેના શિષ્ય થયા એનને મહેવેથી શિક્ષા તરફ દમસ્ચાજ આવી આવશે.

મૈનાવતી—શું મુંઝે જલ્દિયર નાથજી હજી હયાત છે ! કેવો અજાણ ચમત્કારી ? સિદ્ધ પુરુષની સિદ્ધિનાઈ આમજ જણાય છે. આજ મારા પુત્રનો ઉદય થયો. અને બાગ્યચંદ પ્રકાસ્યો. મારા હૃદય સાગરમાં હાઈ તરંગ ઉઠાવવા લાગ્યા. આટો આજે તું દરી મુરજના મુખમાં દર્શન પામીશ ? અને તેમના મુખમાંથી નીકળતી વાણી રૂપા વારીતું પાન કરવા તું બાગ્યશાળી થઈશ ! (દાશી પ્રત્યે વાત, ચાલ મુરજના દર્શન કરી થસા દીવસથી તસરી રહેલા મનને શાંત કરીશ.

દાશી—કેવો દીક. પણ બાઈ જોગી થયા તેનું કાંઈ ધારું ! સત્તુની ગજજ સાગી તેનાં વળી દર્શન કેવાં ? ધન્ય છે તમારી ધૈર્યતાને જોકરો ગમે તેની તમેને જરાએ ચિંતા છે ? એ જવાથી શું પરીણામ આવશે તેનો કાંઈ વિચાર કર્યો ! એવા જોગીઓના સંગથી કાંઈ જતું રહેવાનું નથી.

મૈનાવતી—દીક છે. દીક છે. એ અધું થઈ રહેશે. તું તારે વાતને.

દાશી—મારે ક્યાં ના છે. તમારા મનમાં કાંઈ નથી તો મારે શું ! આપની પાછળ તૈયારજી હું. (અને જલ્દિયરના દર્શનાર્થે જાય છે.)

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ—પાટમહેના મહેલ.

પાત્ર—પાટમહે, દાશી અને ગોપીચંદ વિગેરે.

પાટમહે—(દાશી પ્રત્યે) દાશી ? અરે રે હવે મારી શી હજી થયો ? આ સુના સંજ્ઞાપર સત્તુઓના ડોળા મુરક્યા વિના કેમ રહેશે ? જોના ઘરમાં એક પુત્ર ને એક દીતો તેની આવી જ હજી ? (ગિલામાં ગોપીચંદ આવી)

ગોપીચંદ—અહરેબા મારા બંધુ દે.

પારમહે—સ્વામિનાથ ! આપ આ શું ઉચાગે છે ? હું તો આપની અર્ધાંગના છું.

ગોપીચંદ—આંહાં. તે તો બધાં હની ત્યાં હની પણ હવે તો માતા થઈ. લાગેલા બિલ્લા લાગ્યા, મને વાર થાય છે.

પારમહે—

રાત દીન પ્રાણ પ્રાણ પુકારે, જેમન મદમાલી;
જેમી થઈ જાણે આજ જન્મલમાં, બળે મારી જાતી.
માતા કહીને બંધુ માગે, શું તમને કહેવું;
પુરવ વિજુ નારીને જન્મમાં, શી રીતે રહેવું.
જેમ જેમ સુરત હું હેવું તમારી, તેમ આંસુ આવે;
રાજપાટ રિદિનું શું, થાશે તમ જાવે.
ચહેર જાંઘળા બધું કુળાનું, ફેરવી દીધું પાણી;
લપ વપમાં જેમ લઈને, કાંધી નાહાતી.

ગોપીચંદ—રામા શું રાગે સંસારમાં.

રાત્રી અને રિદિ સિદ્ધિ છે સ્વપ્નું, સાર નથી તમ પ્યારમાં.	રા.
કંઈ આ કાણથી રાગે શું માયા, લઈ જાય પન નર્મ દારમાં.	રા.
સંસાર કુખમાં છે રતનકમર, પુખાવે પાપના બારમાં.	સ.
રિત્ય દેવ બક્ષ કરે કામનો, રાગે ન રાગ દેસ પ્યારમાં.	સ.
કાળ પુમે છે સિર પર નિસ દીન, ક્યામિતો હાથે પળવારમાં.	રા.

પારમહે—ક્યાંથી આવ્યો હાથ જાયવર. પાણું શાને ઝેર;
કાંધા જેનમને બદલો લેવા, વાળું આ સમે વેર.
હાથ જોડીને કરું અરજ હું, કરો જેમનો ભંગ;
નહીતો જેમણુ યદને અહરનિશ, લામુ આપની સંજ.

ગોપીચંદ—માતા ! તમારે જેમણુ થવું હોય તો બસે, પણ મારી સાથે રહેવાની આશા સ્વપ્ને પણ રાખશો નહીં. યેમી પુરવને ચિત્રામણમાં ચિત્રેલી, તથા સ્વપ્ન આવેલી એ સાચું જોવાની મના છે, તો આવી હાથતી ચાલતી ને પૌત્રપુરમાં મહાલતી મહીલાઓને કેમ સાથે રખાય ? મારે સજે આવવાની આશા મુઠી ઝડ બિલ્લા હા વિધાય કરો, અમર ના કહો એટલે હું ચાલ્યો જઈ.

પાદમદે—(નળ મંગલ કરી) પ્રાણુનાથ.

જોપીચંદ—તમે વચ્ચે ઉચારી વદનને મહેનત આપવી રહેના દયો હવે તમારૂં પારેકું કાચું સરવાનું નથી જેમ વધુ રોકશો તેમ વધુ હેરાન થશો માટે ઝટ શિક્ષા આપી વિદાય કરો (વાર થતાં બીક્ષા ન મળવાથી) દયો તારે હું બાંધીશું. (એમ કહી જવા માટે છે કોટસે.)

પાદમદે—નાથ. નાથ. પાછા ફરો કોપ ન કરો શિક્ષા આપું તે શુદ્ધો (જોપીચંદ પાછો આવે છે. કોટસે દાસી પાસે શિક્ષા મંગાવી જોપીચંદને આપે છે. તે લઈ વિદાય થાય છે કોટસે) દર દર સંકરા એમ કહી મુર્છાંગત થાય છે. દાસી તેની આશાસન કરે છે.

પ્રવેશ ૫ મો.

સ્થળ—મનોરમાનો મહેલ.

પ્રાચે—મનોરમા દાસી અને જોપીચંદ.

મનોરમા—(એકલી) અરે પ્રાણેશ્વર ! તમે આ શું કર્યું ? અરે નિરાધારના આધાર ! અમને નીરાધાર કરવા કેમ વિચાર થયો? બિલ્લિલા પુષ્પને કરમાવા તમ્કાને કેમ અર્પણ કર્યું ? પુરુષના હૃદય દયાદ છતાં આપનું હૃદય કેમ કોર થયું ? અરે હવે અમે કેના આધારે છવીશું ? (એવામાં જોપીચંદ એકમાં આવી)

જોપીચંદ—અહલેખ. માતા, ચોખીને શિક્ષા આપ.

મનોરમા—(જોપીચંદને એાળખી નીચે આવી)

આ શું ઉચારો વાત, પ્યારા આ શું ઉચારો વાત;
નારીને નવ કહો માત, પ્યારા આ શું ઉચારો વાત.
શો દોષ દોષ છે અમારો,

જોપીચંદ—હા નારી દોષ તમારો.

મનોરમા—શાને એમી વેશ પાશે,

જોપીચંદ—સંસાર સમુદ્ર છે ખારો, જુઓ તમે તપાસી ચાલ.

મનોરમા—પારા આ મું ઉચારો વાન.

કાણે કૃષ્ણદિ હાંધી, મતિ હરી તમારી હાંધી;

પરજવમાં આથી અધીક સુખ મળવાની શુભા વાન. પારા.

ગોપીચંદ—આ મુખે મું રાજ ચાક્યા, આ મુખથી નહીં જાણ્યા
આલેખી જુઓ તમે માન.

મનોરમા—પારા આ મું ઉચારો વાન.

ગદ્ય—અરે નાથ ! અત્યારથી આ ઉત્તપાન જો ? આ વચનો
સંસાર સુખ ભોગવવા માટે છે, સત્ય સિદ્ધિ વધારવાના માટે છે,
મનુષ્યોને દમવા માટે છે, જામ જાગિયે અને વાડી જાગેલાં દાસવા માસવા
માટે છે, આ વચમાં થોડા હાંધાથી કાંઈ વધુ મળનાર નથી. તેમ જુદા
વધે થોડા હાંધાથી આપું મળનાર નથી. ત્યારે હવેરે આપેલા સુખનો
અત્યારથી શા સાર ત્યાગ કરવો ? મળેલી વસ્તુનો જે નિસ્કાર કરે છે
તે કદાપી હરી હામ ચેસનો નથી. માટે માફે કશું માનો ને મળેલા
સુખનો દાસ થાવ જો. જુદાવસ્તુમાં જે કરવું હોય તે મુજબી કરજો.

ગોપીચંદ—અરે, અસમજ નારી ! કદાચે વિશ્વાસ રખાય નહીં
તો પછી કાળનો બરસો રખાય જે કેમ ? કેમ જાણું કે આ સિદ્ધિ
સિદ્ધિ આપુલ્ય પર્યંત રહેશે ! સદિમ અને આપુલ્ય સપજ છે. તે કાળના
સાખ્યાં રહેતાં નથી તેમ રહેશે પણ નહીં. આ બિલેલું જોખન કરમણી
અને અવલયો નરમ પડનાં દાસ જેવા ફેલથી નિરખો છો તેજ નજોને
અગ્રિય થઈ આંખો આઘા કરાવશે. ત્રીજી વચમાં ધર્મ સાધવાની આશા
જે પહેલી રમન મમનમાં, બીજી ધન સાધવામાં અને માનુનિ માણવામાં
અવસ્થા ગાળે છે તે જુદાવસ્થામાં અવલયોના અશ્વજપણથી ધર્મ
સાધન ન થવાને હાંધે તેમાં પુરો પમાતાપ પામી હાથ ચોમ કરવો
જન્મપુરીમાં પહેલો છે. આ કાળી માડીના કારવાને જગતા પગપોટાની
માથકે દુદ દહં પુટી જતાં વાર લાગતી નથી. જીવ અરે જશે તે પાસુ
સુચવતો નથી તો પછી શા માટે તેના પર બરસો સખી ધર્મ સાધન
કરવામાં હીલ કરતી. ! જે કરું નેમ ખડું અને કરવું જોના વાલદા
માટે સમજ, મને તિલ્લા આપ અને મને મારા માર્ગે જવા દે.

મનોરમા—અરે હાંધી નાથ ! ત્યારે તમે નથી મળવા ત્યારે
ગાચાર છું. (હાંધી પાસે તિલ્લા મંગાવી આપે છે તે લઈ ગોપીચંદ
જાય છે. અને મનોરમા ડહન કરી મહેલમાં જાય છે.)

પ્રવેશ ૬ હો.

સ્થળ— પ્રેમકળાનો મહેલ.

પાત્ર—પ્રેમકળા, દાસી અને ગોપીચંદ.

પ્રેમકળા—(દાસી પ્રત્યે) મદન મને નીચ સહનમાં કેદ કરી દુભાવેર.

સત્તાવેર, ગજરાવેર. મદન

એખન મહેલમાં દાસતી માંસતી, પ્રેમ પ્રવાહમાં ભાવેર;

દાસી નાથ જાવેરે, હાથ હવે શું થાવેર. મદન.

દયા તજી થયા નાથ નમેરા, આમ કીધું શા દાવેર;

વાંક ન કંઈ સમજાવેરે, હાર મન અકળાવેર. મદન.

દાસી— બાઈ સાહેબ ! ગજરાચીછો શા માટે ? હમણાં જ તેઓ આ તરફ આવશે. તમારામાં ચાતુરી હોય એટલી ચસાવી મદન-રાજાને મનાવી મહેલમાં લઈ લેશે.

ગોપીચંદ—(આવીને) માના મિદ્ધા લાગ્યા.

પ્રેમકળા—(જદ જદ કહે) અરે નાથ આ નમે શું કરું ? અંધારને હાથે એવી માનુનીઓના મદ દરવાના વખતે આપ આ શું આદરી બેઠા ? આ પાવનમાં કોઠીલ કંઠવાળી કામનાઓનાં મધુર ગીત કાનને આનંદ આપે છે, નવનવાં વિલાસ સુખ ભોગવવાના વખતમાં આ સુંદર સરીરને શા માટે રાખથી રમોડ્યું ? અંધર રસના પાન કરવાના સમયે જંગલના પવનનું પાન કરવા કેમ વિચાર થયો ? શું અમારા નેત્રના કટાક્ષ પ્રહાર નહીં ખમાવાથી જંગલમાં નાસી જવાનો વિચાર કર્યો છે કે ? અમારી મંદમંદ ચાલથી અમને અસહ્ય જાણી સ્વર્ગ સુંદરીઓ વરવા વિચાર થયો હશે ? કદીમેખળાનો રણુકાર; કંઠધુનો ગજુકાર, અને નેપુરનો હજુકાર સાંભળવા હજારો પુરષો મધુક્તની માફક બમ્બા કરે છે. તોપણ તે સાંભળવા સામર્થ્ય થના નથી, અને તમારે તો તેને અપુર્વ અંધર છે છતાં તેને તજી જતા તમારું દીલ કેમ ચાહે છે ? એક સુંદરીનું મુખ નીહાળવા તલપાપઃ થઈ રહેલાને મહા મહેનતે અને હજારો ક્લેમના બાથે પણ મળતું નથી, અને આપને તો નવિન નવિન મુખ એવા વિના દામે અને મહેનતે મળે છે છતાં શા માટે જંગલના ઝાડ નિહાળવા મરજી થઈ છે ? અમારા કરનાં સ્વર્ગસુંદરી વધારે સુખ આપમે એવી આશાથી આમ

કર્તુ હોય તો બંધ; બાકી બગવાનને બેઠવા આમ કર્તુ હોય તો આપની મોટી શુભ છે; કેમકે તેણે આપેલાં સુખને ઉપયોગ ન કરવો એ તેની આજ્ઞા ઉલ્લંઘન કયાં જેવું છે. ત્યારે તમને જેમ આપવાની મરજી હશે ત્યારે આ સંપત્તિ હરી લેશે. માટે મારા પ્રાણનાથ ! બગવાનના શુભચાર ન ચાલ્યા. આ બેખને તજી તેને આપેલા સુખને ભોગવો. તમને બેખ આપનાર મહા મુરખજી હોવો. જોઈએ. પ્રજા પુરુષ કદાપી આમ કરેજ નહીં.

ગોપીચંદ—અરે મદમાં મસ્ત બનેલી મદીલા ! જેની આંખમાં કમળો તે સર્વ પીણું પીણુંજ દેખે છે. કુવાનો દેડો કુવાનું પાણી દેખી તરંગમાં આમ તેમ ત્વરાથી ધુમે છે. પણ પાણી ખાલી થતાં શા હાલ થશે તેના ખ્યાલ કરતોજ નથી. સુખજ અને કુદરંગ વાજંતના નાદથી આનંદ બેર દોડતા આવી તેમાં તસાલીન થઈ અંતરે ડોલાયે છે, પણ ત્યારે વાદી અને પાર્શ્વીના પાસમાં મડે છે ત્યારેજ તેમના કૃત્યને પુરો પચાતાપ થાય છે. પરાંગ સોનાની આશાએ ઉલટથી તે બધી દોડી આવે છે, પણ ત્યારે દિવાના અભિધી બળે છે, અગર દીવેલમાં લપટાઈ જાય છે ત્યારેજ પોતાની ભુલ ભાળે છે અને તેમાંથી બચવા કેવી પાંખો ફરડાવે છે રતેપાનના રસની લાલચ મહિષા, ને પર જેમી આનંદથી રસ ચુસે છે પણ ત્યારે તેમાં લપટાઈ જાય છે ત્યારે માબરી બની તેમાંથી નીકળવા કેવાં તડકડીઆં મારે છે ? માનવ વિષય સુખની આશામાં કૃત્રિમ કરીછીને ખરી સમજ દાંબેર દોડતો આવે છે. પણ વિષય સુખ નહીં મળતાં ખાડામાં પડી માવનોના અંકુશ પ્રહારથી દુખી થાય છે. એટલે પોતાની ભુલો ચાલનો પુરો પસ્તાવો કરે છે. અને તે દુ.ખમાંથી છુટવા કેવી માથાકુટ કરે છે ? કાણેંદ્રીને વશ થયેલા બમરને કમલ બીડવાનો બમ રહેનો નથી પણ રહેતો નથી પણ ત્યારે કમલ બીડાઈ અંદર સુંગળાય છે ત્યારેજ શુદ્ધીમાં આવી સુર્ય ઉદયની વાટ જોતો ઉંચો નીચો થઈ પોતાની ભુલ માટે કેવો સુંગરવ કરી મુકે છે ? એ અંતનો પચાતાપ ઉપયોગમાં નહીં આવતાં અને મરણ સરણ થાય છે. માટે હું નારી એ અંતના પચાતાપ કરતાં અથનો પચાતાપ કરેલો પુર્ણ લાભ આવે છે.

નારી જાત, નરને હણવાની ઝેરી કાળી છે. નર્મપુરીમાં પહેાંચાનાર માર્ગી છે. સ્વર્ગ જૂલનમાં જતાં અટકાવનાર પહેરેગીર છે. નરનું કસેણ ચુસનાર રક્ષણી છે. કસેણું ધર, ઝેરનો બાંગર, કપટની ખાણ,

અસત્ય વચન વદનારી, ચીન ચોરનારી, હીત હરનારી, કામના કવાસ, દુર્મેધથી ભરેલી, કામની કેલી, કુચલીમાં પહેલી, અને પાપની ચેલી છે એવી અનેક અવયુષ્કેથી ભરેલી ભામનીને ન વારતાં કીયો મૂર્ખ ખાર કરે ? વળી આ તમારા માથાના વાળ, ઝળ ઊપળવી બેલાત કરનારા છે. આંખનો કટાક્ષ, કટારીના ધાની પેઠે દુઃખદાઇ છે. નેત્રના પલકારા, વીળળીની પેઠે અંગમાં પેશી દબ્ય કરનારા છે. મુખનો આસ, આસની પેઠે શુંગળાવી મારે છે. અધરનો રંગ, રવીની પેઠે તનને તાપ કરનારો છે. શુદ્ધાળી રંગના ગાલની લાલી, પાળીની માફક છેદન કરનારા છે, માંસના મોળા, મોળાને ભમાવી લવકુપમાં નાખનારા છે. અને કંઠ, ગ્રેનને બાલાવવાના કાકલા સમાન છે. એવા અવયુષ્કે ભરેલી અગોપાંગ ઉપર પ્રીતી ધરનારને હજારો ધિકાર છે. એવી દુઃખદાઇ નારી, શું મને નારી મોહનગમાં ફરી ફસાવવા છ્વે છે ? છટ ! છટ ! હું જીંદગી નથી કે કટકા રોટલા સાથે પાંજરામાં પુરાઇ પીડાઉં. હું જાન નથી કે વચન, કરેલું ફરી પ્રાચન કરું સાગરમાં એલા ખાતાં વહાણને તારક મળવા ખતાં કીયો મુરખ પુરવ પોતાના વહાણને ખરાબ સાથે અચ્છાદ વરસારીત થવા અથવા મોળનની ઊંચોમાં આમથી તેમ એલાં ખાઇ પૂખી જવા સમુદ્રમાંજ રહેવા દે. જા ગાંડી ન થા. ઝટ બિલ્લા આપી વિદાય કર. વાર કરવાથી કાંઈ વળનાર નથી.

પ્રેમકળા—સ્વામિનાથ ! ત્યારે તમારે આમ કરવું હતું તો મારી સાથે સજન નહોતું કરવું ? આમ ફસાવી આત્મા જવું એ શું સત્કર્મ પુરપતી રીતી છે ?

ગોપીચંદ—તેમાં હું શું કરું ? જેવો પાછલા જવનો સંબંધ કર્મે લખ્યું કીસ્તાર પશુ ફેરવવા સમર્થ નથી. કર્મો કર્મ ભોગવવામાં પ્રાપ્તો વાંક કાઢવાથી શું લાભ ! ત્યારે ઝટ બિલ્લા આપે. (દાસી ખાસે બિલ્લા મંગાવી પ્રેમકળા ગોપીચંદને આપે છે તે લઇ ગોપીચંદ સતિ-મુખીના મહેલ બસ્ટી જાય છે. એટલે દાસી પ્રત્યે.)

પ્રેમકળા—દાસી, દાસી, અરેરે મારા દીવસ વિરહ દુઃખમાં રી ગને ગશે !

દાસી—જાણ ! હવે માથે આવેલું દુઃખ ભોગવ્યા રીવાજ છુટકો છે. ક્યેલથી કાંઈ વળે એવું છે. એક જગનિર્ધનનું દમેશ સમરણ

કરી કરો કે જોથી આવના ભવમાં આવી પીડા ન નહીં. આવો, બા
અંદર આવો. જરા પલંગમાં પોતી હવે થયેલા મનને શાંત કરો.

પ્રેમકળા—આવો. (બંને અંદર જાય છે.)

પ્રવેશ ૭ મો.

સ્થળ—શશિમુખીના મહેલ.

પાત્ર—શશિમુખી, તેની દાસી અને ગોપીચંદ.

શશિમુખી—(ગોપીચંદને દુરથી આવતો જોઈ દાસી પ્રત્યે)
ત. જો, દાસી ! યોગી વેશે નામ આ તરફ આવના જણાય છે ને ?
આ વેશ જોઈ તારા અંગમાં અગ્નિ ઉઠે છે. આ તેમને શું સુગ્રંથ ?
આ બધું કૃત્ય પાપી જાલધેરતું છે. અમારી કુણી આંતરદી કળ્યાવ-
નારતું શું સાફ થનાર છે. અરે અમે પણ જીવતાં મુવા ખરાખર છીએ.
(ગોપીચંદ, મહેલની પાસે આવે છે એટલે) આમ દાસી ! પ્રાણ
તો મહેલ નીચે આવી પહોંચ્યા. (બંને નીચે આવી.)

દાસી કેમ ચંડલાગ્યા આવતી નથી—એ રહ્યું.

ક્યાં જાઓએ પ્રીતમજી મુકા, મુજને આ સમે:

મહન કહારાજની સવારી, આવી બહુ દમે.

ધાવન બાજે પ્રવેશે હજુ, સમય થયો નથી.

કહુને કરો ન દુષિ, આવિ વાતરે હથી.

સર્જુ ને અસર્જુ કરી. જાઓ ના કહી:

ઉડે કુવે ઉતારી વરત, વાટોરે નહીં.

સાથ હ્યો કે મહેલે આવો, કૃપા કંઈ કરી.

ન જાવા હઈં હું એકલા આંહી. નોધારો કરી.

ગોપીચંદ—એ નારી ! આ જીવ એકલો આવે છે ને એકલો
જાય છે તેને અનંતા સમાં રહેલી છેડામાં છે ને છેડારો. બધી વખત
નોધારો રહ્યો ને નોધારાં ક્યાં. સર્વ સહોદર સ્વાવસ્તું સચું છે, તમે
સહુ તમારા સ્વાર્થ માટે રડો છો. દેહ, જીવનો સગો નથી તો પછી
બીજું કોણ સચું થનાર છે ? ખરા સહોદર તો પાપ અને પુન્ય
છે. જે ધર્મ રાખના દરબાર સુધી પહોંચે છે. બીજાં સર્વ

સહોદર આજ પંપાજી ને જન્મજી રૂપે છે. ધન ઉપાધી રૂપ છે. રાજ્ય પદવી, જીવને નહીં થઇ જઇ અસાધ્ય દુઃખ આપનારી છે. સુખના સમયે સર્વ આવી નમસ્કાર કરે છે, પણ દુઃખના દીવસોમાં દુરથી દેખી તિરસ્કાર આપે છે. સુખ સમયે સહાય લેનારા પણ સંકટ સમયે સહાય કરવા સાદ ના પાડે છે. બહુમાન આપનારાજ બહાં બોલે છે. બીક ખાતાં ખંમાં કહેનારા, આંખમાં આંસુ ભેતાં છતાં પણ આપણી ચાન સાંભળવા આપ્ય કાન કરે છે. આપણા અંત સમયે નિકળના સ્નેહીએ સ્નેહ તથા પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા દોડી જાય છે. અરેરે એવા અસાર સંસારપર મોહ રાખનારને વિચાર છે. મુસાફરી નીકળેલો જીવ, સાથે લાવેલું બાતું ખાઇ ખુટી જતાં નવા બાતાને વિચાર કરતો નથી તે જીવ પોતાની મુસાફરીમાં પચાતાપ પામી બહુ દુઃખ પામે છે. એ નારી ! પરભવે કરેલાં પુન્નગ આ સમયું મથ્યું છે, તેમાં મગ્ન રહી, પ્રમાદના વશ પડી પરભવમાં જેવી પીડા બોજવવી પડશે તેના કાંઇ વિચાર કરો. જન્મ, જરા ને મૃત્યુનાં જેવાં દુઃખ છે. તે યાદ કરો અને તે ટાળવા ઉચ્ચમર્ત માગ્યા સ્વર્ગીય લોકો, કે જે આપણા સુખથી અધિક અધિક સુખ છે. એ છેડી ચોરાસી ફેરા ટાળવા અહરનિરા ચિંતન કરી આ મહુખ્ય ભવમાં આવવા પ્રયત્ન કરે છે. કારણ કે મહુખ્ય ભવ વિના મોક્ષ મળતોજ નથી. માટે આ અમુલ્ય મહુખ્યા દેહને પાપથી મહીન ન કરમાં અક્ષય સુખથી દેહોધ્યમાન કરો. તેમ થવા માટેજ મેં આ આદ્યું છે. જ્યાં સુધી સમજા સાથે સમજ હોય ત્યાં સુધી રહો; અને તે સમજ પુરો થવાથી હું હવે જાઉં છું. કહાય કાળ આવી ઘેરી હરી જશે તો તમે શું કરશો ? માટે કર્પાંત છેડી ધર્મ સાધન કરો કે તમારો આત્મા જન્મ મરણના ફેરાથી મુક્ત થઇ અક્ષય સુખને પામે.

પ્રાણેશ—(તિરાસ વડને આંખમાં આંસુ સહીત) પ્રાણેશ ! શું ત્યારે તમે જશેજ ? અમેા અખજાની અરજી ઉરમાં તરી પામે અરે હાય ! ! (એમ કહી મુઝી પામે છે. તેથી)

કારી—(શુદ્ધિમાં લાવી) : બાઈ સાહેબ ! શોચ ન કરો. ત્યાં સુધી યોગના દુઃખ દીકાં નથી ત્યાં સુધીજ વૈરાગ્ય રહેવાનો છે નવિન કર્મમાં જેટલો ઉમંગ અને ઉલટ રહે છે તેટલી તે કામ છુટું થતાં રહેતી નથી. જરા વિચારોને કે જે નરમ બિજાનાપર સુધ રહેલા તેનાથી એક પાતળી અને ખડખડદી ધાબળી રેતી અને કાંકરાથી લિપ્ત થયેલી જમીન ઉપર પાથરી કેમ સુધ રહેવાને ? સુવાળાં, સુપડ, કીચાં અને

કાંમતી વચ્ચે પહેરેલાં તેનાથી ખાખખાતી જાડી અને એ રંગથી રંગલી કંઈની કેમ કરી પહેરાશે ? ખટસ ખાંધલા તેનાથી નિરસ બોજન કેમ આરોગ્યશે ? સેવા કરાવેલી તેનાથી પસી સેવા થી રીતે યશે ? દીવસ જનાં જેમ મુખમાં વિધન આવશે એટલે કંટાળી ઝટ ધરબણી દોડ્યા આવશે. એતો હાર્યું કરાવ પણ વાર્યું ન કરાવ (ખાખમા આંસુ બોધ) તમે મમે તેટલું કરશો અને ગમે તેટલું કહેશો. પણ તે તમારું અટપરે માને તેમ છે ? માટે જ્યો બીક્ષા આપો ને તેમને તેમના મન મમતું કરવા ધ્યો. (બીક્ષાનો યાગ લઈ સમિમુખી ગોપીચંદને બીક્ષા આપે છે તે લઈ ગોપીચંદે જાપ છે. સમિમુખી આંસુ વહેવરાવતી ઘસી સહીત મહેલમાં જાપ છે.)

પ્રવેશ ૮ મો.

સ્થળ— શહેર બહાર લામોળનો મારગ.

પાત્ર—ગોપીચંદ અને મળ.

ગોપીચંદને જેમી લઈ મહેલે જાણી તેને રોકવા માટે નજર નર નારીઆ શહેરની લામોળે આવી માર્ગ રોકી રાહ બેનાં ઉભા રહી વિચાર કરે છે.

રમેશચંદ—કેમ બિહારીલાલ ? લખું કરીને મહારાજ આ રસ્તેજ આવવા બેસ્યો.

બિહારીલાલ—હા અરે ! પણ મહારાજે આ શું કયું ?

પાર્શ્વલાલ—એમાં મહારાજનો કાંઈ દોષ નથી આજમું દુન્ય મેલાવતી માણું છે.

માણિક્યંદ—જેવા આપાકારી પુત્ર જન્મતમાં ચોડાજ હશે. ચોડું કહેતામાં કેયું સાહસે કર્યું છે ?

રમેશચંદ—પણ માણ્યે રાજપાટ અને રૈયતનો કાંઈ વિચાર કયો હશે કે જસ એમજ. આતો છવતા ધણીએ રંગાપા જેવું થયું.

પુનમચંદ—મહારાજાએ કરેલા બુલમતું એ બેમટાએ પુરેપુરું વેર શીધું.

ધ્યારેલાલ—જાંઘ એમાં કાઠની કચુર નથી. જો બાજમાં દેવા તેજ બને છે.

સમરત—નખોદ જાઓ એ બોગટાનું બ્યારે આપણે તેને બહુ માન્યો ત્યારે આપણું તેણે નખોદ વાળ્યું.

મંગા—રાણીવાસમાં તો આંસુની અખંડ ધાર વરસી રહી છે પણ માતાજીના મનમાં જરાએ દુઃખ જણાતું નથી.

જમના—બા. રોતું દુઃખ જણાય ? રોતીનું કરેલું કામ કેમ વખોડાય ? પણ જો હમણાં બીજાએ આવી રીતે કહ્યું હોત તો જોવા જેવું થાત. બા, એવો જણોજ છેને.

ત્રેમીલા—હં. તમે કેમ સમજતા નથી ? એવો વચમાંથી હસી જાય તો.

વીજળી—બાબા એમના દંડ અરર બાપ. અડધ સુખ માટે કેવો અનર્થ.

પુનમચંદ—(ગોપીચંદને છેટેથી આવતો દેખી સ્ત્રીએ પ્રવે) બેનો ! જાનાં રહો. જાનાં સુખી મહારાજ આવે છે. (અટલામાં ગોપીચંદ ધોગી વેશે આવે છે તેને સર્વે નમી.

સહેર બગાળા શું કરે. એ રાહ
સહેર બગાળા કરી સુર, ક્યાં જાઓ મહારાજ;
ધનધોર કરી ધરધરમાંથી, શું વર્ષાવો વર્ષાદ.
બાજ્યવાન બોગી થઈ જાને, થયા જોગી રાજ;
રાત્રી પાટને સિદ્ધિ ત્રિદિ, જાને ત્યાગે આજ.
બર જોખનમાં બરેલી બાગ, તજતાં વિચારે કાજ;
આમ કરી રંગવો શું, મળને હે સિમરણ.

રમેશચંદ્ર—(ગોપીચંદ પ્રવે) બાપુ આ શું કર્યું. ? આપ ક્યાં જાઓ છો ? અમને કાને સરણે મુકા છો ?

ગોપીચંદ—જેના સરણે હું જઈ છું તેના સરણે તમને મેં સાંપ્યા છે. મહારાજાઓ શા માટે ? તે તમારી સારી રીતે સંભાળ લેશે. હું પામર પ્રાણી શું કરી શકું તેમ છું ?

ધ્યારેલાલ—બાપુ, બાપુ ! આમ કરી અમને નંદણીયાત્રા ન

કરે. ભોળા દીવને બમાવનાર બુંદનું બુંદુ થને, અમારી આંતરડી કકળાવે તેમ તેની આંતરડી કકળાવે.

ગોપીચંદ—અરે તમે આ શું બોલો છો ? ઉપકાર કરનારને અપવાદ ! અરર ? જન્મતમે કેવો બુદ્ધિમં ? ભાઈ ? જરા વિચારો, અને પછી વદો.

માણેકચંદ—મહારાજ ! શું વિચારીએ ? જ્યાં અમારું નસિય વાંકું ત્યાં અવરને દોષ દેવાથી શો લાભ ! અમારા ભાગ્યમાંજ દુઃખ ત્યાં આપ શું કરો ? જે કાંઈ ગરીબડી પ્રજાની દયા લાવી પાછા કરો તો ઠીક ? અમે આપને શું કહીએ, ને શું કહીએ ? બુદ્ધિ સર્વના નેત્ર તરફ ! બાણે વરોચકુ ?

ગોપીચંદ—ભાઈઓ ! તમે સર્વ તમારો સ્વાર્થ તકાસો છો. પદ્ય પરાર્થ વિચારતા નથી તમારા સુખની ખાતર ખીજે બસેને નર્કની વેદના ભોળાવે તેની તમારે શી પરવા ! કેવો અજ્ઞ સંસાર ! સંસાર સ્વાર્થિઓ કહ્યો છે તે ખરું છે. રાત્રી સુખથી કોણ સ્વર્ગ ગયું છે તે ખતાવો ? પંડિતો પશુ કહે છે કે “ સન્નિધરી તે નર્કધરી ” માટે માટે તે તમારા માટે નર્કની વેદના સહન કરવી કે નર્કની વેદના ન વેઠવા માટે ઉપવા યોજવો ? જે તમારી મારા ઉપર મમતા હોય તો મને મારું બહુ કરવા છો. જતાં મને ન રોકો.

ખિહારીલાલ—મહારાજ ! જનારને રોકવા કોઈ સમર્થ નથી. આપ સમભુ થઈ આ શું ઉચરો છો ? પરમાર્થ માટે તો પેરવા પોતાના પ્રાણની પણ દરકાર કરતા નથી. બુદ્ધિ, વરસાદ આ માટે વરસે છે ? શ્લેષ કાળ કુલ આ માટે આપે છે ? આપ પશુ સિંહ, સિંહશુ આ માટે હણુવા ગયા હતા ? માટે અમારી વિનંતી સ્વિકારો અને પાછા પુરમાં પધારો.

ગોપીચંદ—હું કરોળીઆની પેઠે નહીં કહું જેમ તે પોતાની જાળમાં ફસાઈ દુખી થાય છે તેમ હું સંસાર જોળમાં ફસાઈ હેરાન થાઉં ? તમારા ઉપર કરેલો પરમાર્થ મારા સ્વાર્થને સહાયજીત થાય તેમ નથી. આખરે આ સમજુ તજનેજ જવાનું છે. કોણ સાથે લઈ ગયું છે તે હું લઈ જઈશ. હાલ રોકવા આટલું કરો છો, પશુ પેલા કાળ આગળ શું કરશો ? મને કાળ લઈ જશે ત્યારે તમે શી રીતે કરશો ? ને તમારાં આંસુ કેને દેખાડશો ? માટે ડાહ્યા થાઓ ને નગરમાં પાછા જાઓ. (જવા માંડે છે એટલે)

સર્વપ્રજા—એ રાજાવિ ન જાણ્યા અમોને તરછોડીને,
 ન જાણ્યા તરછોડીને, કહીએ છે હાથ ભેડીને. એ રાજાવિ.
 ન જાણ્યા છ આલો કાં સાથે લઈ જાણ્યા;
 ન તરસાવો નાથ આપ અમ સુખ મોડીને. એ રાજાવિ.
 હસતાં જો નેત્ર તેને, આજ શું રહાવો;
 દુઃખમાં કુખારો શું, જ્યાંને છોડીને. એ રાજાવિ.
 બાપુ ન આપો, અમોને રંધાપો;
 પુરમાં પધારો, કહીએ છે હાથ ભેડીને. એ રાજાવિ.

ગોપીચંદ—ભાઈઓ ! શાને કળ્યાંત કરો છો ? ત્યાં સુધી તમારી
 સાથે સમંધ હતો ત્યાં સુધી રહો. અને મારા નસિબમાં ત્યાં સુધી
 રાજ સુખ ભોગવવાનું હતું ત્યાં સુધી મેં સુખ ભોગવ્યું તમે મારા
 ઉપર આટલું હેત હસીવો છો તે જતાં તમે બુધવાઈ મને કેમ બલ-
 સાગરમાં કુખાવા ધારો છો ? હું તરવા જઈશું તે જાણી તમે ખુશી
 થાઓ, અને પુર જલધેર નાથજનો ઉપકાર માનો મને જવા દ્યો.
 ખોટી ન કરો (નિરાશ વદને સર્વ પ્રજા -પુરમાં પધારે- છે. અને
 ગોપીચંદ જલધેરના આશ્રમ બાણી જાય છે.)

પ્રવેશ ૬ મો.

સ્થળ—જલધેરનો આશ્રમ.

પાત્ર—જલધેર, કનિષ્ઠ, ગોપીચંદ, મેનાવતી અને શેષક વિગેરે.

જલધેર—કયું કનિષ્ઠ ! અજ તક ગોપીચંદ કયું નહીં આપ્યા ?
 ક્યા વો વૈરાગ્યસેં જા ગયા ? ત્રિ કોઈકી મોહની અજળ હય.

કનિષ્ઠ—ગુરુરાજ ! ઉસ સમય હસકા મન ઝૈસા ન થા પીછે
 તો રામ જાને. યહ સંસાર સમુદ્ર, અપના તરંગસેં કીનારે આયે દુલેકું
 શીર અપના અંદર ખીંચી જાતા હય. મોહ દસા અજળ હય.

જલધેર—જગ્યા ગોપીચંદ ! તું આપ્યા ? ઇંતની ડેર કયું દુહ ?
 ઇંતની ડેર હોનેમે મેં સમજા કે નેરે જૈરાજ દુર ભગ ગયા હોગા.

ગોપીચંદ—યોગેન્દ્ર ! યોગ સધળો એવોજ બન્યો હતો. અહાહાહા ! ! ! ! શી સંસારની મોહ દશા ! લોકોની સ્વાર્થ કુદ્ધિ અને પોતાના મુખાર્થે બીજાને કુમાવવાની કુક્તિનો મને જેમ જેમ અનુભવ થાય છે તેમ તેમ આ અસાર સંસારનો સાર સમજાય છે. અરે ! આવા અસ્થિર સસારમાં દોડાદોડી કરનાર અજ પુરૂષોની શી દશા થશે ? પિંકાર હો ! પિંકાર હો ! આવા અસાર સંસાર પર મમત્વ ગામનારને ! (એવામાં મૈનાવતી આવી.)

મૈનાવતી—શુકરાજ અભિવંદન કરું છું.

જાલધર—કાણે મૈનાવતી ?

મૈનાવતી—હા સ્વામિન ! આપના ચરણ કમળની દાસી એજ.

જાલધર—ધર કયું આના દુવા ? ક્યા ? તેરા પુત્ર ગોપીચંદ્ર પીછા લેનેકું આપ હવે ? લે જાનેકી ઈચ્છા હોયે તો ખુશીસે લે જ. હમ કીસીકું સુપ્ત જીર ખિરોમ ઉપજ કે કલેશ કરોકે યોગ દેતે નહીં હવે. વો હમારા ધર્મ નહીં હવે જીર હમારા શાસ્ત્રી બી આરા નહીં હવે. ખુશીસે જીર સલાહ સાંતીસે યોગ લેનેવાસેકુંજ યોગ દેતે હવે. ઉસમેલી ઉસમકું લાભ હોતા હવે.

મૈનાવતી—ચર મહારાજ ? હું તેને તેડવા આવી નથી પણ આપના દર્શનથી મારા ચર્મચક્રને સ્પર્શ કરવા આવી છું. આપને હયાતી જાણી આનંદપુરે જિંચાતી આંહી આવી છું. આપ તારક પાસે તરવા આવેલાને મિથ્યા મોહ કરી શું કરવા કુળાતું ? જ્યારે હું કુળાતું ત્યારે હું રનેહી શાની ? પછી શત્રુ અને મારામાં ફેર શો ? એવી કંઈ સાંખણી માતા હશે કે પોતાની કુખને શોભા મળતી જોઈ લજવવા પ્રયત્ન કરશે ? તેની હજી હોય અને તે યોગ પાળવા સમર્થ હોય તો હું તેમાં આડે આવવા મહાત્મી નથી પણ યોગ લીધા પછી તેના કાર્યથી કંટાળી સ્વિચ્છ થઈ “ યતો બ્રહ્મ તતો બ્રહ્મ ” ન થવા મારી શિખામણ છે પછીથી નિંદાવા કરતાં તો કાર્ય નજર કરવા મારી સલાહ છે. જે ઉચ્ચરંચી યોગ લે છે. તેવો જ ઉચ્ચરંચ અંત સુધો કાયમ રાખવા સક્તિમાન હોય તો યોગ લેવા મારી પુરેપુરી સમતી છે.

ગોપીચંદ—(નમીને) માહ ! કર્તા હર્મા ધર છે, માનુસનું મારું કંઈ કામ આવતું નથી. આપણે શું પારીએ ને શું થાય છે.

ભાવી પ્રવળ છે. ગુરુ મહારાજની સદ્દામતાથી અને પ્રભુ કૃપાથી કાંઈપણ અડચણ આવશે નહીં. આપ યેરીકર રહેા.

મૈનાવતી—(જાલધર પ્રત્યે) બ્યારે થોમ લેવા તેની સંપૂર્ણ મરજી છે ત્યારે તેની અરજી આપ ખુશીથી સ્વિકારો. આવો તેને દ્રઢ ભાવ અને ઉછરંગ જોઈ હું આનંદથી આપણા અર્થે સંપૂર્ણ આપ જાની છો, સમજુ છો, તેથી વધારે કંઈ કંટાળો આપતી નથી. પણ આજ સુધી મેં જેવી રીતે લાલનપાલન કર્યું છે તેવીજ રીતે છેવટ સુધી આપ તેનું લાલનપાલન કરશો એવી મારી પ્રાર્થના છે. આપ સદનયીશ અને ક્ષમાવાંત છો તેથી તેને નિભાવશો એવો મને સંપૂર્ણ ભગેશો છે.

જાલધર—કુછ શીકર મન રખો. ગુરુ દેવકી સદાવસે સખ અચ્છા હોયા. (ગોપીચંદ પ્રત્યે) આ જા બચ્ચા (ગોપીચંદ પાસે આવે છે તેના કાનમાં ગુરુ મંત્ર આપી) જાચ્છો બચ્ચા આનંદ કરો. (ગોપીચંદ નમીને પોતાના સ્થાન પ્રત્યે જાય છે.)

મૈનાવતી—ગુરુ મહારાજ હવે જવાની આજ્ઞા આહુધું.

જાલધર—હાં પધારો. મૈનાવતી જતાં જતાં કાનિફ પ્રત્યે.

મૈનાવતી—આ બધા આપનો પ્રનાપ છે, આપનો ઉપકાર મારાથી શી રીતે વાળી શકશે ?

કાનિફ—મેરેસે કયા હોના હય. વહ સખ ગુરુજી કૃપાસે હુવા હય.

સેવક—(મૈનાવતી ગયા ગાઢ આવી.) ગુરુમહારાજ ! પધારીયે સંધ્યા પુજનકા જખત હુવા હય. સખ સામગ્રી તૈયાર હય.

જાલધર—હાં ચલો. (સર્વ જાય છે.)

સમાપ્ત.

જાહેર ખખર.

કામકળા અને કામરૂપની

એક રમુજ વારતા.

કિંમત ૦-૮-૦

ભરથરી નાટક મોટું.

કિંમત રૂ. ૦-૮-૦

કાણના કુંભારની વારતા.

હસાહસ અને ગમ્મત સાથે.

કિંમત રૂ. ૦-૪-૦

નળાખ્યાન.

કિંમત રૂ. ૦-૪-૦

કાવ્યદોહન મોટું

ભાગ ૧-૨-૩.

કિંમત રૂ. ૦-૧૨-૦

આ સીવાય અમારી દુકાનેથી હરેક જાતનાં ગુજનાની ઉચિત
નીશાળોમાં ચાલનાં પુસ્તકો તથા કાવ્યો તથા નાટકો તથા મુસલમાની
કીસ્સાઓ વીગેરે મલશે.

બુકસેલર સાકરલાલ બુલાખીદાસ.

૬. રીયારિડ-અમદાવાદ.

